

genija

CANIKAR



ČRTICE

Ivan Cankar: Črtice

[Založba Genija](#)

Za založbo: Blanka Jarni

Oprema: [Dubravko Gecan](#)

Ljubljana, 2012

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-32(0.034.2)

CANKAR, Ivan, 1876-1918
Črtice [Elektronski vir] / Ivan Cankar. - El. knjiga. -
Ljubljana : Genija, 2012

Način dostopa (URL): www.e-knjiga.si

ISBN 978-961-6576-71-0
260765696

Ivan Cankar

Črtice

Vsebina:

Križev pot	5
O prešcah.....	23
Bobi	42
Iz predmestja.....	56
Spomladi.....	75
I.....	75
II	82
III.....	88
Pavličkova krona.....	93
I.....	93
II	97
III.....	101
IV.....	109
Zdenko Petersilka.....	112
I.....	112
II	118
III.....	123
Tičnica.....	127
Rožni venec	131
Brezimenec	136
Njena podoba.....	143
Sveto obhajilo.....	148
Na peči	152

Desetica.....	157
Greh.....	164
Večerna molitev	168
Tuja učenost	173
Skodelica kave	179
V tujini	184
Naš laz.....	193
Njen grob.....	199
Sova	204
Firbec	209
Kakadu.....	215
Tuje življenje.....	221
Brat Francelj	224
Gospod stotnik	230
Otroci in starci	234
Edina beseda	239
Sence	244
Kralj Matjaž.....	249
Vrzenec	254

Križev pot

Ob petih se je Marko predramil, vstal je ter se oblekel. V želodcu mu je bilo пусто; večerjal je prejšnji dan že zgodaj, ob šestih, in samo kos kruha. A Marko je bil neprestano lačen; odkar se je zavedal, so izvirale vse njegove misli iz silnega poželenja po dobrih stvareh. Bilo mu je deset let; njegov obraz je bil širok, toda nezdrave, vodene barve in oči so bile velike, začudene. Ko se je oblačil in umival, je poslušal pazljivo, če ropočejo lonci v kuhinji; toda slišal ni nič; mati ga je bila zbudila, a nato je odšla, in ni je še bilo nazaj. V veliki sobi je bilo vse tiho; zrak je bil težak in smradljiv. Oče je spal na postelji; obraz poten, brada vsa razkuštrana, usta odprta; Marku je bilo mučno, ko je gledal očetov obraz; še v spanju je bilo čelo vsevprek razbrazdano, a lica so bila suha, siva. Na tleh, pregrnjenih z žakljevino, pa so spale Markove štiri sestre. Vsi so sopli težko, kakor sami bolniki; ustnice so bile mokre in zatekle.

Mati se je vrnila. Prinesla je hlebec belega kruha; čakati je morala dolgo, da je branjevec odprl, a dal je le

s težavo in jezil se je nad berači; dejal je, da daje vbogajme, ker ve, da ne dobi denarja nikoli. Mati je poslušala in je samo premišljevala, ali bi mu rekla še za kavo in cukrer ali ne; hudo ji je bilo zaradi Marka, ki je čakal; na posled mu ni rekla.

Marku je leglo žalostno na srce: spet nič kave. Gledal je, ko je rezala mati kruh; risala je z nožem po hlebcu in si ni upala prerezati – šest glav in še za zvečer, a hlebec je majhen in kakor goba. Tudi Marko je računal in še bolj mu je bilo žalostno, ko je videl, kako majhen kos ostane zanj. Mislil je tudi že na kosilo, na večerjo, na drugi dan, in razjokal bi se.

»Čas je, Marko, že zvoni.«

In Marko se je odpravil; mati je stala na pragu in je gledala za njim. Ko je zavil mimo ogla, se je vrnila v sobo, pogledala je po očetu in po otrocih; stopila je k mizi ter odščipnila drobtino kruha, tako da se na hlebcu ni poznalo. Nato je sedla na klop ob peči ter sedela sključena v dve gubi, glavo skrito v dlaneh.

Pol šestih je šele bilo, a sonce je žgalo kakor opoldne. Nebo je bilo svetlo, razbeljeno, kot da se je sonce raztopilo ter se razlilo po njem. Na cesti je segal prah do gležnjev; drevje ob poti je stalo mirno, niti list se ni zganil; trava je bila rumenkasta, posušena.

Deževalo že ni štirinajst dni, po polju je bilo vse opaljeno. In zdaj je oznanil župnik procesijo k mali, polrazpali podružnici svetega Miklavža; ta podružnica je stala

na visokem hribu, skoro dve uri od vasi, če je hodil človek hitro, a pač tri ure, če je romal s procesijo. Ljudi se ni nabralo mnogo v farni cerkvi, kjer se je zbirala procesija; prišle so večidel stare ženske in le nekaj kmetov je bilo vmes; drugi so imeli posla na polju in v opekarnici.

Ko je stopil Marko v zakristijo, je bil cerkovnik že tam in ozmerjal ga je, da prihaja prepozno. Marko se je bal cerkovnika; bil je širokopleč človek, z odurnim, rjavim, širokim obrazom, ki je gledalo iz njega dvoje majhnih, zlobnih oči. Dremal je skoro neprestano. Iz ust mu je prihajal silen smrad in pljuval je črno.

»Obleci se zdaj!«

Marko je slekel suknjo ter se oblekel v dopetno ministrantsko haljo iz debelega rdečega sukna; vrh halje je ogrnil belo srajco, obrobljeno s čipkami, in potem še velik rdeč ovratnik iz istega debelega sukna kakor halja. Vrata so se hrupoma odprla; prišel je gospod s hitrimi, močnimi koraki, tako da je zabobnelo po zakristiji. Gospod je bil velik in krepak, še mlad; lica so mu bila polna in rdeča, ustnice so mu bile vzbočene zlovoljno in ukazovalno. Namesto dopetnega talarja je imel zdaj kratko suknjo do kolen; talar bi ga oviral na strmi poti. Ko je prišel, je pokleknil hitro z enim kolenom pred križ, ki je visel ob steni, pokimal je z glavo, a nato si je ogrnil srajco ter hitel pred oltar; cerkovnik je nesel pred njim kropilnico in kropilnik. Blagoslov je bil hitro pri kraju, gospod je zamahal s kropilnikom po sredi in na

obe strani in procesija se je napotila po cerkvi navzdol proti velikim vratom.

Marko je stal s križem blizu oltarja, a zdaj ga je prijel krepko z obema rokama ter je stopal s trdnimi koraki pred gospodom in cerkovnikom. Križ je bil iz hrastovega lesa, skoro dva metra dolg; na njem je visel Kristus, noge in roke so bile pritrjene z močnimi žebliji; na obrazu, na prsih, na nogah so bile velike rdeče lise; pod koleno in pod pazduho je bila podoba počena in cerkovnik jo je bil za silo zlepil.

Križ je bil težak, a Marku se zdaj to ni zdelo; držal ga je zelo visoko, tako da so ga videli tudi zadnji v procesiji.

Šli so po cesti skozi stari del vasi. Tu pa tam so gledali otroci skozi okno ali je sedela ženska pred pragom; skoro vse hiše so bile zaklenjene in okna so bila zabita. Za procesijo se je vlekel oblak prahu. Kmalu so zavili na klanec. Hiše so bile zmerom bolj siromašne, pol zidane, pol lesene in s slamo krite. Vse so bile prazne, izumrle; moški so bili v opekarnici, ženske na polju. Izginile so zadnje kočje, razgrnili so se na obeh straneh dolgočasni lazi, ograjeni s kamenjem, leščevjem in robidovjem. Odprl se je za trenutek razgled v dolino, na lepši del vasi. Tam doli je bila cesta široka in čedna; na trgu je stalo sodnijsko poslopje, vse boljše hiše, štacune in gostilnice so bile tam. Pot je krenila na levo, spet po klancu navzdol. Nizek hrib, poraščen s praprotjem in grmičevjem, je zakril razgled na desni, po dolini. A na levi se je

svet odprl, pust, žalosten svet. Valovito hribovje, kamenito in nerodovitno. Pot se je vila po zasekah med holmi, zdaj navzdol, zdaj navzgor; na obeh straneh za moža visoko nakopičeno kamenje, preraščeno z grmovjem in trnjem. Čudno in samotno so odmevale daleč naokoli litanije, ki so jih molili romarji s pojočim glasom.

Sonce je stalo visoko in vročina je pripekala. Marka je žgalo v obraz, ali potil se ni. Bilo mu je skoro prijetno, kot da bi sedel ob zimskem večeru toplo zavito ob razbeljeni peči. Hodil je s trdimi, enakomernimi koraki; odrevenele roke niso čutile težkega bremena; zmerom še se je zibal križ visoko nad procesijo, vzdigal se in nižal, kakor je Marko stopal. Glava mu je bila polna lepih misli.

Zdaj mu je bilo deset let. Dovršil je ljudsko šolo in prihodnost se mu je odpirala. Najboljši učenec je bil v razredu, gospod in učitelj sta ga hvalila. Doma niso govorili še nič, toda vedel je, kaj mislita oče in mati. Da pojde v latinsko šolo, že na jesen, čez dva meseca ... Kakšna sladkost je bila v tem pričakovanju! Na jesen, čez dva meseca, – samo še dva meseca tega strašnega, strašnega življenja! Samo še dva meseca, – in zazdela sta se mu kratka kakor dve minuti ... In potem v mesto. Tam so velike hiše, tam je škof, tam je vsega dovolj. Ljudje hodijo lepo oblečeni in jedo bel kruh, potice, pečenke ... Potice, pečenke ... Ugledal je veliko, belo pogrnjeno mizo in na mizi vse polno sladkih in dobrih

reči, krožnik pri krožniku in vsi polni, prijetno dišeči; kadilo se je iz njih, vzdigalo se, ščegetalo ga v ustih in v nosu; in zraven je bilo sadje, rdeča, mrzla, sočna jabolka ... iztegnil je roko, zagriznil ...

Hudo ga je zažejalo; usta so mu bila čisto suha, jezik trd, neokreten, kakor iz trdega usnja. In sonce je pripekalo. Izginila je belo pogrnjena miza, zaželel si je vode. Ozrl se je naokoli in zdaj šele je videl pusto, pusto pokrajino; kameniti lazi vsenaokoli, tu pa tam ograjen košček polja, kamenje povsod, trnje, robidovje. Leglo mu je na srce, začutil je utrujenost; roke so ga zbolele, križ se mu je zazdel zelo težak, zazibal se mu je in počasi ga je spustil na ramo.

»Za nas Boga prosi! ... Kako pa držiš?« je zavpil cerkovnik zadaj.

Marko je zgrabil križ ter ga vzdignil visoko, še više nego prej. Kristus je gledal daleč po samotni pokrajini.

Cerkovnikov glas se je zazdel Marku strašen; pretresel ga je vsega, tako da mu je bilo skoro hladno. Zdaj šele se je spomnil jasno, kod hodi in zakaj. Za njim hodita gospod in cerkovnik in cerkovnik škropi s kropilnikom po pustih lazih, ki niso rodili nikoli in nikoli ne bodo. Za gospodom in cerkovnikom se vleče dolga vrsta žensk, starih, pohabljenih, preslabih za delo na polju, in kmetov, kajžarjev, ki nimajo ne polja in ničesar ne in hodijo lahko s procesijami. Sam izvržek, sama revščina ... in on hodi pred njimi in drži visoko križ, ki je Kristus

na njem pribit. Po lazih se razlegajo pojoči glasovi in samotne ptice frfotajo nakvišku, beže pred temi mrtvaškimi glasovi.

Prilezel mu je pot na čelo, lezel je po obrazu, krog ustnic; Marko je hotel obrisati lica ob ovratnik, ali če bi se nagnil, bi se križ zamajal, bi morda padel; nabiralo se mu je na obrvih, kapalo mu je od brade ter curljalo za vrat. Začutil je mokroto na vsem telesu, kakor od vročega železa je ležala na njem ministrantska halja iz težkega sukna. A sonce je žgalo neprestano, rezalo je v obraz, kakor z nožem.

Da bi imel zdajle kapljo vode ... ne kapljo, poln korec; nagnil bi in izpil; mrzel korec, kapalo bi prijetno od njega, razlivalo bi se hladno ob ustih, morda bi zdrknilo par kapelj, mrzlih, veselih, za ovratnik in po prsah dol ...

V želodcu ga je tiščalo; tudi jedel bi, hruške, jabolka ... domislil se je svetlih, rumenih marelic, ki jih je videl prejšnji dan na trgu pri branjevki. Stal je tam pač četrte ure; nikoli še ni bil pokusil marelic. Prišel je gospod iz sodnije in jih kupil poln velik škrnicelj. Marko je stal in gospod je šel mimo njega; jemal je iz škrnicljna, posrkal najprej, potem vtaknil v usta ter pljunil koščico na cesto; ko je prišel mimo, mu je Marko pogledal v oči in tudi gospod se je ozrl nanj. Marka je streslo, skoro zmeglilo se je pred njim in zaslišal je besede: »Ná, fant, jej!« – Ali gospod je šel počasi dalje in ni rekel ničesar.

Potem mu je prišlo na misel ... branjevka se je časih okrenila, da, celó vstala je ter šla nekoliko v stran. Takrat bi stopil, počasi, malomarno, kot da bi hotel samo malo pogledati, in bi vzel tisto, ki je tam čisto ob robu ... toda ni si upal. Zdaj mu je bilo žal, da si ni upal ...

Spotaknil se je ob dolgo haljo, križ je treščil na kameenje in Marko se je udaril s čelom ob hrastov les. Cerkovnik ga je zgrabil za roko, vzdignil ga kvišku ter ga stresel.

»Ali misliš križ razbiti, á? Ali te bom še hoditi učil? Poberi!«

In gospod se je oglasil zadaj:

»Ti, fant, si pa res neroda! Ali ne veš, da nosiš Kristusa v rokah?«

Marko ni pogledal ne cerkovnika ne gospoda, ali vendar je videl dvoje debelih, jeznih, neusmiljenih obrazov. Tresel se je in pot, ki mu je curljal po obrazu in po vsem telesu, je bil hipoma čisto mrzel. Prijel je križ in vzdignil ga je visoko; nekoliko se je Kristus zazibal, zamajal, stresel, a nato se je zopet vzdigal ter se nižal enakomerno, kakor je Marko stopal ...

Strašni so ljudje, silni, hudobni. Marko se je bal ljudi. Zdaj, ko je cerkovnik zakričal nad njim in ko se je gospod razjezil, bi se nekam skrila, bi nekam ubežal, da bi ga kdo pobožal in da bi rekel: »Ubogi Marko! ...« Tisti gospod je šel mimo njega, ga je pogledal in mu ni vrgel marelice: »Na, fant, jej!« In kaj je bila gospodu marelica! Marko bi ga imel rad; kadar bi ga srečal, bi mu zaigralo

srce, in če bi se mu kaj pripetilo, če bi recimo kaj izgubil, bi mu Marko precej prinesel. In kadar bi prišel potem iz latinske šole, velik, učen in lepo oblečen, bi stal gospod na trgu in Marko bi ga pozdravil. Gospod bi pogledal in bi se začudil, a Marko bi se nasmehnil: »Glejte, gospod, jaz sem tisti, ki ste mu dali marelico!« ... Da bi imel eno samo svetlo, rumeno, sočno marelico! – Bilo mu je, kot da bi imel kamen v želodcu: in ta kamen se je prevračal, poskočil je ob vsakem koraku. Zelo težak je bil ta kamen, – in zdelo se mu je, da mu sesa kri iz rok, iz nog. Truden je bil in rad bi bil sedel nekoliko, samo za minuto, da bi se odpočil: križ bi položil poleg sebe in roke bi prijetno, sladko omahnile na kolena.

Pot se je bila polagoma razširila v razbrazdano in prašno cesto, ki se je vila proti umazani hribovski vasi. Ob cesti so rasle temne tepke, blizu vasi je stalo par visokih praznih kozolcev. Potem so prišli mimo starih, s slamo kritih hiš; okna so bila rdeča ali zeleno pobarvana, ob vsaki koči je bil kup gnoja, pri nekaterih celo pred vrati, tako da se je moglo v hišo le po ovinkih. Otroci v umazanih srajčkah, debeli, plašni in radovedni, so se prikazovali na pragu; prišlo je iz hiš par ključernih žensk v zelenih nedeljskih oblekah, rožastih rutah in z velikimi molki v rokah ter se pridružilo procesiji. Skozi vas je vodila pot zmerom navzdol; na desni se je svet hipoma znižal, kakor v globok prepad; tam doli se je pričela ozka dolina in iz hriba, pod vasjo, je izviral

studenec, ki je namakal v dolini polja in travnike ter se naposled izgubil v močvirnati zemlji. Procesija je zavila na levo, navkreber. Vas je ostala zadaj in spet so se razprostirali pol ure daleč nerodovitni lazi. Koruza je rasla tu pa tam, prikazala se je skupina tepk in češpelj, senca košatega oreha se je časih razgrnila preko poti.

Pomikali so se počasi dalje, po kamnitih klancih navkreber. Molili so tiše; gospod, ki je molil naprej, se je globoko oddihal; od obraza mu je lilo kot izpod kapa. Obrazi žensk in moških so bili topi, oči so gledale brez izraza, jezik je ponavljal leno, zaspano: »Za nas Boga prosil!« Neusmiljeno je žgalo sonce, žarki so rezali kot svetle britve. In trnje ob poti, in staro, preklasto drevje, in dolgočasni, razriti lazi, – vse je bilo tiho, mirno; ni dihala, ni se zganilo. Imena svetnikov, ki so jih peli hripavi, žejni glasovi, so umirala v razpaljenem zraku in ni bilo vetra, da bi jih nosil v daljavo in da bi se potem tam kje vzbudilo drevje in bi zašumelo, poslušalo ...

Marko je bil žejen, lačen in truden in mislil si je, koliko časa da bo to pač še trpelo. Ta dolga, mrtvaška, pusta procesija ... ta revščina, to dolgo, mrtvaško, pusto življenje, brez veselja, brez kruha. Da bi se samo enkrat do sitega najedel ... da bi mu kdo odprl veliko shrambo s policami na vseh straneh in na policah velikonočni kolači, medeni, orehovi, cibebovi (*Cibebovi (nem.): rozinovi*), ter bi rekel: »Zdaj pa jej, kolikor se ti hoče!« Velikonočni kolači in velikonočne pomaranče, velike,

rdeče pomaranče, da bi se mu cedilo med prsti, ko bi jih lupil. Nabasal bi si žepe in bi prinesel domov ter bi razložil po mizi. Mati bi prišla: »Za božjo voljo, Marko, kje pa si toliko dobil?« In sestre bi stale okoli mize in bi gledale in celo oče bi se ozrl postrani iz kota, kjer sedi in krpa ... krpa ... neprestano, dasi že mesec dni nima dela. Za Marka je bila vsa strahota življenja v besedah: »Oče nimajo dela.« Vedel je, s kakšnim glasom je mati izgovorila te besede. Kadar jih je slišal, je vse omahnilo v njem, na prag bi sedel in jokal. Kadar je prišel iz šole, je gledal od daleč, če stoji na pragu starejša sestra; z resnim, kakor skrivnostnim obrazom se je sklonila k njemu ter zašepetala: »Oče imajo dela.« Stopil je v hišo z lahkimi koraki, sladko se mu je smejalo srce in sladko se je glasilo, ko je oče razbijal po podplatu ...

Zdaj tega že dolgo ni bilo; vse je minilo, kar ugasnilo je, bog vedi kako. Marko se je še spominjal rumeno pečenih velikonočnih kolačev; lepo je bilo, ali minilo je; lesketalo se je daleč zadaj kakor sanje. Revščina je zdaj povsod, je dejal oče. Kmetje nimajo denarja, gospoda pa si naroča v mestu. Če bi bil mlad, je dejal, bi šel drugam. Tukaj gre vse navzdol, kakor v pekel. Ali gospod, ali berač, – drugega ni ... To je bilo za Marka vse nekaj strašnega, samo polrazumljivega. Vedel je, da pomeni lakoto, lakoto, večno lakoto ... Spomnil se je na novo mašo pri podružnici visoko v hribih, na Planini. Tudi on, ministrant, je šel tja z domačim gospodom.

Gospod se je peljal po daljši poti, on pa jo je mahnil čez hribe. Strahovito dolga pot je bila, tako da ni čutil nog. In lačen je bil in žejen. Stregel je pri maši, a po maši so šli gospodje v farovž in slišalo se je, kako so žvenketale vilice in žlice; tudi kozarci so žvenketali, jasno, veselo in gospodje so se hrupoma smejali. Marko je stal pred farovžem in čakal potrpežljivo. Naposled pa ga je hipoma streslo: »Pozabili so name!« Gledal je z velikimi očmi proti oknu, poslušal je poželjivo, kadar je prihajal kdo hitro po stopnicah in so se oglasili v veži koraki. Lačen je bil, težak kamen mu je ležal v želodcu in se je prevračal ... Žlice že niso več žvenketale, samo cvenk-cvenk-cvenk so peli kozarci. Nikogar ni bilo, a Marko se je držal za ograjo – majhen vrtič je bil pred farovžem – in rad bi sedel, pa ni mogel nikamor; če bi šel stran, bi prišel morda ob istem času kdo ponj in bi rekel: »Kje pa je ministrant, zakaj pa ga ni bilo gor, da bi jedel in pil?« – In res je prišel mlad gospod in je ugledal Marka: »Kaj pa ti, fant?« – »Jaz sem ministrant,« je dejal Marko in v grlu ga je zgrabilo. »Tako, tako ... tu imaš desetico pa pojdi domov!« – Marko je šel domov in se je jokal vso pot; ker je bil gozd naokoli, se je jokal na glas, tako da so se veverice plašile. Predno je prišel v vas, si je obrisal obraz, da bi se nič ne poznalo. »Kaj pa si vse jedel in pil, Marko?« ga je prašala mati in veselo ji je bilo pri srcu, da je Marko jedel in pil. »No, vse ...« je odgovoril Marko. »Potice ... meso ...« Nato pa je sedel, ker so se mu noge

tresle in se mu je vrtelo pred očmi. »In še desetico so mi dali povrhu ...« Zavistno so ga gledale vse štiri sestre in celo oče se je ozrl postrani iz kota.

Zdaj se je spominjal na vse to in hipoma ga je spreletelo, da ne bo nikoli konca. Da, zmerom, zmerom brez konca, kakor kolo, bodo tekli dnevi: zjutraj košček kruha, opoldne močnik, zvečer košček kruha ... da bi imel košček kruha in korec vode! ... da, zmerom, zmerom in mati bo sedela v kuhinji, glavo v rokah in izza prstov bodo kapale neprestano debele solze ...

Sam ni vedel, kako se je zgodilo ... udaril je s čelom ob hrastov les, križ je ležal na kamenju pred njim.

Tako je padel Marko vdruči pod križem.

V obraz mu je zasopel smrad iz cerkovnikovih ust:

»Fant, ali naj te primem za ušesa? Kaj imaš na riti oči?«

In mu je zakopal prste v roko, da je Marka zelo zabolelo, ter ga je stresel.

»Poberi!«

Zadaj se je oglasil gospod:

»Fant, pa bi bil ostal doma! Te bo treba prijete za lase, da boš vedel, koga nosiš!«

Marko je vzdignil križ visoko visoko, da je gledal Kristus daleč naokoli po pusti krajini. Ozrl se ni bil Marko ne na gospoda, ne na cerkovnika, ali videl je dvoje strašnih obrazov, ki sta gledala nanj kakor bele oči, ki

se bližajo ponoči, kadar je vse tiho. Mrzlo mu je curljalo po telesu, kot da bi mu zlivali vodo za vrat, in tresel se je.

Procesija se je vila zmerom dalje, zmerom navkreber, bližala se je gozdu. Ali namesto da bi se bila pot zožila, da bi se skrila v senco, se je še zelo razširila, tako da je segala preko nje le tu pa tam senca smrekovega vršička. Tla so bila ilovnata, razrita in razpokana. Rdečkastorjav prah se je vzdigal za procesijo. Gozd je bil redek, široke golice so bile poraščene s praprotjo ali pokrite za ped visoko z orumenelim bodičevjem. Tenke sence smrek so risale čudne ornamente. Šlo je zdaj zelo navkreber, tako da so hodili počasi, vsi sključeni in trudni. In žgalo je, razbeljen dež je lil na zemljo, pot je bila pokrita z žerjavico. Sonce je stalo že skoro sredi neba, v strašnem veličanstvu.

Marko se je tresel, ali utrujenost ga je minila, odleglo mu je. Stopal je malomarno, križa skoro ni čutil v rokah, – kot da bi ga bil privezal kdo z vrvjo krog pasu ter ga vlekel za sabo. Hodil je, – kamorkoli, saj je vseeno. Saj ne bo minilo nikoli; kar naprej, kamor je. Žejalo ga je, – ali kaj more človek, če ni vode in če je nikoli ne bo? Lačen je bil, – ali kaj more človek, če mu je tako namenjeno? Kar zmerom naprej, brez konca.

Tam zadaj hodita cerkovnik in gospod in ga priganjata, žugata mu s kropilnikom in brevirjem. Ali čemu ga priganjata, saj gre sam! Zmerom naprej gre, žejen in lačen, zmerom naprej in ne misli več na latinsko šolo.

To je bilo tako neumno, kakor če je časih mislil, ko je prihajal iz šole: »Morda je zdajle vsa miza polna dobrih stvari; mati se smeje od veselja, celo očetu se tresejo brki. Hipoma se je vse spremenilo, – nekdo je prišel in je prinesel vsega.« Tako sladka je bila misel, da se je spremenila v pričakovanje in da je odprl vrata z nemirnim srcem in pridržano sapo. Materin obraz je bil objokan kakor zmerom, oče je sedel tiho za mizo in na mizi je bila skleda koruznega močnika ... Latinska šola in vse to, – same neumnosti. Nikoli ne bo konca. Gospod in cerkovnik zadaj, s kropilnikom in brevirjem, strašna, neizmerna pot, težek kamen v želodcu ... Da bi človek umrl. Ali je potem konec? Pekel je potem, večni ogenj, večno poželenje po korcu hladne vode ... Na dnu svojega srca je Marko sovražil Boga, ni mu mogel oprostiti, da ga je prosil nekoč zastonj vso noč. Večerje ni bilo, dela ni bilo. Očeta je obšlo nenadoma, hodil je s trdimi koraki gor pa dol in klel strahovite kletve, da se je mati tresla v kotu in da so se otroci jokali. Marko ni mogel zaspati in videl je, da je mati vstala ponoči in da je pokleknila ob postelji in da je jokala in molila do jutra. Tudi Marko je molil vso noč, ali jokal ni. Ležal je v postelji s široko odprtimi očmi in pogovarjal se je z Bogom kakor prej nikoli; zdelo se mu je, da je bil čisto blizu njega, čutil je skoro na čelu dih njegov, njegovo vseljubečo, blago roko. In toplo, sladko zaupanje ga je napolnilo vsega; vedel je, da bo drugo jutro vse drugače, in zaspal je miren. Toda

zjutraj ni bilo kruha, strašen dan je bil; šele ob desetih je prinesla mati hlebec in kar zgrudila se je na klop; ozmerjali so jo bili, beračico. Ali ona ni jokala zaradi tega, jokala je zato, ker jo je bil varal Bog, ki ga je prosila in rotila vso noč na trudnih kolenih. Od takrat je Marko sovražil Boga ... Zato je vedel, da pride v pekel, kjer je večni ogenj in večno poželenje po korcu hladne vode ... Tako se vije pot neprestano, v žeji in lakoti in grozni žalosti, vije se proti peklu, a vije se navkreber. Čudno je, da se vije navkreber, ali pa se Marko moti; pot gre navzdol, zakaj gori so nebesa, a pekel je spodaj. Kako si je mogel misliti, da gre pot navkreber? ...

»Kako pa hodiš, ali si pijan?«

Marko je slišal cerkovnikov glas, a odgovoril je samo v mislih: »Saj grem, za božjo voljo, saj grem; čemu pa me preganjate. Saj ne maram ničesar, ne marelic, ne pomaranč, ničesar, samo ne tepite me, za božjo voljo, saj grem!«

Kako ga preganjajo, rabljni!

Zasmilila se mu je mati, ki je tako slaba in bolehna in ki nikoli nič ne jé. Svoj kruh spravlja za Mimico, ki je še neumna, a zase odščipne drobtino, ki bi bila komaj za mravljinca, pomoči jo v vodo – in to je njena večerja; Marku se je paralo srce, kadar jo je videl, kako je gledala objokana, vsa v strahu, kakor ptič, če ga zgrabi trda pest in ga tišči za vrat. Marko bi ji kaj rekel, ali če se je stisnil k nji, se je zajokala še bolj in kakor od svinca so kapale

solze Marku na obraz in na roke. In zdaj mora mati, lačna in žejna, po tem trdem kamenju, v tem neusmiljenem soncu. Tudi sestre so se mu smilile. Francka je že pametna, še večja kakor on, zato hodi krepko, četudi je lačna, a joka se samo zaradi drugih in zaradi matere. Marku se je še bolj smilila, ker je jokala zaradi drugih. Ali uboga Mimica, dete – Marko je zdaj začutil, kako mu je Mimica pri srcu. Majhna je še in neumna, pa mora vsako nedeljo mimo pomaranč, marelic, medenih punc pod cerkvijo, ubožica. Da bi jo mogel vzeti vsaj v naročje, pa ima križ v rokah; a Francka je preslaba, padla bi, če bi imela Mimico v naročju. Kaj šele mati! Tako se drže za roke, Mimica na sredi, a Francka pri materi, da bi se materi kaj ne zgodilo. In tudi oče se je smilil Marku. Hodil je trdno, sključen v dve gubi, obraz suh, obrvi namršene; rekel ni besedice in niti zavzdihnil ni, a časih se je ozrl postrani, tiho, na mater, na štiri sestre, na Marka, ki je nosil križ spredaj, in še bolj se je sključil. Šli so neprestano, lačni, žejni, trudni, po brezkončni kamnati poti, pod neusmiljenim soncem, zadaj pa sta jih pehala in preganjala cerkovnik in gospod s kropilnikom in brevirjem.

Nikjer ni rešitve, ne sladkega počitka, ne korca vode, ne drobtine kruha.

Hudobni ljudje jedo marelice in pomaranče, pa se še ne ozro, da bi jim vrgli košček, ubogim, lačnim; Bog ima vsega dovolj, on bi samo hotel v mislih, in konec bi

bilo lakote in žeje; toda on posluša pobožno molitev in jo zasmehuje.

»Prekleti! Prekleti!« je streslo Marka po vsem telesu. Oči so se mu izbuljile: strašno težak je bil križ, tako da je omahoval z njim, a sonce je segalo dol s čudno, dolgo, zlato buciko, nagajalo mu je najprvo pred očmi, nato pa mu jo je počasi zasajalo v glavo, skozi čelo.

Vzdignil se je najvišji klanec; tam zadaj, za smrekami, se je že videlo jabolko na zvoniku podružnice. Ali Marko ga ni videl. Silen strah ga je obšel, ko je ugledal strašni klanec, – strašni prepad. In poslednje upanje ga je obšlo obenem, – bežati!

»Mati! Mati! Ne tod gor, ne tja dol! Bežite, mati, na to stran, ti Francka, na ono! Vleci Mimico s sabo! Mati, da nas ne ujamejo!«

Iskal je njeno roko, omahoval je, križ je treščil na pot pod klancem, in Marko se je spotaknil obenj in se je udaril s čelom ob les. Prepozno je bilo ...

Nesli so ga h kmetu, ki je imel hišo ob cerkvi. Zvečer so ga spravili domov in tam je Marko umrl.

(1901)

O preščah

V teh časih neuteščenega in neutešljivega hrepenenja se spominjam dogodka izza davnih let ...

Lepo jutro je bilo, ko sem se vzdramil. Sonce je sijalo, redki, nemirni jesenski oblaki so begali po nebu in pod njimi so begale sence preko ceste, preko streh in na polje, čez goro v daljavo.

Oblekel sem se hitro, popil v naglici kavo in nato sem se napravil na pot. Poiskal sem veliko vrečo, v kakršnih nosijo krompir, in sem jo zakrpal, ker je bila razparana. Zunaj je zaklical Lojze in vrgel sem vrečo preko rame, vzel palico v roko ter se napotil.

Deset let mi je bilo takrat, Lojze je bil še mlajši. Ne vem, kakšen sem bil jaz, ali Lojze je bil zelo majhen in slab, bel in nežen je bil v obraz in gledal je srepo z velikimi očmi. Dejal je, da bo slikar – bog vedi, o čem je sanjal. Zdaj je pač že mrtev, ali pa se je izgubil v svetu, ki je tako prostran.

Postala sva pred sosedovo hišo in prišel je Tone, ki je imel tudi veliko vrečo preko rame. Z njim je prišla

njegova sestra Hanca. Najmanjša je bila izmed nas vseh; veliko materino ruto je imela na glavi in izza rute je gledal zelo droben, bolehen obraz. Pogledal sem jo in sem mislil, da ne zmore tako dolge poti. Toda šla je.

Sprva se nismo ustavili nikjer, hodili smo hitro in veselo. Ponoči je deževalo in blato je cmokalo pod bosimi nogami. Zavili smo si hlače do kolen in Hanca si je izpodrecala krilo. Kmalu se je vzdignil pred nami klanec in pot je bila gladka, izmita. Tone se je zadel z ного ob kamen, sedel je ter si brisal s travo kri.

Pod nami je bila že vas in še dalje v dolini so se svetile bele trške hiše. Vse je bilo kakor umito, okopano; prazniško se je lesketalo jabolko na zvoniku farne cerkve. Vse okoli nas pa je bila božja samota.

Domenili smo se bili, da ne pojdemo po préšce ne v vas ne v trg. Tolpe otrok so lazile tam od hiše do hiše, berači, razcapani popotniki. Ljudje so jih gonili od hiše, in če so jim dali kruha, so godrnjali ter loputali z durmi.

Lojze se je bil domislil prvi. Gledal je z velikimi očmi in je dejal: »Tam je vse drugače, tam za hribi. Ne prišli bi domov s praznimi vrečami. Jabolk bi nam dali, hrušk, polne peharje, in tistih koruznih hlebcev, kakor jih pečejo tam; nizki so, rumeni in lepo diše; rjava skorja je razpokana kakor pri pogači ... Da, kdor si upa tako daleč! ...«

Zavila se je pot nekoliko navzdol v tiho dolino, kjer so ležale dolge lehe. In tako je izginila ravnina za nami, sami smo bili – nad nami nebo, kjer so begali jesenski

oblaki. Razgovarjali smo se prej, ali v tem trenutku, ko je vzrasel hrib med nami in med ravnino, ki je bila naš pusti dom, smo utihnili. Drugačno je bilo vse življenje zdaj in tudi sami smo bili drugačni. Zganilo se je v meni nejasno in boječe, da bi se vrnili; spogledali smo se, ali šli smo dalje.

Zdelo se nam je, da hodimo že dolgo. Neprestano se je pot vzdigala in se je spet spuščala, zmerom je bila enaka, enaki so bili vsi holmi in lazi in zmerom iste so bile tudi njive in črne tepke, ki so rasle ob poti. Kakor da bi se nič ne premikali in bi bilo vse mirno, začarano. Samo oblaki so hiteli.

Tone je skočil preko trnjeve meje in je pohitel na holm, da bi se ozrl naokoli.

»Tam je vas, zvonik se sveti!« je zaklical.

»Saj sem vedel, da pridemo kam!« je dejal Lojze mirno in šli smo dalje.

Res je bila že blizu vas, ali nismo je mogli videti, dokler nismo bili tam, ker je bila skrita v drevju; samo mala, žalostna cerkev je stala na nizkem, okroglem holmu, krtini podobnem, in je vzdigala zvonik s pozlačenim jabolkom; vzdigal se je zvonik, pa se ni mogel vzdigniti visoko; presegel je komaj visoki oreh, ki je stal na pokopališču.

Ozrli smo se, stopili smo v prvo vežo. Prav za durmi smo ostali in smo se tiščali k zidu; temno je bilo v veži, dišalo je po sveže pečenem kruhu.

Molili smo očenaš, ali slišal se je skoro samo tanki glas Hančin, ki je stala spredaj in je sklenila roke in se ni nič bala.

Odprle so se duri, umolknili smo; neobrita kmečka glava z veliko polhovko je pogledala iz sobe; zagodrnjalo je in duri so se zaprle.

»Počakajmo!« je dejal Tone in se je pomaknil bliže proti pragu. Tedaj pa so se oglasili urni ženski koraki globoko v veži, v temi, zaškripalo je nekaj in nato je prišla dekla; prinesla nam je pehar suhih hrušk in četrto koruznih hlebov, majhnih, ploščatih in lepo dišečih. Dekla je bila debela, umazana in neprijazna ženska; pogledala nas je postrani, ni rekla nič in se je vrnila. Posedli smo v veži na tla, prešteli hruške in jih razdelili, spravili vse skupaj v vreče ter se napotili dalje.

Vas je bila majhna, zato blatna in pusta. Hiše so se tiščale na kupu kakor kokoši; in vse je bilo tiho, kakor da bi imeli mrliča v vsaki hiši. Nekje ob vrtu se je prikazal fant, gledal je nekaj časa molče, nato je zaklical nekaj z zategnjenim, smešno pojočim glasom, pobral je kamen ter ga zalučal za nami.

»Lakota beraška je dejal!« se je razjezil Tone, hotel se je spustiti za njim, ali premislil se je precej in je samo zakričal: »Le pridi enkrat dol, ti ... coklar!« Tone sam ni vedel, kako si je izmislil »coklarja«; zasmejali smo se in smo se napravili v drugo vežo.

Ko smo molili, je stal pred nami širokopleč fant in je opiral roke ob boke. Poslušal je in gledal in se ni ganil. Ali ko smo nehali, se je počasi okrenil, vzel je iz kota debelo palico in stisnili smo vreče ter bežali; noge so se vdirale preko gležnjev v blato.

Obredli smo vso vas, nobene hiše nismo pozabili; imeli smo naposled vsak po dva krajcarja in tudi v malhah je bilo že nekaj. Krajcarje nam je bila dala stara ženica, ali moliti smo morali ves prvi del rožnega venca; Tone pa je bil opazil, da sliši ženica slabo, in zato je izpustil veliko število češčenamarij. »Saj nimamo toliko časa!« je dejal.

Komaj smo bili spet na poti, se je že izgubila vas v drevju; nobenega glasu ni bilo iz nje, tudi pes ni zalajal; ležala je mrtva tam in kakor na grobu se je svetil nad njo križ na nizkem zvoniku.

Zdaj je šlo strmo navzdol. Pot je bila tukaj široka, vsa razvožena in tako blatna, da je škropilo do suknje, ko smo hodili. Tod so pač gonili živino na vodo. Spodaj, v čudnem, neprijaznem zatišju, pod strmimi skalami, je bila kotlina, polna rumene vode. Pot je vodila mimo v dolgo in ozko dolino, nečkam podobno.

Lepa je bila dolina, vsa zelena, mirna, kakor nedeljska. Na oni strani, tam na rebri, se je svetilo dvoje, troje majhnih belih vasi; prijazno so gledale dol kakor golobje. In prav sredi doline je tekkel majhen potok, žuborel je tiho, med vrbami skrit. Tudi pot je bila lepa, gladka,

z drobnim belim peskom posuta. Ob poti je stala sredi doline nova kapelica Matere Božje in tam smo pokleknili. Prijazno je bilo vse naokoli in tudi nam je bilo prijetno in lahko, kakor da bi se bil Bog ozrl na nas ...

Dobro se nam je godilo v tisti dolini. Ljudje so bili kakor svetli zeleni travniki tam doli, kakor bele vasi in nova kapelica ob poti. Niso nas gonili od praga in malhe so se polnile. V neki prostorni veži smo sedeli na klopi za mizo, jedli smo pšenični kruh in pili mrzlo sladko hruševko. Pred nami je stala debela kmetica in nas je izpraševala.

Ne vem, če je še na svetu tista dolina; zdi se mi, kakor da bi je ne bilo več ...

Bili smo spet na poti, pod nami je bila dolina; še eno drevo, še en ovinek in nikjer je ni bilo več. Samotna pokrajina se je razprostrela pred nami. Zgodilo se je takrat drugič, da smo postali in smo se spogledali. Ali šli smo dalje, kakor da bi nas bil kdo potegnil za rokav.

Nismo še hodili dolgo, ko smo opazili, da ni bilo več jasnega neba nad nami. Umirili so se bili oblaki, počasi so se še plazili, utrujeni in leni, in zmerom v isti smeri, proti severu. Podajali so si roke in so se spajali, sinjina se je izgubljala, kakor da bi zapirali tam gori svetla okna.

»Deževalo bo!« je omenil Tone.

Lojze in jaz nisva nič odgovorila. Kaj se je godilo v meni ob tistem času, bog vedi, ali čutil sem, da je mislil Lojze kakor jaz.

»Le dalje, kamorkoli!« je mislil Lojze. »In če dežuje, naj!«

Hanca je hodila zadaj; malo sključena je bila in sopla je že težko, ali nismo se zmenili zanjo.

Zašli smo bili v čudno pokrajino, tako neizmerno žalostno, kakršne nisem videl še nikoli. Holmi so bili poraščeni z grmovjem in nizkim drevjem; vetra skoro ni bilo več in tako se ni nič ganilo; samo tam na najvišjem holmu se je premikalo počasi in enakomerno visoko ogrodje, kakor da bi stala tam smrt in zamahovala s koso. Med holmi so bile zasekane globoke in zelo ozke grape, polne belega kamenja, med katerim se je pretakala rumena dežnica.

Poti skoro ni bilo, hodili smo po blatnih stezah, po kolovozih, časih smo udarili naravnost čez holm, po strmi rebri, tako da smo plezali časih po vseh štirih. Ali nikjer hiše, od nikoder glasu – neizmerna in zmerom enaka je bila pokrajina.

»Kaj se nismo izgubili?« je vprašala Hanca. Potna je bila v obraz in ustnice so se držale na jok.

Na visokem grebenu smo bili, videlo se je daleč naokoli.

»Kako bi se izgubili? Tam so Sveti Trije kralji!« je tolažil Tone Hanco in sebe. Gledali smo – tam v daljavi, visoko, zraven sivega neba je bila bela pičica, cerkev svetih Treh kraljev.

»Zdaj, otroci, bomo pač kmalu na holmu; mnogo nas čaka tam. Samo troje hiš je, naokoli pa gozd samega sadnega drevja. Po dolinah, po hribu same jablane – kakor smreke in bukve ...«

Lojzetu so se zasvetile oči in tudi meni se je zasmejala srce, Hanca pa je pospešila korake. Samo jablane kakor smreke in bukve. Kaj jabolka! Imeli smo jih v malhah dovolj. Ali bilo je nekaj lepega – tako sladko je bilo upanje ... Ni treba, da so bila jabolka, bilo bi lahko karkoli ...

Molčali smo skoro vso pot, odkar smo se bili odpravili z doma.

Tone, ki je bil doma zmerom lačen, je mislil na koruzni kruh, na jabolka, na sladko hruševko; tudi Hanca je mislila tako – tepena je bila zmerom, pestovala je ves dan in se ni nikoli najedla; sanjala je pač o belem kruhu, o pisani ruti, morda celo o srebrnih uhanih; zato so bile njene oči tako tihe, kakor da bi gledale in nič ne videle. Šla sta oba v boljšo deželo, kjer so hiše od kolačev in strehe od belega cukra – hodila sta in sta molčala ...

Tudi Lojze je sanjal. Ali njegove sanje so bile kakor pravljice, čudo pisane, tako lepe in tako neverjetne. Nikoli ni okusil belega kruha, toda mislim, da ni sanjal o belem kruhu; lica so mu bila bela in bolna, oči pa so se bleščale kakor dvoje plamenov. Zato, ker je bil tak, se je pač klavrno izgubil, mislim ...

Postali smo. Tam po onem holmu se je vila bela pot v lepih ovinkih mimo lepega drevja. Šli smo veselo, ali ko smo prišli na pot, ni bila več tako lepa in bela, kakor se nam je zdela prej. Morda je bilo takrat zasijalo nebo izza oblakov. Blato je bilo osušeno samo zgoraj, ali ko je noga stopila, se je udrla. Tudi trava je bila še mokra in časih se je stresla veja tam gori in kaplje so se usule na nas.

Velika kmečka hiša je stala tam sredi drevja; spodaj je bila zidana, zgoraj lesena in s slamo krita. Mala okna so gledala neprijazno, tako srepro in lokavo, kakor da bi nas bila zapazila že od daleč in bi nam zdaj hudobno mežikala v hudoben pozdrav. Blizu smo že bili, toda od nikoder ni bilo človeka. Nismo vedeli zakaj, ali bojazen nam je legala na srce.

»No, pojdimo tja, v božjem imenu!« se je osmelil Tone in je stopil počasi.

Tedaj je skočilo od nekod, od hleva ali od kolnice, nekaj črnega ter se zapodilo proti nam. Velik pes je bil, toda lajal ni, skočil je z velikim, tihim, mačjim skokom. En sam skok je bil; dolga vrv, ki je bil privezan na njej, ga je potegnila siloma nazaj, tako da se je prevrnil. Nato je zalajal hripavo, pognal se je vdruči.

Tone je bil zgrabil Hanco za roko, da je padla, bežal je in jo je vlekel s seboj preko trave in kamenja in blata. Malha se je odprla in jabolka so se iztresla, tudi koruzni hlebec je padel v blato; sredi bega se je Lojze okrenil, pobral je hlebec in je tekal dalje. Bežali smo, dokler nismo

več videli hiše. Zasopli smo bili in potni, ko smo se ustavili, Hanca je bila vsa blatna in opraskana po obrazu in po rokah; toda jokala ni.

Nismo si upali pogledati drug drugemu v oči, tudi govorili nismo nič. Tihi in žalostni smo se napotili dalje.

Pot pa je bila zmerom bolj pusta. Navzdol je vodila zdaj, ali tako strma je bila in spolzka, da smo padali neprestano. Lojze se je zasmel nekoč, ko je padal, toda umolknil je precej, prestrašil se je svojega glasu. Zdelo se nam je prej, da je ravnina, ki se je razprostirala tam, čisto blizu pod nami, par skokov. Toda hodili smo in padali, konca pa ni bilo nikoli, kakor da bi se pogrezala ravnina zmerom niže. Ozrl se je Tone nekoč in je videl, da sedi Hanca zadaj v blatu. Sedela je in je gledala mirno.

»No, Hanca?«

Vstala je in tako smo šli dalje, zmerom navzdol. Do kolen smo bili blatni, kakor da bi imeli debele sive nogavice.

Sitno je bilo in žalostno, toda Lojze kakor da bi ne čutil žalosti. Dolga je pač pot in neprijetna, ali tudi konec je nekje ... tista lepa dežela ... Komaj še smo mislili na prešce in zdi se mi zdaj, da sploh nikoli nismo mislili nanje, že od začetka ne. Nekaj drugega je bilo v nas in z bolestjo čutim, kaj je bilo ...

V širokem ovinku se je spustila pot v dolino in je zavila potem na levo, vzpenjala se na holme in padala, izgubila se potem za hribom. Na desni pa je bila velika

odprta ravan, čisto prazna, z visoko travo poraščena; jarki so se križali na vse strani, samotno drevo je stalo tu pa tam. In napotili smo se preko ravni.

Vodila nas je ozka in zelo blatna steza, tam s travo preraščena, tam z globokimi lužami pokrita. Nismo še hodili dolgo, ko smo opazili, kako so se prikazovale na tej, na oni strani ob stezi kakor ribniki velike luže; voda je bila čista, mirna, šopi visoke trave so rasli iz nje in tudi spodaj je rasla trava, videli smo ...

»Strah me je!« je rekla Hanca zadaj. Tudi v meni se je zganilo takrat – tako prostrana je bila ravan in tako mirna!

Ali nihče ni rekel, da bi se vrnili, in tudi mislil ni nihče ...

Razlila se je voda preko steze, mahoma smo stali pred njo, nismo je bili ugledali prej. Od brega do brega so bile položene deske, voda jih je pokrivala in majhni valčki so se igrali, delali so se mehurji in trava je na lahko vztrepetavala.

Lojze je stopil prvi na desko, ali ni si upal precej dalje, deska se je bila pogreznila pod korakom za ped globoko. Tone se je ozrl z resnim obrazom.

»Pojdimo okoli luže!«

Stopil je, ali udiralo se je pod njim, zelo mehko, mastno blato mu je lizalo skoro do kolen.

Lojze pa je stopil dalje po deski.

»Če so deske tu, tedaj je to steza. Čemu pa bi jih bili položili?«

Vsi smo šli za njim; Tone je pogledal na Hanco in je šel zadnji tik za njo. Deske so se udirale globoko, preko kolen nam je brizgala voda. Ko smo bili na sredi, sem se opotekel, ker se mi je bilo zazdelo nenadoma, kakor da je vsa ravan polna vode in da voda pljuska ter se nam bliža od vseh strani. Toda zazibalo se je in streslo, samo luža je bila naokoli in že smo bili blizu brega.

Hodili smo s sklonjeno glavo, trudni, nismo videli neba. Nebo pa se je temnilo zmerom bolj, mirno so viseli oblaki od vzhoda do zahoda. In ko smo bili sredi ravni, je pričelo pršeti. Še bolj pusta in otožna je bila zdaj ravan; pogrebna pokrajina. In skoro mi je, kakor da se je resnično pomikal mrtvaški sprevod preko ravni, mimo samotnih dreves, preko velikih tihih luž, pod sivim nebom. Molče se je pomikal, črno oblečeni pogrebci so klonili glave, križ se je zibal spredaj ...

Tako smo mislili: preko ravni pojdemo, okoli holma, ki je tam daleč kakor v megli, in mimo holma drži velika cesta. Po veliki cesti pa se vrnemo.

Ali zdaj se je vse izpremenilo – čisto drugačna je bila pokrajina in tudi naše misli so bile drugačne. Lojze je gledal srepro in naravnost, oči pa so mu bile rdeče obrobene. Zakaj tako nam je bilo pri srcu sredi pogrebne pokrajine, kakor da je ni konca in da smo bili zabredli v večnost, kjer ni ne glasu ne svetlobe. Tudi tisti holm, ki

je dremal v megli, pač ni bil holm ob véliki cesti. Upanje, ki je bilo tako majhno in nejasno, se je bilo preselilo tja in zdaj je gledalo čemerno iz daljave. Da, naše upanje, to je bil holm ... In tudi vélike ceste ni bilo nikjer.

Vsa nas je bila objela ravan, pogoltnila nas je bila. Kakor luža smo bili, kakor blatna, spolzka steza, kakor samotno drevo, ki je izgubilo listje že tako zgodaj; in kakor dež smo bili, ki je škropil tenko, enakomerno od sivega neba ...

Stal je tam hrast, še ves košat in zelen, malo vzvišena je bila zemlja pod njim. Tja smo šli in smo sedli v mokro travo.

Globoka, trudna malodušnost je bila v nas. Nič nismo govorili, nismo se ozrli drug drugemu v obraz, da bi ne zajokali. Sedeli smo dolgo, utrujenost je lezla od nog navzgor, legla je na ves život in oči so se hotele zapirati. Nad nami je šumelo na rahlo, drobne kaplje so bile ob listje ...

Vstala je Hanca in vsi smo se ozrli začudeni nanjo. Zdelo se nam je čudno majhna, upognjena je bila kakor stara ženska, tudi velika materina ruta jo je delala staro.

»Kaj ne pojdemo?« je vprašala in je zadela malho na ramo.

V tistem trenutku je bila večja od nas vseh in zaupali smo vanjo. Vzdignili smo se in smo šli, noge so nam bile neokretne, lesene.

Nižalo se je nebo in je temnelo, z velikimi črnimi očmi je gledalo na nas in bali smo se ga. Deževalo je močnejše v tenkih, ravnih curkih. Luže so bile zmerom večje in zmerom bolj se je udiralo.

»Tam bi bili ostali!« je izpregovoril Tone in je gledal v tla.

Hanca je skoro zakričala:

»Ne! Ne! Ne!«

Čudno je bilo – razumela je njegovo misel, ki jo je komaj sam razumel. Jaz pa sem videl tisto misel tudi v Lojzetovih očeh in čutil sem, kako se je bila vzbudila tudi v meni samem ...

Zabobnelo je zamolklo, kakor da bi tam daleč, za hribom drdrali vozovi po lesenem mostu. Vsi smo vedeli, kaj je bilo, toda nihče ni izpregovoril, in gledali smo v tla. Kmalu nato se je prikazala na nebu žareča bela črta, mirno je stala in je izginila, za goro pa je zabobnelo.

Hanca se je prekrizala.

Tisti holm, ki smo ga videli prej na desni, je izginil. Nebo se je čisto približalo, pogreznilo se je skoro do vrha samotnih dreves, od vseh strani se je zgrinjalo kakor morje. In zdaj ni bilo na svetu nič drugega več nego tiha ravan.

Ko sem se ozrl, sem zapazil, da smo hodili v drugačnem redu: Hanca je hodila spredaj. Z drobnimi, opreznimi koraki je hodila, sključena je bila do pasu, malho je

držala z obema rokama ... Tako bi pač hodila v večnost, Hanca ...

Tedaj pa me je čudno spreletelo po životu. Tone je bil zadnji in postal je nenadoma, vreča mu je padla z rame in zajokal je na glas. Čuden je bil njegov glas, razlegel se je po vsej ravni; podoben je bil pasjemu cviljenju ponoči.

Vsi smo postali; Lojze je gledal v stran, ustnice so se mu premikale, kakor da bi hotel izpregovoriti.

Hanca je pobrala vrečo in jo je zadela na rame poleg svoje; zdaj je bilo breme večje nego Hanca; držala ga je z eno samo roko, in ker je bila upognjena do pasu, bi še držati ne bilo treba; mirno je počivalo breme – kakor da bi sedelo udobno tam na skrivljenem hrbtu, gledalo nazaj ter se nam smejalo hudobno.

Prijela je Toneta za roko in šli smo dalje ...

Ne vem, kje je zdaj Hanca. Ali zadnjič sem videl žensko v obnošeni in zakrpani obleki; iz suhega jetičnega obraza so gledale mirne oči; v naročju je imela dojenca, dvoje otrok se je držalo njenega krila. Život ji je bil upognjen, šla je preko ceste z drobnimi, trudnimi koraki; ob oglu je postala, gledala je nekam v daljavo ... Mislil sem, da je bila Hanca ...

Zeblo nas je. Od dežja smo bili vsi premočeni, in mraz se je vzdigal iz preplavljene ravni, lil je od sivega neba, napolnil nam je malodušna srca. Tudi strah nas je bilo, tako da se nismo upali ozreti. Že je bila tudi meni

zmerom bolj prijetna misel, da bi legel v blato, v lužo ter si odpočil. In spogledala sva se z Lojzetom.

Takrat pa je zazvenelo čudno, kakor da bi zaklenkal sredi pokrajine tenek zvon. Hanca je molila rožni venec.

In hipoma nam je bilo laže, mirnejši je bil strah in tišja je bila žalost. Bilo je, kakor da je molila pokrajina dolgo, žalostno molitev.

Umolknili smo, ko smo prišli do jarka. Tam je bil pač konec.

Jarek je bil širok; vsled dežja se je bil nenadoma napolnil do vrha z rumeno vodo, ki je tekla hitro ter pljuskala z velikimi valovi. Preko jarka je bilo položeno tenko deblo, skoro nič obtesano, okroglo in spolzko; opore pa ni bilo. Stali smo pred jarkom in strah je rasel v nas, dvigal se je v grlo, kakor da bi nas grabilo za vrat. Tresel sem se, ko je stopila Hanca na brv.

Stopila je oprezno z drobno, blatno nogo. Stopila je in je šla, počasi, upognjena, prestavljala je noge tako, kakor da bi hodila za šalo po vrvi. Stopil je za njo Lojze in stopil sem še jaz; vsi smo prišli na breg, ali utrujeni smo bili in noge so se nam tresle, kakor da bi bili preromali večnost, dolgo, strmo in strašno pot. Na oni strani pa je ostal Tone sam. Gledal je topo na nas, roke so mu visele ob životu, kakor da bi mu bile umrle.

»Stopi!« je zaklicala Hanca.

Tone je nekaj odgovoril, zagnal se je, stopil je na brv tako trdo, da je zapljuskala voda preko nje, in je bil z

dvema skokoma na tej strani. Nato pa se je opotekel in je padel.

»No, dalje!« je prosila Hanca.

»Kaj ne vidiš, da ni konca?« je kriknil Tone. »Ni konca! Ni konca!«

Ni ga bilo. Dolgo smo že hodili, ali bili smo zmerom na istem mestu. Kolikor se je odgrnilo puste ravni pred nami, tolako se je je zagrnilo za nami. Da, čudo je bilo, pokrajina je hodila z nami. Na vseh straneh se je bilo spustilo od neba dol veliko sivo zagrinjalo, motilo nas je in tako je bilo mogoče, da smo hodili v kolobarju ...

Kamor so pogledale oči in kolikor daleč so mogle trudne, plašne misli, je bila sama pusta, tiha ravan; vsa zemlja je bila pusta ravan in vse življenje. Mi pa smo hodili v kolobarju in konca ni bilo ...

Steza se je razširila nenadoma v razvožen, blaten kolovoz.

»Tam je holm!« je vzkliknila Hanca.

Resnično se je bil vzdignil na desni holm, na vrhu se je svetilo nekaj belega izza drevja. Pospešili smo korake, laže so stopale noge in tudi Hanca se je bila nekoliko vzravnala.

Ali od utrujenosti in od žalosti so bila naša srca še zmerom plašna in malodušna – kakor ujeti vrabci so bila, ki se tresejo, ker se bliža roka, da jim zavije vrat. Srečali smo na kolovozu raztrganega vagabunda

in bežali smo preko travnika in preko luž in jarkov, ko smo ga ugledali ...

Tedaj pa se je zgodilo kakor čudež. Prikazala se nam je široka bela cesta in v tistem trenutku se je zasvetilo na vzhodu, kakor slavolok se je bila vzdignila mavrica od zemlje do neba. In tam v daljavi se je bleščalo kakor veliko belo mesto, vso svojo jasno luč je razlivala mavrica nanj.

Razširila so se nam srca od silnega koprnenja. Lojzeto so se zabliskale oči in vzkriknil je:

»Tja, otroci!«

Zakaj tam je bil cilj. Zdaj smo spoznali, kam je hotelo srce, kadar je bilo polno žalosti. Tam je bila rešitev in je bilo novo življenje, vsa prihodnost je bila tam ...

Stopili smo, toda glej, noge se niso hotele premikati, privezane so bile na dolgo vrv, morale so nazaj na pusto, neizmerno ravan, kjer je bila smrt. Vsi smo postali, tudi Hanca. Tone je sedel na kanton ob cesti in je položil malho na travo. Lojze je stal sredi ceste in je gledal s široko odprtimi očmi proti velikemu, belemu mestu, ki se je svetilo v mavrici. Mavrica pa je ugasovala, ugasovalo je tudi mesto. In Lojzetu je klonila glava ... Nazaj, nazaj na pusto ravan!

Trudni smo bili, da nismo mogli več koraka dalje. Na holmu je zaklenkalo žalostno, kakor da bi zvonilo umirajočemu. Lojze je hotel sesti v travo ob poti, da bi si odpočil, toda pokleknil je in je legel nato z vsem

telesom. Tudi meni je bilo, kakor da bi stal na gugalnici; zibala se je cesta, zibal se je holm ...

Mavrica je bila ugasnila, tudi na vzhodu so se spet spojili oblaki in deževalo je. Meni pa se je zdelo tedaj, da smo še zmerom sredi neizmerne, puste ravni in da hodimo ... hodimo, ali konca nikjer in nikoli ... Ko smo se vozili domov na ropotajočem kmečkem vozu in smo spali, se mi je sanjalo še zmerom, da hodimo ... hodimo po neizmerni, mrtvaški pokrajini, ali konca nikjer in nikoli ...

To je dogodek, ki se ga spominjam v teh časih neut-ešenega in neutešljivega hrepenenja.

(1903)

Bobi

Sedela sva o mraku v krčmi, edina gosta. Zunaj je zvonilo in potrkavalo prazniku v pozdrav. Molčala sva, ker sva obadva čutila, da bi se ob prvi besedi izlila grenkoba, prej zaklenjena, iz srca v srce; vzkliknila bi, zavzdihnila, slajša bi ne bila.

Prišel je postrežnik, da bi napravil luč; moj drug mu je nejevoljen odmahnil:

»Ne prižigaj!«

Nato se je okrenil k meni.

»Ob takih večerih, kakor je nocojšnji, me luč skeli – prav do neznosne telesne bolečine; zdi se mi, da mi sije v vest in v spomin, da zbadajo tenki žarki, tenke svetle iglice, v vse kote srca ... takrat zaskeli, kar je bilo že zdavnaj zaceljeno in pozabljeno ...

Zgodaj je še, do jutra bova samotarila po teh krajih, kjer ni veselja; čemu bi molčala? Udušilo bi naju pred polnočjo. Bolje je, da se pogovarjava s samoto in s spomini; samota ne bo nič tesnejša, nič svetlejši ne bodo

spomini – ampak besede so kakor gladek tir, po njem beže ure v daljavo ...

Jaz sem drugače vesel človek, nisem zlovoljen tudi ob belem dnevu, ne ob glasnem delavniku. Morda zapoje časih spomin kakor daljna pesem, ampak to je hip – in sonce sije. Ti, ki hraniš bridkost, o kateri te ne vprašam, ti si v mraku brez jutra in poldneva in brez črne noči. Časih zahrepenim po tem mraku; spomini se zlijejo v eno samo kesanje; srce je žalostno, a mirno je.

Kadar se bližajo prazniki, mi trkajo na okno spomini; zmerom močnejše. Na predvečer praznika pa se prikažejo, prav natanko jih razločim ob oknu, kakor tenke bele roke in velike strmeče oči. Bežim – ubežati ne morem.

Sam ne vem, od kod to čudno naključje, da je vse, kar sem kdaj storil nizkotnega in sramotnega, tesno združeno s prazniki; s katerimkoli: z božičem, z veliko nočjo, celo s pustno nedeljo. In tudi to je čudno, da najhujši in najgrenkejši spomini ne očitajo tistih velikih, očitnih grehov ... tistih namreč, ki ne šepetajo v tihem srcu, temveč kriče na javni cesti. Ne bole me nič, ne sramujem se jih, komaj da mislim nanje. Da sem ubil nedolžnega človeka, ne hodil bi me strašit na sveti večer; pač pa bi prišel potrkat na okno berač, ki sem ga ozmerjal, ko me je prosil kruha.

Spomini niso zmerom enaki, malokdaj se ponavljajo. Najgrenkejši so tisti, ki priromajo nenadoma iz daljne daljave, iz zgodnje mladosti. Tako se mi časih zdi, kakor

da bi – o mraku, pred praznikom – odprl duri svoje izbe in bi sedel v kotu, napol v temi, čisto sključen, ves zaprašen človek, ter bi strmел izpod čela name z velikimi očmi. »Dolgo sem hodil, zdaj sem prišel – ali se več ne spominjaš?«

En sam spomin, še izza otroških let, se je bil povrnil nocoj že vtretjič. Prikazal se mi je bil prvokrat lani osorej, nato letos pred pustno nedeljo. Pil mi je kri kakor nobeden pred njim. Ni me izpustil dan in noč, niti minute; in čudno je – tudi jaz ga nisem izpustil; bila sva kakor v tesnem objemu; napol poljubovaje se, napol življenje sesaje. Ko se je usmilil, napil se dovolj krvi in je izginila izpred okna tudi senca njegova, sem legel bolan na posteljo in sem se obrnil v zid.

Stvar je, če jo pretehtaš na dlani, malenkostna in brezpomembna, komaj pripovedovanja vredna. Gode se take reči vsako uro in minuto; in dan za dnem bi bil vsak svetnik stokraten hudodelec, če imenujem hudodelstvo, kar sem storil. Pa vendar ni popil grešnik pod vislicami pol kozarca mojega trpljenja.

Takrat sem bil še otrok. Hodil sem v ljudsko šolo in sem bil slab učenec, najbrž zategadelj, ker so me doma strahovito razvajali. Gospodar sem bil hiše in ljudi; vsi, od matere do pastirja, so se tresli pred menoj, pred mojim krikom in jokom. Drugače pa lahko prisežem, da nisem bil v srcu hudoben. Moja beseda je bila od nekdaj zapoved in zato sem bil pač uverjen, da je tako

popolnoma prirodno in pravično. Bog vedi, kje bi se bila ustavila objestnost, da nisem ob pravem času zapravil doma do zadnje lehe ter se vzdramil v življenju.

Slab učenec sem bil, pa sem si izbral tovariša, da mi je pisal naloge in da sem se učil z njim, če se mi je zazdelo. Zahajal je k nam vsak popoldan, malical je z nami, nato pa sva se igrala in časih tudi učila, posebno če je deževalo, da nisva mogla na vrt. Vse moje hudobne muhe je prenašal z vdano potrpežljivostjo, tako da sem bil časih jezen do solz ... zakaj ni udaril? ... Slaboten, plah fant je bil, zelo slabo oblečen; poleti bos in golorok, pozimi zaviti v zakrpano predolgo suktnjo, ki se mi je zdela strašno smešna. Spominjam se, da sem oblekel nekoč tisto suktnjo ter se valjal z njo po snegu, on pa je stal tam napol nag, na jok mu je bilo in tresel se je od mraza ...

Njegovi domači so bili kajžarji s klanca, siromaki, da se Bogu usmili. Kadar sem bil dobre volje, sem ga vprašal, kaj da je kosil; vselej, petek in svetek, je odgovoril: »Močnik!« In če sem bil še boljše volje, sem ga izpraševal nadalje: »Pa kakšen močnik?« – »Koruzni močnik!« – »Pa hudo zabeljen?« – Na to ni več odgovoril, jaz pa sem bil jezen, da mi ni pljunil v obraz. Nekoč je prišla njegova mati, suhotna, drobna ženska, ki ji pač ni bilo več nego trideset let, pa je bila starka po nagubanih licih in sključenem hrbtu. Prišla je kakor beračica; s tihimi koraki je stopila v vežo, ozirala se je plaho na desno, na levo. Midva sva stala kraj vrta in sva gledala; jaz sem se

na tihem smejal tisti ponižni plahosti, on pa se je tako tresel, ne vem čemu, da so mu zobje šklepetali. Nenadoma je vzkliknil – ali je zajokal ali je zavrisnil – in že je bil preko plota; mati mu je odmahovala z obema rokama in je bila očitno v velikem strahu; nato sta obadva izginila v vežo. Ko se je vrnil od druge strani, se mi je zdelo, da ima rdeče oči; prišla je bila pač beračit, najbrž za koruzni močnik, njega pa je bilo sram; morda je doma jokal, da naj ne pride več, zakaj nikoli več je nisem videl ...

Tisto, kar je ostalo v srcu na vekomaj, pa se je zgodilo nekoč ob žegnanju. Posebna prilika je bila, stoletnico farne cerkve so menda praznovali; zakaj vsa fara je bila kakor v sladki omotici, mlaje in kolone so postavljali, potrkavalo je na fari in na podružnicah že nedeljo poprej; in po vsej dolini je dišalo ves teden in zmerom močnejše po cvrtju in pecivu ...

Ampak ne tako ... drugače sem ti mislil povedati. – Ko je prvokrat potrkal spomin na okno in mi je gledal v oči vso dolgo noč, nisem videl sebe, ne doline, ne mlajev in ne zelenih kolon, temveč samo njega sem videl in vse njegove misli, še tiste, ki jih morda sam ni razločno občutil ... Po davnodavnem času je prišel nenadoma v mojo izbo, skozi zaklenjene duri je prišel, bog vedi kako; in je sedel tam, prav tako majhen, plah in bledikast kakor nekdanj in prav tako oblečen; celo tisto predolgo zakrpano suknjo je imel ogrnjeno, dasi je bilo gorko

zunaj; mirno je sedel, ko me je ugledal, samo z glavo je pokimal in je molčal ...

Na jesen je bilo tisto veliko žeganje. Gorka jesen je bila, tako lepa, kakor je nisem doživel pozneje nikoli. Časih je malo porosilo iz belih oblakov, zato da ni bilo prahu na cesarski cesti in da ni zadremalo dišeče življenje, ki je žehlilo iz polja in senožeti ... Jaz vem, da bi spomin ne bil tako grenak, da je takrat deževalo od sivega neba in da se je prelivalo blato po dolini ...

Sladak, ves blagodišeč večer je bil, praznikov predvečer; s Petrom – Peter mu je bilo namreč ime – sva hodila do poznega mraka po dolini, še ko je odzvonilo angelsko češčenje; nebo se mi je zdelo tako visoko kakor nikoli in čisto je bilo, da so se komaj zvezde razločile; s hriba so grmeli možnarji, mlaji so bili že postavljeni, fantje so stali v gručah in prepevali. Šele pod nočjo, ko so bila okna že svetla in zagrnjena, sem se vračal truden domov.

Tudi Peter se je napotil v klanec. Hitro je šel, nič truden ni bil; gledal je veselo in svetlo, celo lica, tista suha, so bila na rahlo zardela. Tako se mi zdi; in tudi se mi zdi, da že takrat ni čutil ostrega kamenja na klancu, ni videl tiste črne lesene bajte in ne prazne, zatohle izbe, v katero je stopil. Kajti že takrat so bile prelepe sanje v njegovem srcu. Namreč sanje o bobih ...

Ali nikoli nisi občutil, da je greh zoper naruro, če so otroške sanje ogoljufane? V srcu ostanejo zmerom,

do zadnjega dne, kakor žolč in pelin; ne premaga jih nobeno zrelo veselje in tudi ne nobeno zrelo razočaranje; pa da bi življenje odprlo sam paradiž – nenadoma bi prikipele izpod cvetja, grenak studenec ... Kaj naše razočaranje starcev, kaj naše spoznanje! Beseda več na popisanem papirju! ... Razočaranje otroka pa je prvotno besedilo vsega življenja; morda se po dolgem romanju izpremeni ali zabriše posamezna beseda, morda se malo predrugači slog – ampak prvotno besedilo ostane in je vsem očito ...

Tisti večer, v sanjah Petrovih, je bila napisana prva beseda.

»Kod si hodil do noči?« je vprašala mati.

»Z Mihčetom sem bil!«

Mati je položila na mizo kos kruha, ki je bil tako tenak in droben, da bi ga bil Peter lahko stisnil in skrnil v pest, kakor je bila majhna.

»Saj si morda že tam večerjal!« je rekla mati.

Peter ni odgovoril nič, v treh grizljajih je pojedel kruh, ker je bil lačen; nato je legel. Zakaj sanje bi bile zbežale, da je izpregovoril.

Široka blazina je ležala na tleh; tam so že spale Petrove male sestre. Odel se je s starim materinim krilom, do spanja pa mu ni bilo; okno je bilo odprto, zvezde so sijale v izbo, od fare je še potrkavalo – mehka, sladka pesem kakor o daljnem paradižu. In s tiho pesmijo, s tihimi koraki se je napotil Peter v paradiž; zatisnil je oči in se je smehljaj ...

Vzbudil ga je oče, ki je stopil v izbo s trdim korakom.

»Kaj se že spet cmeriš?« je odgovoril mater, ki je klečala pred posteljo. »Bolje ne bo, ne z molitvijo, ne s kletvijo; drugim bob in špehovko – nam kamen; tako je pač zapisano!«

Peter je zavzdihnil; in le počasi, le natihoma in plaho so se vračale sanje ...

Vzbudilo ga je glasno zvonjenje; potrkavalo in zvonilo je od fare in od podružnic, ves zrak, od neba do zemlje, je bil kakor ena sama vesela, vse sladkosti označujoča pesem.

Peter se je ozrl – svetel dan je že bil. Urno je vstal, oblekel se je ter si nato mukoma obuval stare Mihčetove škornje, ki so ga boleli, ker je hodil ob delavnikih bos. Nato je popil kavo, gorko sivkasto vodo, ter pojedel svoj delež soržičnega kruha, ki je bil tisto jutro manjši nego druge dni.

»Saj se boš še najedel, ne bo ti sile danes!« se je nasmehnila mati.

»Ne bo mi sile!« se je nasmehnil tudi Peter. »Kar po maši pojdem tja!«

»Pa robec vzemi s seboj, da boš zavil!« je rekla mati.

Peter je spravil v žep velik pisan robec.

»Nikar ne jej preveč, Peter!« je prosila najmlajša sestra, ki je komaj šele izpregovorila. »Ne jej preveč, da bo kaj ostalo!«

Peter se je smejal in je bil ves vesel.

»Največji bob prinesem tebi, Francka, in še s cukrom bo potresen!«

»Pa kmalu pridi, ne mudi se brez potrebe!« je zaklicala mati še na pragu za njim.

Šel je v cerkev s tako lahкими koraki, kakor da bi ne nosil nerodnih čevljev. Vse je bilo lepše in bolj nedeljsko nego kdaj poprej – nebo, visoko razpeto, s tenkimi belimi oblaki kakor z jablanovim cvetjem posuto; ljudje, glasni in veseli, prazniško oblečeni, sami svatje; in vrisajoče petje zvonov.

Kasno je prišel; cerkev je bila že natlačena, in kakor je bil droban in gibek, se je s težavo preril pred oltar. Stopil je na prste in je visoko vzdignil glavo, da bi videl Mihčeta; ugledal ga je na drugi strani, skoro že med belimi dekletimi; tik pred oltarjem je stal, gosposko je bil oblečen, svetli kodri so bili počesani kakor za prvo sveto obhajilo in obraz sam, rdeč in nežen, je bil kakor dekliški. Peter je gledal nanj z velikimi, svetlimi očmi. Takrat in do konca maše je bilo njegovo srce čisto in vse polno ljubezni.

Po maši je stal Peter v gneči pred cerkvijo, da bi videl Mihčeta.

»Morda poreče: Pojdi z menoj, da boš kosil pri nas! In šel bi njim, gosposkim, po cesarski cesti, med ljudmi ...«

Mihče je prišel z očetom in teto iz zakristije. Voz je čakal, sedli so in prah se je vzdignil za njimi.

Ljudje so se razšli in porazgubili, cesta je bila že prazna, ko se je Peter napotil. Iz hiš je prijetno dišalo po gorkih bobih, šele iz ponve zajetih, in po mastnem rumenem cvrtju; celo vilice in nože je slišal in vesele glasove. Mudilo se mu je in vendar ni hitel; noge same niso hotele – nenadoma so bile vse težke in nerodne, zboleli so ga tesni čevlji. In zaželelo se mu je, da bi že rajši bil tam, da bi že sedel za mizo in da bi ne bilo te dolge, bele, vroče ceste.

Ko je ugledal hišo, belo in visoko, je postal ter pomislil. Hiša se mu je zazdela nenadoma vsa gosposka, tuja, kakor izprašujoča: »Kaj pa bi ti v paradižu, berač, sin beračev?«

In je ukrenil:

»Ne pojdem v vežo pri velikih vratih, ne spodobilo bi se danes, ko je tak praznik in je tam veliko ljudi; preko vrta pojdem, pa pri malih durih!«

Šel je na vrt; pa tudi vrt, znanec in tovariš njegov, se mu je zdel ves mrk in neprijazen; temno je gledalo drevje nanj in ga ni pozdravljalo.

»Kaj pa bi ti, berač, beračev sin, na tem gosposkem vrtu?«

Po ozkih stopnicah je šel, stopil je v vežo pri tistih durih, kjer prihajajo posli, popotniki in berači.

Iz kuhinje je sladko šumelo in dišalo; lonci so ropotali, ponve so žvenketale, urni, drobni koraki so hiteli, duri so se odpirale in zapirale. Peter je stal in ni vedel

kam. Bilo mu je, kakor da je stopil v popolnoma tujo hišo – odkril bi se v veži ter molil očenaš za vbogajme.

Sram ga je bilo.

Duri so se urno odprle, v vežo je stopila gospa sama, vsa rdeča in potna, belo pečico na glavi, bel predpasnik prevezan.

»Kaj pa ti, Peter?« je rekla, šumela je mimo, druge duri so se odprle in zaprle.

»Samo da me je videla!« se je razveselil Peter. »Povedala bo in bo vse storila; čakal bom, saj ni treba, da bi bil prvi na vrsti!«

In je čakal.

Prišla je iz kuhinje dekla s skledami in krožniki in se je vrnila; prišla je iz kleti hišna s steklenicami in se je vrnila; Peter se je stisnil k zidu, da bi nikomur ne bil napoti, in je čakal.

»Kosijo, pokosili bodo!« ga je izpreletelo. »Sam bi moral povedati Mihčetu, pa kako bi mu povedal, ko je tam?«

Stopil je bliže, da bi ga videli iz izbe, če bi hišna odprla duri.

»Kakor berač,« je pomislil, »ki stoji v krčmi pred durmi, kadar je svatba, in ga nejevoljni odrivajo pijani svatje!«

Nič ni bil lačen, še do rumenih bobov mu je bilo komaj. Srce pa mu je bilo težko, tiščalo ga je k tlom.

Spomnil se je Francke, male Francke, ki je šele dobro izpregovorila.

»Ne jej preveč, Peter, ne jej preveč, da bo kaj ostalo!«

Spomnil se je matere.

»Vzemi robec, Peter, da boš zavil!«

In cerkve se je spomnil, Mihčetovega dekliškega obraza.

»Glej, pozabil je name, pozabil je na berača, sina beračevega!«

»Kaj pa stojiš tukaj in muliš?« je zaklicala hišna, ker je bil stopil preblizu duri.

Sam Bog je hotel, da je bil stopil preblizu. Takrat ga je ugledal Mihče, ki je sedel za mizo, pod vratom bel prtič, ves obraz svetel, ustnice omaščene od pečenke in bobov ... Takrat, Bog se usmili, sem ga ugledal, ko je stal v veži, majhen in plah, v zakrpani obleki in nerodnih tesnih čevljih, oči velike in bleščeče – in velik robec v žepu; zdaj se mi zdi, da sem natanko vedel o tistem velikem pisanem robcu, ki je bil za bobbe in špehovko pripravljen. V roki sem držal velik, še gorak, s cukrom potresen bob, zamahnil sem in sem ga zalučal proti durim. Videl sem natanko, še nocoj vidim, da je letel tik mimo Petrovega lica, da se ga je najbrž na rahlo dotaknil ter se nato zakotalil po veži. In hišna je zaprla duri.

Tako je bilo.

Jaz sem se smejal in vsi so se smejali ter so rekli, da sem razposajen ...

Peter je stal in strmel. Nato je šel počasi, s težkimi nogami in sklonjenim hrbtom preko veže, pobral je bob, nikamor ni več pogledal in nič več ni čakal. Na vrt je stopil, stopil je na cesto, nameril se je v klanec.

»Ne jej preveč, Peter, da bo kaj ostalo!«

»Vzemi robec, Peter, da boš zavil!«

»Največji bob prinesem tebi, Francka, in s cukrom bo potresen!«

Pod klancem je postal, hudo je bil truden.

»Ne pojdem domov ... v gozd pojdem ... pa zmerom dalje, dokler ne pridem do Ljubljane. Tam so drugačni ljudje, visoke hiše so tam, tudi škof je tam ... In kadar bi imel vsega zadosti, bi se povrnil velik gospod in bi rekel: Tako se je zgodilo, pa sem šel, da vam prinesem bobov polno skledo in celo špehovko!«

Krenil je v senožet, tam pa je legel v travo, ker je bil truden; v travo je skrtil obraz in je zajokal. Tiha senožet ga je slišala in slišal sem ga jaz ... nocoj, ko so prvokrat zapeli zvonovi ...

Ne v gozd ni šel in ne v Ljubljano; obrisal si je solze, da bi jih ljudje ne videli, in se je vrnil v klanec.

Na pragu je stala mati.

»Kako je bilo, Peter? Kaj nisi nič prinesel?«

Na prag je prišla Francka.

»Kaj nisi nič prinesel, Peter?«

Peter se je nasmehnil.

»Kakor sem rekel, Francka, tako sem storil. Prinesel sem ti največji bob, še s cukrom je potresen!«

Dal ji je bob, blagodišeč, rumen, s cukrom potresen.

»Jedel sem, mati, in pil; vzeti pa nisem mogel, veliko gospode je bilo tam!«

»Res bi se ne spodobilo!« je rekla mati. »Samo da si jedel in pil! ... Oče je prinesel pečenke od Stržinarjevih, pa te nismo čakali!«

Peter je stopil v izbo. Na mizi so bili še krožniki in na očetovem je ležala lepa mastna kost.

Sedel je na posteljo, roke je uprl ob kolena, glava mu je klonila globoko in mrzel pot mu je prilil na čelo. Lačen je bil. –

Tako sem ga videl nocoj, ko so prvokrat zapeli zvonovi. Ugledal sem ga lani osorej in letos pred pustno nedeljo. Takrat, ko je stal v veži, in potem, ko je sedel na postelji, ni imel tiste dolge zakrpane suknje. Nocoj jo je imel, ko sem ga ugledal v mraku v svoji izbi; preromal je pač dolgo pot in noči so hladne ...«

(1909)

Iz predmestja

Anka se je rodila v tistem predmestju, ki je odeto v dim velikih fabrik in v prah neškropljenih ulic in kjer je trpljenje, uboštvo in greh.

Njen oče je bil pozlatar. Pred nekaterimi leti je imel še dela, ali polagoma je šlo navzdol. Domislil se je prepozno, da bi stopil v veliko delavnico, ki je požirala manjše kakor reka studence. Bolehen je bil, sestradan in zlovoljen in tako se je nekoč obesil. Ostala je žena sama s četverimi otroki; Anka je bila najstarejša, bilo ji je štirinajst let in ravnokar je bila opravila šolo.

Živeli so v beraštvu mirno in tiho, ker jim je bilo beraštvo v krvi. Niso se prepirali ne z Bogom ne z ljudmi.

Anka je bila slaboten in bolehav otrok, kakor jih je po teh krajih vse polno. Zdelo bi se, da ji je komaj deset let: vsa majhna in drobna; bluzica se ni bila vzdignila na prsih še niti za dih, lica so bila ozka, bela, oči so gledale čisto otroško, neumno in radovedno. Pol je bila skrbeča, izkušena mati, a pol dveletno dete s čudnimi željami. Delala je od jutra do noči neprestano, oskrbovala je

štiriletnega brata in svoji mlajši sestri, pospravljala je in kuhala. Mati je hodila oslužavat (*Oslužovati: streči*); odhajala je zgodaj ter se vračala pozno na večer. Kadar se je vrnila mati, se je vzbudilo v resni Anki dveletno dete. Sedla je trudna in izmučena in najrajši bi se zjokala, kakor otrok časih hipoma na glas zajoka, ne ve zakaj.

Nekoč se je mati domislila, da bi dala Anko česa učiti; mlajša sestra je imela že dvanajst let in bi lahko oskrbovala domača dela; bila je celo močnejša od Anke.

Tako je prišla Anka h gospe Rieglovi, da bi se učila, kako se šivajo kravate. Gospa Rieglova je bila velika in debela ženska, lici sta ji viseli navzdol, imela je dvoje težkih podbradkov, očesi sta bili majhni in svetli, švigali sta neprestano ter se svetlikali iz obraza, kakor dvoje živih, majhnih živalic. Anka se je zelo bala gospe in sklonila se je ter se sključila, kadar je čutila, da sta se živalci ozrli nanjo.

Šivalo je še troje deklet; vse tri so bile slabotne, suhe in brez krvi; ni se jim poznalo, če jim je po petnajst ali po trideset let; obrazi so bili pač zelo starikavi, ali oči so gledale otroško, in telesa so bila nerazvita.

Od začetka je bilo Anki težko; roke so ji bile okorne, bodckala je, »kot da bi si zobe trebila«. Ali privadila se je, in šivanka je vbadala sama in natanko. Umetnost ni bila velika. Vsaka delavka je delala svoj posebni del kravate; najstarejša je bila pri gospe že tri leta in ni vedela, kako se deli sestavljajo. Sedele so tiho, kakor stroji brez krvi

in brez glasu, in roke so se vzdigale enakomerno. Tako zjutraj od sedmih, zvečer do sedmih; tako mesec in leto in življenje.

Anka je dobila prvo soboto dve kroni. Tiščala jih je v potni pesti in srce ji je poskakovalo. Dve kroni, – in ugledala je ob cesti vse polno prodajalnic, vleklo jo je na desno, na levo. Hipoma se je bilo odprlo ob cesti veliko število slaščičarnic, in za visokimi okni so dišale rumeno pečene torte. Odprlo se je ob cesti veliko število prodajalnic, ki so visele zunaj pisane bluže, čipkaste srajce. Da, odprle so se celo zlatarnice in blesketale so ji veselo v lica zlate zapestnice, broše; in biserni uhani so bili tam. Od kod toliko prodajalnic? Anka jih prej nikoli ni bila opazila.

Prišla je domov, kroni v potni pesti; mati je kroni vzela in še tisti večer jih ni bilo več. Anki se je storilo hudo in oči so jo zaskalele; obraz pa, ki je bil prej že rdeč in vesel, je hipoma spet upal. V spanju je jokala tisto noč; mučile so jo grde sanje.

Prodajalnice so spet izginile; Anka jih ni videla več. Samo še razriti predmestni tlak je bil tam, sive dolgočasne hiše so bile tam, in visoka nova poslopja, odurna, podobna pobeljenim ječam; vse, kakor je bilo prej.

Ali v Anki se je bilo nekaj zganilo, predramilo. Kakor da bi bila mlada ptica prvokrat zafrfotala s perutmi, pogledala okrog sebe, še plašno in neodločno, ter se napravljala, da vzleti iz gnezda.

Vzbudilo se je hrepenenje v nji, bog vedi po čem, po nečem svetlem, sončnem, po rumeno pečenih tortah, pisanih bluzah in zlatih zapestnicah, da, zlatih zapestnicah z veselo cingljajočimi naveski.

Kmalu nato, čez mesec dni, je zamenila Anka svojo tovarišico in je nosila blago v mesto. V roki veliko škatlo, prevezano z jermenom, je hodila dan za dnem po neskončno dolgih ulicah iz predmestja v mesto, kjer so se ceste širile in kjer so bile lepe hiše in kjer je bila prodajalnica ob prodajalnici, druga lepša od druge. Ob pol desetih je Anka odhajala ter se vračala opoldne. Samo ob sobotah je hodila gospa sama po denar.

Zgodilo pa se je nekoč, da je poslala gospa Anko v soboto po denar; naročala ji je skrbno, da naj pazi na denar, da naj ne izgubi denarja, da naj natanko prešteje denar ... da, denar. Anki je šumelo po ušesih: denar ... denar ... denar. Denar ... to so rumeno pečene torte, pisane bluže, zlate zapestnice, da, zlate zapestnice z veselo cingljajočimi naveski.

Ali je vedela Anka, od kod ta megla? Megla se ji je blesketala pred očmi, trepetalo je nekaj vsenaokoli, veselo in svetlo, tako da ji je poskakovalo srce. No Anka ni vedela, od kod ta megla in zakaj da ji tako poskakuje srce ... Kako so se smejali izza megle, veselo cingljajoči naveski!

Prodajalnice so se smejale ob cesti, visoke, lepe prodajalnice, vse nabasane s čudovitimi rečmi. In tudi ljudje

so se muzali na cesti prijazno: »Anka gre po denar ... denar ... denar ...« In sonce je sijalo, ker je bila sobota in ker je šla Anka po denar. –

V predeljenem prostoru, v katerem ni bilo drugega pohištva nego dolga rdeča klop ob steni, je čakalo že mnogo žensk na izplačevanje; delavke, slabo oblečene in suhotne, kakor Anka, in odjemalke same, dostojno opravljene in zlovoljne, ker je bilo okno še zmerom zaprto. Za steklenim predelom so stale ob dolgi mizi ženske, ki so prirezavale blago, manipulanti so prihajali in odhajali. Prišel je blagajničar, debel in velik človek z drobnimi, mežikujočimi očmi in dobrodušnim obrazom, ter je odprl okence.

Izplačeval je polagoma, premišljeno; s slovesno kretinjo in trdo, kot da bi pribijal krono na krono, je štel denar na knjižico ter porinil potem knjižico po deščici; delavka je vzela denar ter stopila v kot, kjer je preštevala še enkrat.

»Za gospo Rieglovo,« je zašepetala Anka; – grlo se ji je bilo stisnilo.

Blagajničar je pogledal v svojo veliko knjigo in potem v knjižico.

»Šestinosemdeset kron ... célo premoženje!« Namuzal se je ter namežiknil Anki.

Anka je vzela denar; krona ji je padla na tla, toda Anka ni slišala in je stopila k durim.

»Ti, dekle neumno!« je zaklicala debela ženska. »Ali ne vidiš, da ti je bila krona padla? ... Jezus, kako drži denar, saj bo še desetak izgubila!«

»In preštela tudi ni,« je opomnila druga ženska. »Jaz bi ne pošljala takih otrok po denar.«

Anka je pobrala krono in je začela preštovati. »Šestinosedeset kron ... šestinosedeset kron ... šestinosedeset kron ...« Kje so bile njene misli! Frfotale so kakor metulji, kakor metulji opoldne, pijani, od sončnega veselja prijetno utrujeni. Spravila je denar in knjižico v škatlo. Kako je to ropotalo po stopnicah! Krone so cvenketale jasno, tenko, goldinarji bolj resno in debelo, in Anki se je zdelo, da brundajo celo papirnati desetaki s slovesnim basom. –

Ko je stopila na cesto, se je odprlo pred njenimi očmi življenje in veselje. Vse je bilo lepo naokoli in vse se je smejalo. Sonce je sijalo na cesto in Anka se je ozrla na nebo, ki je lilo svetlobo dol, in se je zasmejala od radosti: prvikrat je bila ugledala sonce.

Najprej je šla Anka v slaščičarnico, sedla je na žametni stol pred marmornato mizico in belo oblečena postrežnica ji je prinesla na svetlem krožniku rumeno pečene torte. Anka je zagriznila: kako se je to sladko razlivalo po ustih, topilo se mehko na jeziku ... Jedla je, dokler se ni naveličala, a z očmi bi jedla še zmerom, lizala je z jezikom po lepi rumeni skorji.

Zunaj pred oknom so hodili gosposko oblečeni ljudje; dame v dolgih, šumečih toaletah, z velikokrajnimi, čudovito okrašenimi klobuki, čipkaste sončnike v rokah, na ušesih biserne uhanе ... in sonce je sijalo in vse je bilo gosposko in veselo.

Anka se je napravila na cesto. Hodila je vsekrižem; nekoliko lena je bila, sladko utrujena; – to je bilo zaradi torte. Stopila je v zlatarnico, da bi si kupila uhanе, prave zlate uhanе ... in zlato zapestnico ... in zlato brošo. Tam je stal prodajalec, starikav, čemerен človek s kozjo brado in srepimi očmi; Anka si ga skoro ni upala prašati.

»Kaj bi radi, gospodična?« jo je prašal s sladkim glasom – Anka se je spomnila na bele pene, ki so bile v torti in ki so se vleklye kakor testo – ter ji pogledal naravnost v oči.

»Zlato brošo,« je odgovorila Anka.

Prodajalec se je nasmehnil ter je položil prednjo cel predal broš.

Anka je izbirala in vse so ji bile pogodi.

»Koliko pa stane ta zlata broša?«

Dva pozlačena golobčka sta stala na pozlačeni vejici ter sta se priklanjala drug drugemu.

»Štiri krone,« je odgovoril prodajalec in se je spet nasmehnil pod črnimi brki.

Anka je plačala štiri krone, ali zapestnice in uhanov ni kupila, ker je bil prodajalec tako čemerен. Nameni-la se je, da kupi pozneje, za binkošti ... da, za binkošti

zapestnico in uhane in še druge reči. Brošo pa je spravila v škatlo.

Prodajalec je stopil na prag in je gledal za njo. Stopala je hitro, z drobnimi koraki, skoro se je nekoliko opotekala, mala, suhotna Anka, siromašno oblečena, na glavi smešen, staromodni klobuk z obledelim in razcefranim trakom.

Ob oglu so stale debele ženske s cveticami; Anki so zadišale šmarnice težko in prijetno in kupila je velik šopek. Prvikrat je imela šmarnice v roki in njih krepki vonj jo je skoro upijnil; zibalo se je pred njo, vse naokoli se je potapljalo v lepo, milo svetlobo. Hiše so gledale prijazno in prazniško in obrazi vseh ljudi, ki so prihajali mimo, so bili prijazni in blagi.

Stopila je v omnibus, da bi se vozila po tem jasnem božjem svetu. Voz je drdral nerodno po cesti, stresal se je in zibal. Mimo so švigale kočije, po tlaku se je vila neprestano dolga vrsta ljudi, in ko je došel omnibus na široko cesto, so zvonili mimo veliki rdeči tramvajski vozovi. To so bili čisto neznani kraji; ljudje, ki so hodili tod in se vozili mimo v kočijah in tramvajskih vozovih, so bili vse drugačni; sladko in lahko je bilo Anki pri srcu, da je bila med njimi in da se je vozila po tej neizmerno dolgi, lepi cesti.

Takrat se je prikazalo njenim očem nekaj čudovitega: omnibus je postal in tam je bilo drevje, resnično, zeleno, košato drevje, nič podobno tistim oprášenim in bolnim

kostanjem, ki so dremali po mestnih parkih. Hipoma se je mesto nehalo, ceste so se izlile v prelepe aleje in prikazale so se majhne ljubeznive lozice.

Anka je izstopila ter pohitela v park. Hodila je hitro, zmerom dalje; zmerom bolj tiho je bilo, zamolkli mestni šum je umiral v daljavi in že je pihala mehka, hladna sapa, že je šepetalo naokoli ter se stresalo; zeleno listje se je pogovarjalo, zazibalo se je časih, kadar je zafrfotal droben pisan ptič, vzdignil se ter odfrfotal.

»To je gozd!« si je mislila Anka in v prsih se ji je nekaj širilo, širilo, da bi vzkliknila na glas. Sonce je stalo visoko in se je skoro že nagibalo; svetloba je lila skozi listje na belo, s peskom posuto pot, ki je bila vsa preprižena s sencami, kakor s čudnimi preprogami in čipkami. Kmalu se je pot dvigala ter se ožila, drevje se je zgrinjalo zmerom niže in zmerom bliže. Anki, ki je bila navajena na mestni šum, se je zdelo tiho kakor v cerkvi.

Od sreče, od blagodišečega zraka, ki je bil v parku, in od dolge poti je bila Anka utrujena. Tam daleč, za drevjem, se je svetila bela hiša in Anka se je napotila tja. Pred hišo so bile klopi in mize, par ljudi je sedelo tam v senci in natakarkar je prišel ravnokar iz hiše, v roki dvoje čaš penastega piva. Tudi Anka je sedla na mizo, ker je bila žejna in trudna, in natakarkar ji je prinesel piva. Prašal jo je, če bi kaj jedla, in Anka se je spomnila, da je lačna. Tako si je naročila tudi sira in kruha.

Ko je popila Anka pivo, so se ji omeglile oči in svet naokoli je zastrl srebrikast blesikast pajčolan; kamor se je ozrla, povsod se je svetilo kakor iz daljave, izza meglenih gora. Prijetno ji je bilo; leno telo ji je bilo omahnilo in niti z roko ni ganila, ali ustnice so se smehljale kakor v sanjah, rdeče pege so gorele na licih in oči so bile široko odprte, vlažne in mirne.

»Zdaj bi morala kmalu domov,« si je mislila, toda ganiila se ni. Skoro se ni videlo, kako se je sonce pomikalo navzdol, a če so gledale oči natanko, so videle, kako je pojemalo in hitelo z veliko brzino mimo hiše, ob strehi navzdol, zad za listjem od veje do veje ter se že skoro opiralo na nizki holm tam v daljavi.

Natakar je prišel in Anka je odprla škatlo. Samo še desetaki so bili v knjižici in Anka je dala natakarku enega. Vrtil ga je v roki ter gledal Anki nezaupno v obraz in na obleko.

»Kaj nimate drobnega denarja?« jo je prašal.

»Ne, nimam!« je odgovorila Anka ter se ozrla začudena nanj.

Vrnil se je z desetakom v hišo in Anka si je mislila: »Če pride pač nazaj ali če mi pobegne z njim?«

Prikazal se je spet na pragu in z njim je prišel debeli krčmar. Krčmar se je ozrl na Anko, skomizgnil je z rameni, nato je skomizgnil tudi natakark ter se napotil k Anki, a v roki so mu cvenketale srebrne krone. Odštel je denar na mizo in Anka je spravila krone v škatlo ter

se napravila na pot. Oba, natakár in krčmar, sta stala in gledala za njo, dokler ni izginila v parku.

Hladneje je bilo, vsa pot je bila že v senci. Anki se je mudilo, da bi je ne prehitel mrak. Kako je dan minil – kakor v sanjah; švignil je mimo, ves sončno vesel, in že se je temnila noč. – Stopala je hitro, časih je celo tekla, da so poskakovale krone v škatli. Zdaj je bilo v parku več ljudi; prihajali so v parih, hodili so počasi ob drevju in obraz se je sklanjal k obrazu.

Že je bučalo mesto od daleč, slišala je zvonjenje tramvajskih vozov in drdranje omnibusov. Aleje so se odprle in zasvetilo se je; v mesto še ni bil segel mrak.

Anka je sedla v tramvajski voz. Noge so jo bolele in v glavi ji je bilo čudno: vse se je zibalo in majalo naokoli; če je gledala na visoko hišo, se je hiša polagoma nagibala, nagibala, stresla se naposled ter se izgubila v meglo. Zato bi zatisnila oči, legla, zaspala.

Kmalu je bila pri kraju dolga cesta in Anka je stopila iz voza. Od vožnje so ji bile noge še bolj neokretne, hodila je težko ter se zadevala s škatlo ob ljudi. Ni pazila natanko na ulice in tako se je časih izgubila v neznane kraje starega mesta, v ozke, temne ulice, kjer so imeli židovski starinarji svoje umazane prodajalnice.

Postala je in se nasmehnila sama sebi in svoji utrujenosti.

»To je zaradi piva ... Ali jaz sem hotela ... sem hotela ...«

Domislila se je mahoma, ozrla se ter se napotila s hitrimi koraki na veliko cesto, kjer so stali omnibusi, ki so vozili v predmestje. Predno je stopila v omnibus, je hodila še od prodajalnice do prodajalnice ter nakupavala lepih in dobrih stvari za mater in za brata in za sestri: kolačev, tort, za bratca lesenega konja in piščalko, za mater čipkasto ruto, za sestri dvojje lepo obrobljenih predpasnikov. Gledala je nemirno, čelo se ji je nabiralo v gube: ni si mogla domisliti pravega in toliko reči je bilo. Stala je na cesti ter premišljevala, kaj bi kupila, – vse bi kupila, toda vse ne gre v škatlo. In ustnice so ji kipele od sreče: kako bodo gledali ter občudovali Anko! ... Vrh vseh dobrih in lepih stvari je položila velik šopek šmarnic.

Zmračilo se je bilo čisto, že so gorele svetilke ob ulici. Anka je stala in čakala na omnibus; prišel je kmalu, zibajoč se in stresajoč, Anka je stopila vanj, in omnibus je drdral proti predmestju.

Sladek nemir je kljuval Anki v srcu, ko se je vozila domov; zaželela si je matere in brata in sester, da bi sedeli zvečer za mizo ob svetilki ter se pogovarjali. Anka bi pripovedovala in še potem, ko bi bratec že spal in bi dremali tudi že sestri, bi šepetali mati in Anka še zmerom v postelji, o lepih lepih stvareh, ki čakajo v prihodnosti. Potem pa bi polagoma padale težke in trudne trepalnice, nekaj sladkega in mehkega bi legalo na noge,

na roke, na vse telo, samo še časih zaspana, komaj razumljiva beseda ...

Anka je bila zadremala, in ko se je omnibus zamajal, bi bila skoro padla. Vzravnala se je ter se ozrla. Bila je že blizu doma. Vstala je ter stopila na ulico. Samo še kratek ovinek in tam je bila tista dolgočasna, ozka ulica, kjer je bila Anka doma.

Pred hišo je stalo mnogo ljudi. Anka je pohitela, da bi videla, kaj se je bilo pripetilo, da stoje vse sosede pred vrati ter se pogovarjajo.

»Anka! ... Tukaj je Anka! ... Kod pa si hodilo, dekle?«
Vse so se usule okoli nje in so ji gledale v obraz.

»No, v mestu sem bila!«

Pririla se je komaj v vežo in nekatere ženske so hitele pred njo po stopnicah navzgor in so kričale:

»Anka! ... Tukaj je Anka!«

In zgoraj so se zaslišali glasovi:

»Kje je Anka? ... Anka! ... Anka je tukaj!«

Tudi neznani moški glasovi so se oglasili:

»Dekle je tukaj!«

»Zakaj pa me vsi tako pričakujejo?« si je mislila Anka, ko je šla po strmih stopnicah v tretje nadstropje.

Obkolili so jo, prijeli jo za roke, sklanjali se k nji ter ji govorili v obraz vsi hkrati – sosede, tuje ženske, bradat moški. Vsi so stali v poltemni veži in so prihajali iz stanovanj.

»Kje si bilo, dekle, kod si hodilo?«

Gospa Rieglova se je pririla, rdeča, debela, zasopljena.

»Kje imaš denar, denar, denar?«

Mati je prišla za gospo Rieglovo, bleda, suha, prestrašena, z objokanimi očmi.

»Anka, kje imaš denar, denar?«

Prišel je velik policist, bradat, s svetlo čelado na glavi.

»Kje imaš denar?«

In vsi naokoli so zavpili z rezkim, sovražnim glasom:

»Kje imaš denar, denar, denar?«

Gospa Rieglova ji je iztrgala škatlo iz rok ter pohitela v sobo. Vsi so šli za njo in so vlekli Anko s sabo. Na mizi je gorela svetilka. Blizu vrat sta se tiščali ob zidu sestri in sta gledali z velikimi, plašnimi očmi; brat se je skrival med njima.

Gospa Rieglova je položila škatlo na mizo in vsi so stopili naokoli. Policist je gledal resno in mrko. Tedaj pa se je razlegel strašen krik in gospe Rieglovi je osinjel obraz; ustnice so se ji tresle, kričala je hripavo od bolečine, kot da bi ji rezali rano. Vzdignila je roko in metala po sobi: kolače, torte, predpasnike, čipkasto ruto ... Anka je bila stala zadaj in skočila je k nji:

»Pustite ... to je za mater, za Lojzko! ...«

Gospa jo je prijela za lase in jo vzdignila. Mati se ni ganila, slonela je ob zidu čisto bleda; otroci so zajekali pri durih.

»Kaj sem vam storila?« je zajecala Anka.

Pristopil je policist.

»Umirite se, milostiva! ... Seme tatinsko! V imenu zakona z mano.«

In jo je prijel za roko.

»Seme tatinsko!« so se oglasili vsi naokrog.

Ozrli so se na mater, na otroke pri vratih, na siromašno pohištvo in so si mislili:

»Družina tatinska!«

Gospa Rieglova je preštevala denar s tresočima rokama.

»Dvajset kron je zapravila! Družina tatinska!«

In vsi so ponavljali:

»Dvajset kron! Družina tatinska!«

Anki se je zibalo, bleščalo pred očmi, razumela ni ničesar; stala je med njimi, majhna, drobna, prestrašena, in rženo plavi lasje so ji viseli po čelu in po obrazu.

»Kaj sem vam storila? Pustite me! ... Mati! Ruto sem vam bila prinesla.«

Mati se ni ganila; za obe roki jo je držala velika bolečina in ji je ležala na jeziku.

Policist je prijel Anko ter jo je potegnil za sabo.

»Le z mano, seme tatinsko!«

Ko je bila že med durmi, jo je poklicala mati tiho:

»Anka!«

In Anka je zajokala.

»Kaj sem vam storila? Kaj pa me vlečete, ko vam nisem nič storila!«

Gospa Rieglova je pobrala po sobi vse, kar je bila prej pometala iz škatle, prevezala je škatlo z jermenom ter se

odpravila. Odpravili so se tudi vsi drugi ter so stopali v dolgi vrsti po stopnicah za Anko in policistom.

»Še staro bi aretirali!« je opomnil nekdo.

In domislili so se tudi vsi drugi in ženske so kričale z ostrim glasom:

»Še staro bi aretirali!«

Anka se je opotekala, bala se je teh ljudi, ni vedela, kaj hočejo in kam jo tirajo: pridrli so bili v sobo in so jo zgrabili. Bilo je kakor v grdih sanjah.

Tako so se pomikali vsi skupaj po ulici in množica je naraščala. Ljudje so prihajali in gledali Anki v obraz in so se posmehovali.

»Tatica, tatica! Tako mlada, pa že tatica!«

Pljuvali so od gnusa in pljuvali bi bili najrajši Anki v obraz.

Otroci so poskakovali naokoli in kričali, časih se je kdo zaletel v Anko.

»Tatico tirajo! Tatica! Tatica!«

Policist je hodil z dolgimi, trdimi koraki in je držal Anko tako krepko za roko, da jo je bolelo; stopala je hitro, ali spotikala se je neprestano, in kadar jo je kdo sunil, se je opotekla kakor pijana.

»Napila se je bila, tatica!« je vzkliknila gospa Rieglova zadaj.

»Pijana je, tatica!« so vzkliknili naokoli in stara, suha ženska je stopila k Anki ter ji poduhala v obraz.

»Saj smrdi po vinu!« je zaklicala.

»Tako mlada, še otrok, pa že krade in popiva! Fej!«

Prišli so do policijske hiše. Ljudje so ostali zunaj, Anka, policist in gospa Rieglova pa so vstopili in policist je zaloputnil vrata za sabo ...

Tako so se pričele grde grde sanje, ki se Anka nikoli več ni vzbudila iz njih. Tirali so jo tu sem, tjakaj so jo tirali in Anka ni vedela zakaj – kakor hodi človek v sanjah po zapovedi neznanih ljudi in se ne more ganiti drugače.

Še tisti večer jo je spraševal velik, črno oblečen človek, kaj da je delala ves dan in kod da je hodila. Anka je pripovedovala – in švignil je mimo sončno jasni dan, da jo je zbolelo v srcu.

»Zdaj pa me pustite domov, ko sem vam povedala,« je rekla Anka.

Gospod se je ozrl z gnusom nanjo in je zamrmral:

»Tatica, – in še tako mlada!«

Zmajal je z glavo in tudi gospod, ki je pisal za mizo, je zmajal z glavo in se ozrl z gnusom nanjo.

Spravili so jo v veliko sobo, kjer so bile še tri druge ženske. Vse so bile še mlade in samo ena izmed njih je bila gosposko oblečena. Govorila je z zoprnim glasom nerazumljive reči in se smejala na glas. Ostali dve pa sta molčali in sta gledali predse z nezadovoljnimi, temnimi očmi. Ozrli sta se malomarno na Anko, ali ona, ki je bila gosposko oblečena, je stopila k nji ter jo pomerila od glave do nog, da je Anko zazeblo.

»Ti si pa mlada začela, – kaj že imaš štirinajst let?«

»Štirinajst let in pol,« je odgovorila Anka plašno.

»Jaz sem bila še devica v tvojih letih!« se je zasmejala ona in Anko je spet zazeblo.

»Čemu so me bili spravili v to sobo?« si je mislila.

»Kaj sem jim storila, da delajo z mano tako?«

»Pustite me domov, saj je že noč,« je rekla policistu, ki je pogledal pri durih.

»Tam je tvoja postelja!« je odgovoril in je zaklenil duri.

Anka je legla na posteljo in je takoj zaspala ...

Dolgo je niso pustili domov, tako dolgo, da se je Anki obraz postaral in da je bila podobna dvajsetletni jetični ženski. Ko je stala pred sodniki, so gledali ljudje nanjo kakor na ostudno golazen.

»Štirinajst let, pa že krade in popiva!«

Debel gospod s svetlimi naočniki, rdeč in jezen, je stal za mizo in je zmerjal Anko z grdimi besedami.

»Kaj sem mu storila žalega?« si je mislila in hudo ji je bilo, da so ji tekle solze po licih.

»Nikomur nisem storila nič žalega in zgrabili so me in zdaj delajo tako z mano!«

Obsodili so jo na tri mesece ječe in so jo odvedli v drugo sobo, kjer so jo pozdravile neznane ženske; njih obrazi so bili neprijazni in zlovoljni.

Tri mesece je premišljevala Anka neprestano, naporno, tako da ni mogla spati.

»Kaj sem jim storila? Zakaj me ne puste domov?«

Tri mesece je premišljevala, ali ni se domislila, da bi bila storila komu kaj žalega.

Vrnila se je v predmestje in se je skrila kakor gobavka in se je izgubila in je poginila.

(1901)

Spomladi

I

Nobenega oblaka ni na nebu; toda nad mestom leži siva megla, prepletена, vsa napojena s sončnimi žarki. Ne vidim neba; že dolgo nisem videl njegove tihe sinjine, komaj se še spominjam, kako je sijala nekoč; toda slutim jo z ljubeznijo in hrepenenjem – tam visoko, za to sivo meglo, se boči prelestna iz neskončnosti v neskončnost – kakor sluti domovino moje srce, polno domotožja ...

Zgodaj je še; zrak je hladen in miren. Ulica je v senci, visoko gori se blešče strehe; svetloba, rumena, žareča, lije nizdol v širokih plasteh – vzplamenela so okna. Za oknom se prikaže obraz, ves obžarjen; tako siva je lobanja, ki leži ob gomili in strmi v sonce s praznimi, topo začudenimi očmi. Te oči, v sivo meglo strmeče, ne vidijo sonca; lica, vsa obžarjena, ga ne čutijo. Od daleč zamolklo bučanje strojev iz tvornic, zvonki, nagli udarci

kladiva ob jeklo, monotoni klic zidarjev – to je življenje in sonce teh oči.

Ulica je razkopana po vsej dolžini; ob rovu je nasuta prst na obeh straneh za seženj visoko; v rovu stoje delavci in polagajo cevi. Le redkokdaj se prikaže iz rova kuštrava, potna, gola glava, samo do vratu; do vratu je zakopan živ človek v zemljo, oči se ozirajo zaspano, zlovoljno, nikoli se ne ozro proti nebu; ne vidijo sonca in ga nikoli niso videle ...

Pot se vzpenja in širi; že so daleč za mano globoke, ozke ulice, v prah in mrak potopljene. Zdi se mi, da že vidim v daljavi zelene holme; tako je prepojeno vse obzorje z žarko lučjo, da so oblike nerazločne, da se gibljejo nemirne ter časih nenadoma izginejo, kakor za plapolajočim srebrnim pajčolanom. Zapihal mi je v lica toplejši veter, čudno opojen, blagodišeč; visoko se je bil vzdignil pajčolan in v lica mi je dihnil pozdrav od onstran megle.

Na desni, na levi, samo še prostrana, prašna dvorišča tvornic, visoki dimniki, skladovnice drv in desak; težki vozovi prihajajo mimo, visoko naloženi; počasi, mirno in krepko stopata rejena konja. In tam – svobodno polje, božji svet.

Utihnilo je mesto pod mano; pod sivim oblakom leži, vse je zavito vanj, potopljeno, kakor na dnu mirne smrdeče vode. Časih še zažubori, zašumi tam spodaj, doseže me samotni klic; tako zazvone časih opolnoči

zvonovi učaranega mesta, spečega na dnu jezera ... zazvone, utihnejo.

Bela pot se vzpenja v holm; polja, travniki, v daljavi temen gozdič; in nad zeleno, duhtečo pokrajino vedro jutranje nebo. V zraku, na polju, pod nebom čudna tišina, da mi je skoro tesno pri srcu. Mlado žito klije, za ped je že visoko; niti bilka se ne gane tam, najrahljši vetrič ne pogladi z dlanjo preko zelene gladine; na obzorju, nad gozdičem visi tenek bel oblak, samotni na vsem nebu; visel je tam ves čas in se ni ganil. Spomnim se nenadoma, da mi je bil v dolini, še globoko spodaj pod sivo meglo, zapihal v lica blagodišeč veter – od kod je bil tisti pozdrav?

In glej, človeka od nikoder. Mrtva je pokrajina, učarana, okamnena sredi življenja. Mrtva je meni, tujcu ... To nebo ne prepeva zame, ne prepeva to polje zame popotnika, ki je prišel mimo in pojde dalje, nevreden, da bi mu darovalo življenje prijazen pozdrav vbogajme ... Od daleč, preko one sinje gore mi je bil dahnil v lice pozdrav. Kmet je oral na polju, razorana zemlja, opojno duhteča, je zavzdihnila in se je spomnila na popotnika, ki je mislil nanjo v ljubezni in hrepenenju. Tudi ona je slišala moj pozdrav; preko gora, preko zelenih ravnin in šumečih gozdov mi je pogledala v oči in je čutila mojo bolelost ...

Hitel sem v dolino, v mesto, pod sivo meglo, kjer je dom tujcev in popotnikov. Lažja je tam bolelost in

mirnejša, tišje je hrepenenje. Mirnejša je bolelost, če gledam v obraz človeku, brezdomnemu, domov hrepenecu, tišje je hrepenenje, če gledam v zlovoljne, temno strmeče oči, ki skrivajo na dnu neutešeno, neutešljivo poželenje po domu, po soncu, po razoranem, duhtečem polju, po jasni sinjini neba. Laže je človeku v veliki družini, med brati, laže bolniku med bolniki ...

Okno moje izbe gleda na visoko, sivo hišo; komaj da vidim nad streho ozko progo neba in le malo je noči, da bi se zasvetila zvezda na tej ozki progi; če se zasveti, izgine takoj, zakaj neprijazen je ta kraj. V tisti visoki, sivi hiši domujejo siromaki in izgnanci, ki se je življenje pred Bogom samim pregrešilo nad njimi; iz oken, temno strmečih, gleda strah in globoko v srcu skrito, neutešeno in neutešljivo hrepenenje po domu. Tudi Mařenka domuje tam.

Veža je tako široka, da pregleda človek, če gre mimo, vse dvorišče. Prazno je in mračno, na vseh straneh se vzdiga visoko zidovje. Skoro vse duri v pritličju so odprte na stežaj; okna so zagrnjena s čudnimi zagrinjali, z rutami, zelenimi predpasniki, z umazanimi in razcefra-nimi ostanki belih zastorov. Otrok nisem videl nikoli na tem dvorišču; morda so bili tam, navadni predmestni, slabo oblečeni otroci, ki jih vidi človek kakor s slepim očesom in pozabi nanje; videl sem samo Marenko.

Za tistimi odprtimi durmi, za tistim oknom, s predpasnikom zagrnjenim, v tisti mračni sobi je bil njen

dom. Ne vem, kaj je bil njen oče; zdi se mi, da je iskal dela, kjerkoli; prišel je bil v mesto, z globokim upanjem v srcu; tako pridejo mnogi in poginejo kmalu. »Veliko je mesto, brez števila ljudi živi tam; zakaj ne bi živel še jaz, ponižen človek, ki se stisne ob zid, če je treba, in gloda zadovoljen svojo suho skorjo?« ... Veliko je mesto, ljudje ginejo brez sledu, kakor da bi se pogrezali v zemljo; nihče se ne spominja nanje, nihče ne žaluje za njimi ... Pravili so, da je bil storil velik greh, tam v svoji vasi, na Moravskem morda, in da je bil v ječi in da je nato pobegnil od sramu in žalosti z ženo in z otrokom in z vsem, kar je imel. Bolan je bil, ko sem ga videl; suh je bil njegov obraz in oči so gorele motno v globokih jamah. Na glavi je imel majhen, okrogel klobuk, skoro brez krajev, tesne hlače so tičale v visokih, nerodnih škornjih, grobo zakrpanih. Velikokrat je prišel domov pijan, časih ob belem dnevu, in nihče ni vedel, kje se je bil napil, tudi sam ne. Žene nisem videl nikoli; ležala je bolna; bolna je že bila, ko so prišli v mesto, in mož jo je nesel z voza v naročju, kakor otroka.

Mařenki je bilo takrat šest ali sedem let. Zasmel se je človek, če jo je ugledal na ulici med drugimi otroki, ki so imeli vsi kratke hlačice in kratka krilca in so bili pač otroci. Mařenka ni bila otrok. Oblečena je bila kakor tisti veseli, rdeči, nekoliko zaspani slovaški otroci, ki se pripeljejo ob rani zori v mesto z očetom in materjo na nerodnem vozu, visoko obloženem s sadjem

in zelenjavo. Pripeljejo se, začudijo se mestu, zaspe na vozu in se vrnejo. Mařenka se ni vrnila. Ostala je v sivem predmestju – ostala z dolgim, zelenim, dopetnim kri-lom, s težkimi škornji, ki so bili merjeni za fanta, z dolgo rdečo jopico in z rokavi, ki so segali skoro do prstov, z gladko počesanimi lasmi in z ruto na glavi. Tako je bila podobna pritlikavi starki, ki se je bila izgubila iz daljne vasi v predmestje in blodi plaha po neznanih ulicah. Njen rjavi obraz s širokimi, krepkimi ustnicami se je razlikoval popolnoma od drobnih, bledotnih obrazov drugih otrok; njene svetlo rjave, velike oči so gledale nekoliko začudeno, nekoliko plaho, toda mirno in odkrito, kakor gledajo oči, ki so videle prostrano ravan, zelene senožeti in ki je ostal še globoko v njih spomin na brezkončnost zelene ravni, na svetlobo zorečega polja.

Ni si upala daleč od doma; poznala je šele komaj dvoje, troje ulic in jih najbrž ni razločevala, ker so bile vse enako dolge, ozke in prašne. Stala je na pragu široke veže, kakor je pač stala nekoč pred nizko, s slamo krito hišo, tam ob plotu, pod jablano, ter se ozirala po polju, kjer je valovalo žito v vetru; glavo nekoliko upognjeno, roke sklenjene v naročju, pogled miren, v daljavo zamišljen. Tu ni bilo jablane, ne polja, v vetru valujočega.

Sredi prostranega kamnitega dvorišča, poleg železne mreže, skozi katero se je odtakala dežnica, je stal lonec s prstjo in v loncu je rastel klavrn, napol ovenel rožmarin. Bog vedi, kdo ga je bil prinesel in čemu ga je bil postavil

na sredo dvorišča; stal je tam, kakor žalosten prašen grm sredi neizmerne pustinje. Mařenka je sedela na tleh pred rožmarinom, vzdignila je roko ter je pobožala na rahlo, kakor po ubogem licu, po nežnem, dišečem, napol ovenelem zelenju, po tenkih steblikah.

»Sirota!«

V veži je zaropotalo; prišel je lajnar z veliko lajno, ki jo je porival pred sabo na dvokolnici. Ustavil je sredi dvorišča, tik pred rožmarinom in Mařenko, in komaj je zavrtil, se je oglasila mogočno, kakor da bi pljusknili naravnost z neba silni valovi, pesem iz drugega sveta, od onstran gora.

»Louka zelená,
neposekaná,
rostou na ní kvítí ...«

(Louka zelená ...: Travník zeleni, nepokošeni, na njem rastejo cvetlice.)

Lajnar je vrtil prehitro, veselo-žalostna pesem je udarila iz tišine preglasno, izlila se je prejadorno in je utihnila.

Mařenka je vztrepetala, ustnice so se odprle, hotela se je nasmehnuti, rjavi obraz je prebledel.

»Travník zeleni, nepokošeni ...« Tam, tam se širi neizmeren, valoví v soncu, veter gladi po njem s tiho dlanjo ... Tam polja, na rahlo se vzpenjajo v holm; kakor dahne veter, se zasvetijo zlata, ugasnejo v senco, zasvetijo se ...

Tam bela hiša, v soncu se sveti, zelena okna pozdravljajo

...

Mařenka je vztrepetala, sklonila se je globoko, da se je dotaknilo čelo tal; zasopla je težko, zaječala, toda nenadoma je izpustila roka, ki je tiščala za grlo, in po dvorišču se je razlegal čuden krik, tenak, ves tuj ... kakor kriči otrok po materi, brez besed, z glasom polnim groze in nikomur razumljive, neutolažljive bolečine ...

II

Ker je bila nedelja in ker je sijalo sonce, si je prevezala Mařenka židano ruto. Zelo stara je bila tista ruta, že zelo preperela in zabledela; Mařenki jo je podarila teta in še teta sama jo je bila dobila za birmo od bogate botre, ki je že zdavnaj umrla in ki jo je prej tudi že nosila. Ampak ruta je bila židana, živo rdeča, in se je še zmerom lepo svetila v soncu. Mařenka jo je hranila skrbno preganjeno in zavito v mehak papir; odvila jo je časih in razganila z iztegnjenimi rokami, da bi si jo ogledala, toda prevezala si jo je samo ob velikih praznikih in če je sijalo sonce. Na rahlo si jo je prevezala okoli vratu, tako da je segala skoro do pasu široka svetla pentlja. Stopila je iz veže in je mislila: »Zdaj sije sonce nanjo in se sveti kakor mak.«

Šla je po dolgi ulici in se je ozirala s skrbnim očesom, da bi si zapomnila hiše in pot, zakaj lahko se človek

izgubi v mestu, ki je veliko kakor svet. Povedali so, da je tam vrt, da je resnično, živo drevje, kakor na vasi, kakor v gozdu, v svobodnem; in da je že vse zeleno, Mařenka že dolgo ni videla zelenega drevja, komaj da se je spominjala, kako se pripogiba in šumi v vetru. In rožmarin, ubogi, samotni, je ovenel in umrl.

Tam je vrt. Poglejte, ljudje, tam je vrt! ... Mařenka je stala začudena in žalostna. Velik prostor je bil tam – prostrana, pusta globel med sivimi gorami. Na vseh straneh visoke, sive hiše, dremajoče, vse s prahom pokrite in od sonca ožgane. Med njimi vrt, kakor ga še ni videlo človeško oko. Peščen, prašen kraj, ves iztrebljen, kakor oparjen. »Na ta kraj še ni pogledalo božje oko!« je mislila Mařenka. V ravnih vrstah je stalo drevje – tam se razprostira prazno, peščeno dvorišče, a ob vseh štirih straneh stoje vojaki, kakor da bi jim bil zarisal črto pred nogami; stoje tam in vsi so trudni in prašni. Tako je stalo drevje in trudno je bilo in prašno. Sonce je sijalo žarko na drevje, na pesek in prah, in Mařenki se je zdelo, da je še sonce samo prašno in trudno.

Na širokem, s peskom posutem prostoru med klavrnim drevjem so se igrali otroci. Brez števila jih je bilo. Mařenke pa ni videl nobeden in nobeden je ni ogovoril. Skakali so preko vrvi, bili žogo, gonili kolesa; rdeči, zasopli obrazi, bleščeče oči, vrvenje, krik in trušč. Otroci so bili oblečeni nedeljsko; fantje so imeli kratke hlače, črne nogavice in šolne in so bili gologlavi; dekleta

so bila kakor pisani metulji – bele, rdeče, modre, živo svetle bluzice in krilca do kolen, beli, široki slamniki s pisanim trakom, vse nežno, lahko frfotajoče. Mařenko je spreletela čudna misel, napol sladka, napol tesnobna: da bi stopila mednje, da bi skakala tudi sama preko vrvi, bila žogo, gonila kolo po gladkem pesku. Spreletela jo je misel in jo je vso omamila. Pozabila je popolnoma, da nosi težke, velike škornje, dolgo krilo, ki bi se opletalo okoli nog, in da ima na glavi židano ruto, ki bi se takoj odvezala in zdrknila na tla, da bi jo poteptali v prah. Kakor v omotici je stopila bliže, glavo nekoliko upognjeno, roke sklenjene v naročju. Kuštrav, zlatokodrast fant je prignal kolo mimo in se je nenadoma ustavil pred Mařenko, kakor da je bil ugledal božje čudo. Stal je in je gledal osupel, strmeč, nato pa se je zasmel z glasnim, zvonkim smehom.

»Kdo pa si ti?« je vprašal v tujem jeziku.

Mařenka ni razumela in ni odgovorila; z upognjeno glavo in sklenjenimi rokami je stala pred njim; njene rjave oči so se ozirale plaho in nemirno, kakor da bi iskale, izgubljene v tujini, znanega obraza.

»Od kod pa si ti?« je vprašal fant in se je smejal.

Mařenka je molčala. Velika gruča otrok se je bila zbrala okoli nje. Nekateri so gledali radovedno, drugi hudomušno in skoro zaničljivo.

»Schaut>s euch die Krowotin an!« (*Nem.: Oglejte si jo, Hrvatico!*)

Smeh je bil zmerom glasnejši; tik pred njo so stali, gledali so ji tik v obraz; nekdo se je zadel obnjo, ali iz hudomušnosti ali slučajno, in opotekla se je.

Mařenka je prosila.

»Pustite me ... nič nisem storila ... domov pojdem ...«

Odgovoril ji je hrupen smeh.

»Co? Co? ... Powidlkrowotin!« (*Nem.: Kaj, kaj? Čehohrvatica!*)

Nekdo je potegnil zadaj za ruto, za svetli, trioglati konec, ki je visel na hrbet, in ruta je zdrknila na ramo. Mařenka je prijela za ruto z obema rokama in je zajokala. Komaj so videli otroci njene solze, slišali njen jok, so stopili za korak nazaj in so bili zelo začudeni in zlovoljni, kakor da jim je bila brez potrebe, morda iz same zlobnosti, pokvarila nedolžno veselje.

»Čemu pa se cmeri?« je prašal zlatokodrasti fant; ozrl se je jezno in zaničljivo na Mařenko, okrenil se je in je šel; drugi so šli za njim, pozabili so na Mařenko in so se igrali dalje.

»Ná!« je vzkliknil v slovo droben, bledikast fant in je sunil Mařenko v hrbet, da se je opotekla in padla na kolena; nato je pobegnil molčé, kakor pred grehom.

Mařenka je vstala, privezala si je ruto krepkeje okoli vratu in se je vrnila na ulico. Glava je klonila niže, solze se še niso posušile na licih, in ustnice so trepetale še zmerom. Šla je in globoka žalost je bila v njenem srcu. Ozrla se ni nikamor; ulica je bila dolga, zmerom enako

pusta in prašna, tudi hiše so bile zmerom enake, še v soncu sive in mračne. Ulica se je vzdigala polagoma više in daleč je že bila Mařenka, ko se je ozrla. Neznani kraj, visoki plotovi, prostrana dvorišča, s črnim prahom pokrita, visoki, vitki dimniki. In ljudi nikjer, glasu od nikoder, tiho, kakor na pokopališču.

Mařenka se ni prestrašila tujine; povsod je bila tujina; samotna, neprijazna se je razgrinjala kakor siva senca po vseh teh pustih ulicah; in v veži je bila in na dvorišču in v izbi, vsepovsod njen gluhi mrak. Neznane hiše, neznani ljudje, tuje reči, nerazumljive besede. Ljudje hodijo mimo kakor sence, ki beže v mraku preko zida in ki se jih človek boji; njih glas je kakor glas vetra, čudno skrivnosten, nerazumljiv. Zase živé, čisto drugo, tuje življenje; prišla je mednje, Mařenka, in ne živi z njimi, gleda in ne vidi, posluša in ne sliši; zdelo bi se celo človeku, da diha drug zrak, da vidi drugo nebo in drugo sonce ...

Počasi se je vračala Mařenka, ni se veliko ozirala in ni prašala nikogar. »Dolga je ulica, nekam pač drži; pridem ... kamorkoli ...« Tako je mislila v svoji bridkosti in njeno srce je bilo težko.

Sredi trudne poti, sredi žalostnih misli jo je spreletelo nenadoma, kakor da jo je pobožala po licu prijazna roka. Zapihal ji je bil v lica toplejši veter, čudno opojen, blagodišeč – pozdrav iz domovine, od zelenih travnikov,

od razoranega polja; tih pozdrav, tiha pesem je bila v njem ... »Travnik zeleni, nepokošeni ...«

S široko odprtimi, zameglelimi očmi se je ozrla Mařenka; z omeglelimi očmi je videla preko gora, do bele hiše z zelenimi okni, do jablane, ki je že vsa posuta s cvetjem, z dišečim snegom; z enim samim pogledom, solznim od bolestrnega koprnenja, je premerila prostrano, zeleno, tiho valujočo ravan, do gozda, ki pošumeva zamolklo v daljavi ...

Stopala je hitreje, prišla je mimo vrta, kjer so se igrali otroci v prahu; slišala je veseli krik in trušč in se ni ozrla, prišla je v ulico, v vežo, na dvorišče, stopila je v izbo.

V izbi, tesni in nizki, je bil mrak; skozi okno je sijala iz dvorišča bledotna, bolna svetloba. Tiho je bilo v izbi; za zelenim zastorom je ležala mati in se ni ganila; spala je, morda je umrla; Mařenka ni odgrnila zastora. Zganila je židano ruto in jo je zavila v papir; nato se je slekla in je legla na blazino, ki je ležala na tleh pod mizo. Odela se je, sklenila je roke pod odejo in je strmela s široko odprtimi očmi, žalostni misli v obraz.

»Pojdem ... naravnost po cesti pojdem in pridem tja ... Pozdravil me je, dobro sem slišala, ko me je pozdravil ... Zeleni travnik me je pozdravil ... tudi jablana me je pozdravila, ki je že vsa v cvetju ... in moje okno me je pozdravilo in rožmarin na njem je zadišal ... meni v pozdrav ...«

Zapelo je v izbi –

In v tistem hipu je stopila senca v izbo in je odgrnila zastor s tiho roko; za zelenim zastorom se je nasmehnil bled obraz, nasmehnil se je in je okamnel ...

Zapelo je v izbi, iz daljave, od onstran gora je zašumela pesem.

»Louka zelená,
neposekaná ...«

Mařenka se je nasmehnila in je zaspala.

III

Napravila se je na pot, kakor je bila sklenila v svoji bridkosti. Zgodaj zjutraj je bilo, ko se je napravila na pot. Izba je bila vsa razmetana, zeleni zastor je bil odgrnjen, ljudje, tujci so prihajali in odhajali. Oče je sedel ob postelji, globoko sključen, roke uprte ob kolena, obraz v dlaneh; gledal je v tla in je zibal z glavo enakomerno, kakor da bi poslušal lepo umerjeno, žalostno pesem. Na postelji je ležala mati čisto mirno; bled je bil njen obraz, ustnice pa so se smehljale; roke so bile sklenjene na prsih, prsti so se oklepali črnega razpela.

Mařenka je stopila na stol, sklonila se je preko matere in jo je pokrižala na čelu, na ustnicah in na prsih.

»Smehlja se mati, ker je slišala pesem!« je rekla očetu.

Oče ni slišal; gledal je v tla in je zibal z glavo.

»Zdaj pa pojdem, oče, zdaj pojdem tudi jaz!«

Mařenka je stala sredi izbe in si je vezala židano ruto.

»Zbogom, oče, adijo; pa pozdravim tam še od vas, oče!«

Slišal je glas in jo je pogledal; pogledal jo je s tujim očesom in je ni spoznal.

Mařenka je šla.

Toplo jutro je bilo zunaj; komaj je zasijalo sonce, je bilo že vse goreče; samo na visoke strehe je sijalo, na zvonike, toda človek je pogledal, zableščalo se mu je in spreletela ga je toplota.

Ulice so bile vse žive; lahki vozovi so drdrali mimo, počasi so se pomikali težki tovorni vozovi, delavci so hiteli mimo, s čemernimi, zlovoljnimi, še zaspanimi obrazi. Mařenka ni videla nikogar in nihče je ni videl.

Dolga je bila pot; brez konca, zmerom pusta in siva, se je spenjala v holm, spuščala se v dolino; daleč zadaj so že ostale visoke hiše z mrtvimi, neprijaznimi okni, na desni in na levi se razprostirajo široka, prašna dvorišča, vzdigajo se tenki, očrneli dimniki; tudi dvorišč ni več in dimnikov, še par nizkih koč, par pustih, tihih vrtov – in tam polje, tam zelena, neizmerna svoboda ...

Mařenka je stala in je strmela.

»Ne tja ... nisem hotela tja ... zgrešila sem bila pot, nisem šla po tisti cesti ...«

Nemir in strah je bil v njenih očeh; iskala je, kakor išče oko v tujini. Čudno tiha je bila pokrajina, tudi nebo, kakor je bilo svetlo, je molčalo neprijazno. Ne gane se na polju, ne na visokem travniku – mrtva je pokrajina,

učarana, okamnena. Ne, od tod, od tod ni dahnil blagodišeči, ljubeči pozdrav ... Tujina je tukaj, razprostira se, molčeča, sovražna, do obzorja, v neskončnost. Bele poti se križajo, nobena ne drži v domovino, nobena do bele hiše, do cvetoče jablane, do tiho šumečega, sončnega polja. Nobena pot, Mařenka!

Povesila je glavo – kakor človek, ki je prosil vdano, verno zaupal, in je izprosil zasmeh.

»Tukaj ni poti!« je pomislila Mařenka in v tistem hipu jo je spreletel mraz; groza ji je pogledala v lice in ni več odvrnila od nje oči do poslednje ure.

»Nikjer ni poti!«

Vrnila se je v mesto; šla je počasi in je gledala v tla.

»Nikjer je ni ... In morda, bog vedi, morda še res ni, da stoji tam bela hiša z zelenimi okni in da je v mojem oknu rožmarin. Morda se mi je sanjalo ... tudi sinoči se mi je lepo sanjalo ... In nikjer nego v mojih sanjah ni jablane lepo cvetoče, ni travnikov, ne polja ... zato tudi poti ni nikjer ...«

Groza ji je gledala v lice in dorasla je do spoznanja ob tisti uri. Videla je vežo, dvorišče, izbo, mater, ki je ležala mrtva na postelji, očeta, ki je zibal glavo, in spoznala je resnico, kakor da bi se bile odprle visoke duri.

»Kako bi tja nazaj, kako bi se vračala tja?« je pomislila. »Smrt je tam ... sama sem jo videla, ko je prišla sinoči ... slišala sem pesem in sem videla smrt, ko je prišla tiho, po prstih, da me ne bi vzdramila; jaz pa nisem

spala, samo napol sem zatisnila oči in sem gledala skozi špranjo ...«

In ker je spoznala Mařenka, da ni poti nikjer in nika-mor, je sedla ob ulico, na kameniti tlak, sključila je noge pod krilo in je uprla glavo v dlani; podobna je bila zeleni culi, prevezani z rdečim robcem, ki jo je bil pozabil kmet na ulici.

»Jutri bodo nesli mater ... tudi očeta bodo nesli ... in izba bo prazna. Tudi pesmi ne bo več ... pri materi je ostala pesem, z njo pojde ... zato se je smehljala mati ... pesem je slišala in je umrla ... zato je šla naravnost v nebesa in pesem je šla z njo ...«

Misli so bile tako mirne, skoro brez bridkosti, iz oči, z dlanmi zakritih, pa so kapale solze ...

»Kaj sediš tukaj, otrok?«

Ogromen človek, mrk in bradat, v dolgi, sivi suknji, je stal pred njo. Gledal jo je s srepim očesom in skoro je že iztegnil težko roko.

»Kaj sediš tukaj?«

Dolgo sabljo je imel prepasano in na prsih je imel zlato medaljo.

Mařenka je skočila kvišku in je pobegnila; bežala je v težkih, nerodnih škornjih od ulice do ulice, zasopljena, trudna; ruta ji je bila zdrknila na tilnik, pot ji je tekel po licu. Ko se je ozrla, ni bilo nikjer več bradatega moža v dolgi sivi suknji, s sabljo in medaljo. Naslonila se je ob zid in takrat je bilo, ko se je sklonila groza, smrti sami

podobna, čisto blizu k nji, dahnila ji v lice ter jo prijela za roko ...

»Ho-o, hó-o ... Prekleti otrok! ...«

Voznik je trudoma ustavil konje in je skočil z voza; od vseh strani se je zgrnilo vrveče, kričeče ljudstvo.

»Jaz nisem kriv!« je kričal voznik. »Plane pred konje, slepo in gluho ... ne sliši nič ...«

Črno oblečen človek z dobrodušnim obrazom in sivo brado je klečal na tleh in je odpenjal Mařenki jopo ...

»Ubogi otrok ... in še smehlja se ...«

Resnično se je smehljala Mařenka. Zakaj Bog se je bil usmilil in iz sosednega dvorišča se je oglasila hripava lajna ... pesem od onstran gora, od zelenih travnikov.

»Louka zelená,
neposekaná,
rostou na ní kvítí ...«

Mařenka je slišala pesem in se je nasmehnila ...

Črno oblečeni človek je vstal, otepel si je prašna kolena in se je ozrl.

»Kaj še ni voza? ... Konec je ... in brez bolečine, se mi zdi ... Vzdignite jo!«

Nekoliko bolj bled je bil njen rjavi obraz, oči so bile napol zatisnjene, široke ustnice so se smehljale ...

Kje je pot? Kam greš, moje hrepenenje? Kje si, domovina?

Mařenka, kaj si ti našla pot?

(1906)

Pavličkova krona

I

Ležal sem že dva dni. Zame ni bilo dneva več, ne noči ne ur nisem štel, ne minut. Okno je bilo tesno zagrnjeno; če je sijalo sonce, nisem videl žarka, večer mrak je bil v izbi. Oblečen sem ležal na postelji, roke pod glavo, oči uprte v sivi strop; mirno je bilo moje srce, mirno v topi žalosti.

In sem mislil: kaj tako plačuješ, življenje, svojega sužnja? Kaj tako se pokoriš, življenje, svojemu gospodarju?

Tako sem mislil. Lačen sem bil in žejen, sramota in nečast je bila spačila moj obraz, grenkoba se je izlivala iz prepolnega srca. Še ti, še ti, ki sem ti bil belo čelo z glorio ovenčal, si šla!

Zdaj bi bilo pač treba, da bi iztegnil roko, dal roko smrti. Saj bi bil samo trenutek: še gledam v strop, na tiste sive rože, še mislim, mislim karkoli, lahko mislim, Bog se usmili, velike in uporne misli, še lije grenkoba iz prepolnega srca – in glej, ugasnila je luč! Tako bi bilo.

»Da bi ne bilo hudih sanj!« je rekel Hamlet.

Ležati oblečen na postelji, roke pod glavo, oči uprte v sivi strop, in nič misliti. Zdaj ležiš, kamen na cesti, in si srečen. Vztrepeče roka nenadoma, iztegne se, da bi branila njemu, ki stoji poleg postelje, drami trudne misli.

»Da bi samo poginil!« šepeče in sklanja globoko k meni obraz, ki ga ne maram videti. »Toda nikoli ne boš poginil mirno, v topi žalosti, pozabljen, mirno kakor pes. Skozi večnost pojde za tabo, zvezda repatica, sramota in nečast, klavrnost tvoje smrti. Brez usmiljenja, brez tolažbe: ne v življenju ni odrešenja ne v smrti!«

Zamahni z roko, lepo se nasmehni! Reci mu, ki neče, da bi zaspal: da naj se usmili, da naj zaklene duri. Veliko je že bilo bridkosti, skoraj že dovolj! ...

Vzdramil me je človek, ki je trkal s pestjo na duri. Ves sem se prestrašil: mrtvec, ki se je vzdramil, ker je potrkala roka na pokrov.

Duri so se počasi odprle in stopil je v izbo ponižen človek, globoko upognjen. Zelo suh je bil, jetičen, zelo slabo oblečen, zakrpana sukinja je visela kakor na kolu. Obraz koščen, sivkast, smehljajoči se obraz berača.

»Kaj je?« sem zaklical in ga nisem spoznal, ker so bile zameglele moje oči. Vzdignil sem se v postelji in sem strmел nanj. Kakor da se je izluščilo iz polmraka to dolgo, suho telo ter stopilo predme resnično in razločno; preko praga sanj sem zastrmel. Zapisano je bilo na njegovem obrazu moje trpljenje.

Bolj siva in bolj upala so bila njegova lica kakor prej, skoraj se je v ustih dotikalo lice lica in usta so bila napol odprta, kakor usta osramočenega ali začudenega človeka; obrvi so bile visoko vzdignjene, med njimi je pa ležala globoka guba preko čela do las; roke so bile povešene ob životu, noge so se tresle v kolenih; in na vsem tem klavrnem, smešnem obrazu, na vsem telesu ponižen smehljaj berača.

»Co je, pan Pavliček?« sem ga vprašal.

Sklonil je glavo še niže, vzdignil je rame in je razpel roke kakor žid.

»Tako je ... tako in tako!« se je smehljaj in ni mogel dalje.

»Kaj bi radi?«

»Nedelja je danes ... in danes, to nedeljo, je njegov god ...«

Videl sem, da so se mu noge zelo tresle; dasi ni mislil odhajati, je prijel za kljuko; zibalo se mu je najbrž v moji zatohli izbi.

»Nedelja je danes, in njegov god je namreč danes!« je ponavljaj, jaz pa sem strmel nanj.

»Tako in tako ... Janjek je danes godov ... Honza, moj mali Honza ... In tako sem mislil, pan, da bi vi ... tako in tako ...«

Čuden, prestrašen, upajoč in obupajoč smehljaj je spačil njegov obraz.

»Eno samo krono!« je vzkliknil nenadoma s tenkim, hripavim glasom; v pasu je upognil život in je stopil za korak bliže k moji postelji.

»Kaj je ena krona?« je govoril v vročici. »Prah na cesti, pesek ... v eni sami noči ...«

Zdi se mi, da je nameraval obširno pripovedovati, kakor pripoveduje človek, da bi prevpil misli svojega srca. Jaz sem sedel na postelji, opiral sem glavo ob dlan in sem se smejal natihoma. Zmerom glasnejši in veselejši je bil moj smeh: glej, še je nekdo na svetu, ki je prišel in se ponižuje pred teboj! Glej, prišel je, človek iz čudnih krajev, in misli, da si bogatejši od njega! Smejati sem se, on je videl moj smeh, njegova siva koža je bila še bolj bleda.

»Eno samo krono!« je izpregovoril čisto tiho, da sem komaj slišal; njegove oči so se tako svetile, da sem čutil na licih, do srca, njih luč.

»Nimam krone!« sem odgovoril.

Stal je in je molčal.

»Nimam!« sem odgovoril mirno, v maščevalni zlobi hladno, ko je gledal name z belim, v grozi osteklelim pogledom.

»Njegov god je danes!« je ponovil kakor otrok in tudi njegov smehljaj je bil nenadoma ves otroški, samo oči so bile svetle in široko odprte.

Stal je tam, obadva sva molčala; naposled se je okrenil počasi, čisto tiho je odprl duri in je šel. Vstal sem

hitro, stopil sem k oknu in sem na lahko privzdignil zagrinjalo. Vedel sem, da se bo ozrl proti oknu, s tistim zameglelim, blazno upajočim pogledom, kakor se ozre berač z blatne ceste nazaj proti pragu: morda se premisli, morda se vzbudi nenadoma usmiljenje v njegovem srcu! – Pogledal je, nato je šel po ulici dalje z naglim, zibajočim se in opotekajočim korakom; najbrž je bil ugledal v daljavi nov cilj in novo upanje ...

Mislil sem nanj z živim srcem kakor na brata; videl sem vsa njegova pota, tudi žalostno poslednjo pot, slišal sem njegove plahe besede, plahe in jecljajoče, in njegove oči sem videl, ki so bile zatekle in krvavo obrobljene.

II

Pavliček je stanoval skoraj meni nasproti in videl sem časih njegov kabinet, tesno, prazno, temno izbo. Mizar je bil nekoč, zdaj je komaj še hodil in že od zime ni imel dela. Časih se je prikazala ob oknu nenavadno debela otroška glava; čelo je bilo izbočeno, za ped visoko, lasje so bili redki, beli in mehki, kakor svetel mah. Janjek, mali Honza. Deset let mu je bilo, pa še ni dobro govoril; le redkokdaj se je zgodilo, da se je vzdignil na tenke, skrivljene, bolne noge; vzdignil se je ter se je plazil ob zidu do okna.

»Hodim!« je vzkliknil ter je strmel na očeta z velikimi, svetlimi, veselo začudenimi očmi.

Ob spomladanskem večeru, ko je bilo okno odprto in je dihal v izbo topel, mehek vzduh, je ležal Janjek na postelji in se je nenadoma vzdramil. Polmrak je bil v izbi; oče je sedel ob vznožju, glavo na odeji, oči zatisnjene.

»Tatinek!«

»Zakaj ne spiš, Janjek?«

»Kedaj bo moj god? Kaj ne bo kmalu moj god?«

Oče je vstal in spreletel ga je strah, da so se mu tresle noge.

»V nedeljo bo tvoj god! V nedeljo že, Janjek!«

Šel je preko izbe, roke sklenjene pred obrazom. Janjek je gledal za njim in se je čudil.

»Kaj si pozabil? Kaj si pozabil na moj god, tatinek?«

»Nič nisem pozabil ... Le potrpi, saj je še dolgo do nedelje, šele petek je danes ...«

Skrb je trepetala v njegovem glasu in mu je gledala iz oči.

»Kaj nisi vesel, da je moj god?« je vprašal Janjek začuden in na jok mu je bilo.

»Vesel sem, Janjek ... povej, kaj bi rad za god!«

»Žogo!«

»Kaj še?«

Janjek je pomislil.

»Potico bi rad imel ... rumeno, medeno potico ... že dolgo nisem jedel potice, tatinek!«

»Tudi potico boš dobil, velik kos potice ... In kaj bi nazadnje še rad imel?«

»Nazadnje, tatinek, pa mi kupi kaj takega, kar še sam ne vem ... zato da bom vesel, ko bom zagledal!«

Janjek je zaspal; oče je sedel ob vznožju, sključen v dve gubi, obraz skrit v dlaneh.

Vse skrbi, vsa žalost bližnje in daljne prihodnosti, vse je izginilo mahoma – izpremenilo se je, utelesilo se v eno samo, čisto razločno skrb in misel.

Pavliček je premišljeval.

»Petek je danes, še dolgo je do nedelje, jutri je še ves dan moj ... čemu strah in bridkost že vnaprej? Dovolj bo še časa in priložnosti za strah in bridkost ...«

Nato je računal.

»Žoga, petnajst krajcarjev ... drage so; potica, petnajst krajcarjev ... lep kos bo; in nož mu bom kupil, majhen, svetel nož ... dvajset krajcarjev. To je krona ... krono je treba imeti!«

Zmračilo se je zunaj. Prižgal je svečo in je posvetil Honzi v obraz. Smehljaj je ležal na odprtih ustnicah, na bolnih drobnih licih pod ogromnim izbočenim čelom.

»Zdaj se mu sanja!« je pomislil Pavliček. »O žogi se mu sanja in o potici ... On ve v svojem srcu, da bo dobil žogo in potico, nič ne dvomi in ne skrbi; kakor da mu je bil Bog sam obljubil! ... Krono je treba imeti!«

In on sam je vedel v svojem srcu, da bo dobil krono in da bo kupil žogo in potico; tako natanko je vedel, kakor da mu je bil Bog sam obljubil. Še za trenutek ni pomislil, da bi morda ne bilo krone, da bi na vsem svetu,

ki je velik in prostran, ne bilo človeka, ki bi imel krono zanj in bi jo ponudil radovoljno: Náte, pan Pavliček, za Honzo! – Ni pomislil in se nič ni bal, ker bi bila že v sami misli tolika groza, da bi je trpljenja vajeno srce ne preneslo.

»Tja pojdem!« je premišljeval Pavliček. »H gospodarju samemu pojdem in mu porečem ... tako in tako ... za Honzo! Trd človek je in resen, ampak njegovo srce je blago ... Tri mesece že nisem plačal – nič ne reče ... še pokima, če ga pozdravim. Zakaj bi mi ne dal krone? Bogat je ... v suknjo bo segel ... náte, pan Pavliček, za Honzo ... dve kroni! ... Zahvaljujem se od srca, gospod, za toliko dobrotljivost, in kadar bom mogel ... Zakaj bi tudi jaz ne bil bogat nekoč?«

Oči so se mu zasolzile od hvaležnosti in sladke misli so mu napolnile srce, vzdignile so se bile nenadoma iz globoke teme, frfotale so vesele in svetle v soncu. Še žalost sama je bila kakor od mehke luči obžarjena in sladkoopojne so bile solze, ki so kapale iz njenega keliha.

»Lep spomenik ji bom postavil na grob ... že jutri morda ga pojdem naročit ... lep križ ob robu pozlačen ... in na njem bo zapisano: Tukaj počiva Anka ... in še verz zraven ... sam ga bom zložil, moje bodo besede, zato da jih bo slišala in da bo spoznala mojo ljubezen ... Vsako nedeljo pojdeva s Honzo rožam prilivat ... Anka, mami-ca: Bog nama je dodelil srečo, ker si prosila za naju! In

ona se bo nasmehnila v grobu, tisti obraz se bo nasmehnil, ki je bil žalosten še ob poslednji uri ...»

V sladki, slasti polni bridkosti se je smehljaj sam, legel je oblečen v vznožje, zavzdihnil je globoko in je zadremal.

»Tatinek!« – Začutil je drobno roko na licu.

»Kaj bi rad, Janjek?«

»Vseeno mi povej, kaj mi misliš kupiti še nazadnje. Dolgo je še in rad bi vedel, ne morem čakati.«

»Nož ti bom kupil ... tak majhen, svetel, ves gosposki nož!«

»Tatinek, zdaj pa zaspiva obadva; in ko bova odprla oči, bo že svetel dan; in potem samo še en dan in samo še ena noč!«

»Samo še en dan in ena noč!«

Honza je zatisnil oči in je takoj zaspal. Pavliček se je okrenil na postelji; v temo so se potopile sladke misli, kakor črn, težek oblak je viselo nad srcem, nad sanjami ...

III

Zjutraj, ko je Honza še spal, je odprl Pavliček duri in je šel. Počasi je šel po ozkih stopnicah, počasi preko dvorišča in pod drugimi, širokimi in svetlimi stopnicami je postal ter si oddahnil. Upognjen je stal in truden, kakor da mu je hrbet težko natovorjen.

»Morda se bo razsrdil!« je pomislil. »No, naj se razsrdi; pravica je na njegovi strani! Mirno bom poslušal, nobene besede ne bom zinil ... tiho se bom priklonil in roko mu bom poljubil. On bo gledal za mano in bo pomislil: Ni bilo prav, da sem se razsrdil nad njim, siromak je! – In me bo poklical nazaj: Náte, pan Pavliček, še eno krono ... za Honzo!«

Stopal je počasi po svetlih stopnicah, nič lažji ni bil tovor na hrbtu. Skozi široko odprto okno na koridorju je videl Pavliček na prostran vrt; duh cvetočih akacij mu je omotil glavo, z dolgimi požirki je dihal v prsi opojni, sveži vzduh.

»Tam, pod tistim lepim drevjem bi se moral igrati Janjek in kmalu bi bila rdeča njegova lica. Zakaj mu gospodar ne bi odprl duri? Mnogo je svežega zraka tam, za vse ga je dovolj. Porečem mu ... tako in tako ... Honza je bolan ... Naj pride na vrt! poreče gospodar. Vsak dan naj pride, ves dan naj ostane tam ... in tako ...«

Pozvonil je; noge so se mu tresle in v lica mu je bilo mraz. Duri so se odprle, gospodar sam je stal pred njim. Ogrnjen je bil v dopetno pisano spalno suknjo, pisano čepico je imel na glavi; iz tolstega, rdečega obraza so gledale drobne, zalite, lene oči.

»Kaj je, pan Pavliček? Dolgo vas ni bilo k meni, pan Pavliček!«

Stopila sta v izbo, gospodar je sedel v naslanjač, Pavliček je stal ob durih.

»Kako je torej, pan Pavliček? Kaj ste prinesli lepega?«

Tiščalo ga je v grlu, govoril je z jecljajočim, komaj razumljivim glasom in se je priklanjal sunkoma z vsem životom.

»Tako in tako. Janjek, moj mali Honza ... njegov god je jutri ...«

Nasmehniti se je hotel, toda smehljaj je bil joku podoben. Gospodar, ki si je prižgal dolgo turško pipo, je vzdignil visoko obrvi in je odstavil pipo ves osupel.

»Ali se vam blede, pan Pavliček?«

»Drugače bi bil moral začeti!« je pomislil Pavliček zelo prestrašen.

»Saj veste, gospod, tako in tako ... Ampak vse bo še v redu, vse bom poplačal ...«

»Kedaj?«

»Poskušal bom, vse bom poskusil ... ne zamerite, gospod, ogibljejo se bolnega človeka ... ampak vse bom poskusil, še je nekaj malega moči v teh rokah ...«

Iztegnil je roke, dolge, suhe, koščene roké, ki so se mu tresle kakor starcu.

»Kaj to ste mi prišli povedat? –«

Gospodarjev obraz je bil nenadoma ves resen, Pavličku se je zdel še bolj tolst in rdeč nego prej.

»Ne, tako, gospod, nisem vam prišel tega povedat ... Jutri je nedelja, praznik svetega Ivana Evangelista ... in moj Janjek, moj mali Honza ... tako in tako ...«

Gospodar je molčal.

»Sinoči je rekel moj Honza: Tatinek, kaj mi boš kupil za god? Srce mi je presunilo: kajti, o gospod, jaz nimam, da bi mu kupil kruha ... Eno samo krono da bi imel, prav nič več kakor eno krono!«

Gospodar je odprl usta, ko je Pavliček še govoril; nato pa je nenadoma vstal, ves obraz mu je bil zabrekel, sopol je težko in je kričal sunkoma, s hripavim glasom.

»Kaj, kanalja? Beračit si prišel? Ugnezdil se je v moji hiši, ugnezdil se je vbogajme, in zdaj pride še beračit! Ne pride kruha prosit – o, še žoge jim bom kupoval za pankrte, lesene konje, punčke iz cunj – o, še pestoval jih bom nazadnje ... Stran!«

Pavliček se je tresel, izba se je zibala pred njim.

»Eno samo krono ...« je zašepetal tako tiho, da mu je na ustnicah ostala beseda.

Gospodar je odprl duri na stežaj.

»Stran! S tega praga stran! Iz te hiše stran!«

Kakor v omotici je šel Pavliček; hripav, utrujen, težko sopeč glas je kričal za njim nad stopnicami.

Ko se je vrnil domov, je Janjek že sedel na postelji.

»Kod si hodil, tatinek? Sedi zdaj k meni, da se bova pogovarjala o mojem godu!«

»Ne morem zdaj, Janjek, moram stran! Lézi, zatisni oči in misli na svoj god!«

»Tatinek, premislil sem se! Ne kupi medene potice, kupi rajši rozinovo!«

»Rozinovo bom kupil!«

»In žogo rdečo!«

»Rdečo žogo bom kupil!«

Vzel je iz miznice kos kruha in ga je položil na posteljo.

»Ná, jej, Janjek, in čakaj name!«

Ko je šel po ulici, je pogledal na oglu v mesarjevo okno in je videl strahoma, da kaže ura na steni že blizu poldne.

»Kje sem se mudil, za Boga svetega, kod sem se pote-
pal? Kdo vrtil kazalce danes, meni v zasmeh in nesrečo?«

Postal je nenadoma, spreletela ga je bila nova, vesela misel.

»Precej bi se bil moral tja napraviti! Kako da že včeraj nisem mislil nanj? Kramar je kramar, ampak ži-
vina ni! Radovoljno čaka, nikoli še ni rekel zle besede. Še sinoči mi je dal kave in cukra, tudi krono mi bo dal. Morda bo zagodrnjal, pogledal postrani; pravica je njegova. Krono mi bo dal in še bonbonov za Honzo ... nalašč bom skrtil bonbone, šele jutri mu jih bom dal: Na, Honza, kramar ti je poslal bonbonov, ker je tvoj god!«

Odprl je steklene duri; kramar je bil sam v štacuni, sedel je za široko mizo in je bral časopis. Pavliček je čakal, toda kramar, ves zatopljen, ni vzdignil glave in se ni ozrl nanj.

»Jaz sem mislil, gospod ... tako in tako, veliko ste mi že storili dobrega ... in kadar bom mogel ...«

Kramar je bral časopis; njegov obriti, sivopolti, brkasti obraz je bil kakor od kamna.

»Jutri namreč je praznik svetega Ivana Evangelista ... Janjek, moj mali Honza, je godov ...«

Kramar je molčal in se ni ozrl.

»Rad bi mu kupil potice in žogo ...« je jecljal Pavliček; nenadoma pa je vzkliknil in globoko kakor iz zemlje je prikipel njegov glas:

»Eno samo krono bi rad imel, gospod, eno samo krono!«

Kramar je zamahnil z roko in je pokazal proti durim, glave ni vzdignil.

»Gospod!«

Duri so zazvonile, prišla je ženska v štacuno; kramar je vstal in se je razgovarjal z njo z veselim, zvonkim glasom, kakor da se nič ni pripetilo. Mimogrede, kakor slučajno, je zamahnil vdrugič z roko in Pavliček je šel.

»Zdaj vem, da je to tista usodna ura, ko se bo vse odločilo!« je pomislil Pavliček v bridkosti in grozi. »Na to poslednjo uro čakajo ljudje. Glej, pravijo, zdaj ti je hudo, ampak mi se te usmilimo in te tolažimo; zakaj še huje ti bo nekoč, tista strašna ura pride, ko se bo vse odločilo, in takrat se ti zasmejemo v obraz ter te poženemo preko praga ...«

Hodil je od ulice do ulice, zabredel je daleč v mesto, naposled je postal, kakor da bi se bil vzdramil. Truden je bil, topo je bilo trpljenje v trdnem srcu, zato je mislil:

»Kod hodim? Čemu toliko bridkosti? Zgodaj je še, daleč je še do noči ... Namesto da blodim brez pameti, bi moral vse natanko preudariti, dobro izračunati ...«

Tlesknil se je z dlanjo po čelu, zasmejal se je in je hitel z dolgimi koraki proti domu.

»Seveda sem pozabil nanj! Človek gleda, išče, ampak ozira se neprenehoma v daljavo, namesto da bi časih pogledal najprej pred noge!«

Šel je in stopil je naravnost v krčmo. Z veselim smehom je pozdravil krčmarja, s tistim smehom, ki se prikaže klavrn in grd na obrazu komedijanta, ki je jokal za kulisami.

»Bog daj, krčmar! Nisem prišel pit, že zdavnaj so minili tisti časi! Glej, prosit sem te prišel, da mi posodiš eno krono, eno samo krono!«

»Ne bo nič!« je odgovoril krčmar in se je smejal veselo. »Pij, če maraš, na upanje, ampak s krono ne bo nič!«

»Eno samo krono!«

Krčmar je odmahnil z debelo roko in je stopil h gostom.

»Domov pojdem!« je pomislil Pavliček v trudnem, topem miru. »Sédel bom in bom dobro premislil in se ne bom ganil iz hiše, dokler ne bo razločno in nezmotljivo zapisano: tam je krona zate!« –

»Kod si hodil, tatinek?« ga je pozdravil Honza. »Dolgo sem čakal nate, lačen sem!«

Pavliček se je naslonil ob posteljo.

»Zdaj sem bil pri kramarju, glej!« je pomislil, »in namesto da bi ga bil prosil kruha ... zdaj mi pač ne bo dal ničesar več ...«

Odprl je miznico.

»Ná kruha, Janjek, potrpi ...«

»Krčmar bi mi dal kruha in vina ...« je pomislil.

»Zakaj si jezen, tatinek?« je vprašal Honza.

»Nisem jezen, Janjek, truden sem; legel bom k tebi in bom spal. Tudi ti zaspi ...«

Meglilo se mu je pred očmi, držal se je z levico za posteljnjak, desnica je ležala na odeji.

»Glej, jedel nisem!« ga je spreletelo. »Že od včeraj zjutraj nisem jedel!«

»Ti boš spal, tatinek, jaz pa bom mislil na svoj god ... Ali bo žoga tako debela kakor moja pest?«

»Kakor tvoja pest!«

»Ali bo rdeča?«

»Zaspi, Janjek!«

Legel je k njemu in ga je objel z desnico okoli života.

»Odpočil si bom, spal bom!« je mislil v omotici.

»Zgodaj zjutraj bom vstal ... in bom šel ...«

Zunaj se je mračilo.

IV

Stopil je zjutraj na ulico, kakor da bi bil stopil iz mrtvašnice. Dolg, koščen, brez lic je bil njegov obraz, oči so ležale v globokih jamah, nič luči ni bilo v njih.

»Samo da se ni vzdramil!« se je nasmehnil, kakor se smehljajo lobanje.

To je bilo tisto jutro, ko je stopil Pavliček v mojo mračno izbo in ko se je ozrl na ulici proti mojemu oknu.

Zdi se mi, da ni šel daleč. Samo do ogla je šel, do pekove prodajalnice. Morda je mislil, da bi stopil vanjo, da bi rekel trebušastemu peku: »Tako in tako ... Janjek, moj mali Honza, je danes godov ... in zdaj ... tako in tako ... eno samo krono bi rad imel, gospod, eno samo krono! ...« Tako je morda mislil Pavliček, ko je šel mimo odprtih duri.

Na stežaj odprte so bile duri in nikogar ni bilo v prodajalnici. Na široki mizi, komaj dvoje korakov od duri, je ležalo v vrsti troje velikih, lepih, rumeno pečenih kolačev. Na drugi mizi je ugledal Pavliček malo okroglo skodelico, kakor jih imajo peki in štacunarji za drobiž.

Stal je pred durmi; njegov obraz se je nasmehnil z beraškim smehljajem, nato pa se je nenadoma čudno spačil.

»Tako in tako ... eno samo krono, o gospod, eno samo krono ... vse bom poskusil ...«

Kolena so se mu šibila, ko se je opotekel preko praga. Segel je v skodelico in je vzel krono; nato je vzdignil kolač in ga je stisnil pod pazduho.

»Hej!«

Težka pest ga je udarila v obraz, omahnil je preko izbe, kolač in krona sta se zakotalila po tleh. Pest je udarila vdrugič in Pavliček se je zgrudil na kolena. Hipoma je bila prodajalna polna.

»Tat!« je kričal pek zaripljen v obraz, z bleščečimi očmi. »Čakal je že zunaj, že prej sem ga videl. Komaj sem storil korak iz prodajalnice, je že posegel z dolgo roko ... s pestjo je zagrabil!«

Pavliček se je vzdignil, otekel je bil pod očesom in na čelu. Oziral se je s praznim, topim pogledom, komaj je čutil, da so ga suvali s pestmi, bíli ga po glavi in v prsi.

»Za Honzo ... godov je danes, moj Janjek ... ko je praznik svetega Ivana Evangelista ...«

Stopil je k njemu stražnik in ga je prijel pod pazduho tako trdo, da se je opotekel.

Nato se je napotila dolga procesija skozi ulico. Preden je zavila ob oglu, se je prikazal visoko ob oknu droben otroški obraz z ogromnim, izbočenim čelom.

»Tatinek! Kod hodiš, tatinek? Dolgo te že čakam!«

Utihnil je trušč, izginila je procesija.

»Tatinek!«

Še tesneje sem zagrnil okno, legel sem in sem se odel preko glave, da bi ne slišal več življenja. Toda bučalo je

od daleč, klicalo, kakor glas človeka, brez tolažbe umirajočega ... če bi se zakopal globoko v zemljo, bi klicalo v mojem srcu samem.

(1906)

Zdenko Petersilka

I

Snoči se je dovršila tragedija v naši ulici, kakor se vrše neprestano, brez glasu in brez spomina. Prebledel bi človek, če bi se pred njegovimi očmi na stežaj odprlo to sivo, brezkončno zidovje. Nikjer drugod ne more biti tako globoko in silno hrepenenje v daljavo, preko obzorja, nikjer drugod tako velik strah pred sedanostjo in tako otroški up v prihodnost. Zato pač me je bil pahnil vihar v ta temni kraj ...

Zgodilo pa se je, kakor bom po vrsti povedal.

V zgodnjem času svojega pregnanstva sem slonel nekoč ob oknu in tedaj se je prikazala na ulici črna procesija; bližala se je počasi, s truščem, krikom in smehom. Sami otroci so bili; umazani, kričavi, gologlavi paglavci, kuštrava, bosa dekleta; sredi kričeče, plesoče procesije pa se je zibal čuden par. Moški je bil zelo dolg in strahovito suh, od daleč je oznanjeval jetiko in pijanost; na glavi je imel obnošen cilinder, nosil ga je postrani,

visoko nad čelom; oblečen je bil v črno sukno s škrici; preohlapna in prekratka mu je bila, na hrbtu so se vile gube, iz rokavov pa so daleč molele gole, tenke, poraščene roke; tudi ozke, svetle hlače so bile prekratke zanj in so se neprestano zatikale v čevlje; namesto srajce mu je visela izza telovnika umazana, zmečkana šemizeta, okoli vratu pa je bila zavezana rdeča ruta, ki se je bila premaknila, tako da je visela pentlja na ramo namesto na prsi. In ves, kakor je bil, je bil podoben diurnistu, ki so ga bili zaradi pijanosti pravkar zapodili iz službe. Samo obraz njegov ni bil obraz pijanca po poklicu, tudi ne obraz čemernega, zaprašnega diurnista. Razodeval je, kakor je bil dolg in suh in bled, neizmerno dobrodušnost in neizmerno brezskrbnost. Drobne, zalite oči so gledale veselo, cukreno sladko; upali, jetični obraz je bil ves kakor od sončnih žarkov oblit.

Ženska, ki ga je vodila pod pazduho, je bila veliko manjša od njega, segala mu je komaj do rame. Njen obraz je bil rdeč, zabuhel in jokav; brezskrbna dobrodušnost je ležala tudi na njenih debelih, v jok napetih ustnicah. Na glavi je imela zelo majhen okrogel slamnik, ki je visel postrani na kuštravi frizuri; svetla, obnošena bluza je bila z rdečim vinom polita, krilo je bilo blatno.

Obadva sta bila pijana in sta se opotekala s tlaka na cesto, s ceste na tlak; ona se je trudila, da bi stopala pokonci in umerjeno, da bi gledala resno in manirno; njega pa je opotekanje očitno veselilo in zdelo se mi je, da

je celo nalašč pretiraval. Visoko je vzdignil nogo, visoko zamahnil z golo levico, potegnil je žensko jadrno s ceste proti zidu in se je zasmel na glas.

Okoli obeh se je vrtel neprestano droben, morda sedemleten deček, zelo spodobno oblečen, ves objokan in ihteč. Takrat sem se začudil njegovim velikim, globokim črnim očem, kakor jih še nisem bil videl enakih; obraz je bil tako droben in nežen, da so sijale od daleč samo črne oči.

»Petersilek in Petersilka!« so kričali otroci. Pijanec se je ozrl naokoli in je vzdignil dolgo roko.

»Jaz se ne pišem Petersilek, ljubi otroci, temveč Petersilka. Obadva se piševa Petersilka, jaz in moja žena, in nobeden od naju ni Petersilek. Kolikokrat sem vam že to razložil! Ampak kakšna je vaša vzgoja, ljubi otroci! Kaj nimate matere, ne očeta skrbnega? Spomin je treba negovati v zgodnji mladosti – povejte to svojim materam in očetom skrbnim!«

Ozrl se je v okna, ki so bila vsa na stežaj odprta, in je vzdignil roko še više.

»Vé matere tega mesta in vi očetje skrbni!«

Odzdravil mu je glasen krohot, usul se je od oken na cesto kakor toča. Žena je bila razžaljena in je zaklicala z jokavim glasom:

»Kaj se smejete? Rajši poslušajte pametno besedo!«

Otroci so stali v kolobarju in so strmeli na pijanca z veselim pričakovanjem.

»Zakaj bi se ne smejali, duša mila? Smeh je sonce življenja. Le smejte se, ljubi otroci; otrok, ki se veselo smeje, ni hudoben. Glejte, vé matere, tudi jaz imam sina, zlato dete, nedolžno in blago, kakor cvet na polju. Lep je njegov smeh ... kje si, Zdenko?«

Deček je stal pred njim in se je tresel kakor v mrzlici; lica so bila mokra od solz, oči pa so bile čisto jasne, globoke in tihe.

»Kaj si jokal, Zdenko? Čemu pa si jokal?«

V resnični začudenosti je vzdignil pijanec obrvi, pogladil je sina po lepih laseh, nato je segel v žep.

»Glej, Zdenko, desetica je. Kaj si boš kupil zanjo? Sediva, Zdenko, sedi poleg mene, zato, da se bova pogovarjala, kaj si boš kupil za to svetlo desetico.«

»Kam bi sedla, oče? Ne maram desetice.«

»Kam da bi sedla? Glej, koliko je prostora, kako velik je svet! Koj tja ob zid, tja v senco!«

Nenadoma se je razlegel smeh in zmagoslaven krik za hrbtom pijanca. Petersilka se je ozrl z veselim obrazom.

»Kaj pa ste uganili, otroci?«

Žena je sklenila roke pred obrazom in je vzkliknila jokaje:

»O brezbožniki, hudodelci!«

Paglavec, ki se je smejal sredi ceste kuštrav in bos, je bil privzdignil Petersilkove dolge škricice ter jih pripel z iglo visoko na hrbet, tik pod umazani ovratnik.

Pijanec se je zasmejal ves srečen.

»Zakaj pa odpenjaš, Anka? Naj imajo otroci svoje veselje. Duhovit fant, lep talent, česa se ne domisli!«

Zdenko je gledal s črnimi, tihimi očmi in je iskal. Nato je šel počasi preko ceste, ves droben in slaboten, z umerjenimi koraki je šel, počasi, kakor truden. Nena doma je planil proti kuštravemu dečku, planil mu je v lase in ga je zalučal na tla; pokleknil je nanj in mu je bil v obraz z obema rokama.

V prvem trenutku je utihnila vsa ulica v silnem začudenju, strahu podobnem. Nato pa so prihitele iz vež debele ženske, prihтели so goloroki moški, otroci so planili na Zdenka in živa gruča drobnih teles se je valjala v prahu.

Pijanec je stal kakor omamljen, smehljal se je čudno in noge so se mu tresle.

»Ljudje božji, kaj počenjate! Ne greha, ljudje božji!«

Žena se je pririla opotekaje se skozi množico do gruče.

»Zdenko, Zdenko, ubili te bodo, Zdenko!«

Nekdo jo je sunil v bok, da je padla na kolena.

»Usmilit se, ljudje! Ne bijte nas, ne ubijte nas – nič hudega vam nismo storili!«

Krik je bil tolik, da nisem več razumel besed; morda tudi zategadelj ne, ker sem se tresel sam v čudni grozi. Trušč je presekal kakor z nožem surov moški glas.

»Pijanec bije naše otroke!«

Pred Petersilkom je stal nenadoma plečat, golorok človek, zamahnil je molče in je udaril s pestjo v jetično lice. Pijanec je padel kakor snop, toda takoj se je vzdignil na kolena in prestrašil sem se, ko sem videl njegov smehljaj; tako dobrodušen, brezskrben in otroški je bil kakor prej, samo oči so gledale začudeno.

»Kaj sem vam storil? Kaj smo vam storili?«

Plečati človek ga je sunil z roko v prsi, okrenil se je in je šel.

Trudoma se je vzdignil pijanec, ozrl se je ves začuden po ulici, po črni množici.

»Kje pa sta vidva? Anka! Zdenko!«

Blatna, oprášena, objokana se je izvila žena iz gruče. Slamnika ni imela več na glavi, gumbi na rokavih in na prsih so bili odtrgani, lasje so viseli v kuštravih kodrih globoko na čelo.

»Usmilita se! Izpustite! V božjem imenu!«

Držala je za roko Zdenka; še zmerom so padale nanj težke pesti, on pa se ni več tresel; opraskan in s krvjo oblit je bil njegov obraz, iz obraza pa so se svetile mirne, globoke oči. Mraz mi je bilo pri srcu, ko sem videl njegove tenke, drobne roke; z otroško, slabotno pestjo je vrnil vsak udarec, molče, ne da bi se ozrl.

Pijanec ga je ugledal, z dolgimi koraki je omahnil proti njemu. Tedaj pa se je nenadoma, bog vedi od kod, prikazal debel stražnik s svetlim mesecem pod vratom in je položil roko na Petersilkovo ramo.

»Zakaj? Zakaj?« je vzkliknil pijanec. »Kaj smo vam storili? Glejte, glejte tam mojega sina – krvav je! O, vi vsi, vi ste razbojniki!«

»Z mano!«

Komaj je prišla procesija do ogla, se je zgodilo nekaj tako nenavadnega, da sem zagrnil okno in zakril oči.

Zdenko, blaten, razcapan in krvav, je planil proti svojemu očetu, bil mu je na prsi z drobnimi pestmi, skočil je kvišku in mu je udaril v obraz, sklonil se je in ga je ugriznil v roko.

Pijanec se je nagnil globoko in se je smehljaj.

»V obraz, Zdenko, v obraz!«

Zdenko ni udaril, temveč omahnil je na tla ...

Takrat sem zagrnil okno.

II

To je bilo pred mnogimi meseci, morda pred leti. Ostalo mi je v spominu, ker je tako usojeno, da lega v srce senca poleg sence, kakor jih poraja noč teh žalostnih let, in da ugašajo tiho vsi svetli žarki; žalost raste, preprega s črnimi vejami vse srce, vso preteklost; veselje ugasne, kakor se je zasvetilo ...

Jetični pan Petersilka je moj znanec; ne stanuje daleč. Zelo priden delavec je, krojač; dela do noči, ne pokusi ne vina ne žganja. Obadva sedita za mizo in šivata, Zdenko bere; pred njimi na mizi stoji svetilka, vsi trije obrazi so

kakor pozlačeni od žarke luči. Tudi jaz pridem časih in pijem čaj.

»Koliko je že zdaj? Koliko je že notri?« vpraša Petersilka z zelo važnim obrazom in se ne ozre.

»Dvajset jih bo jutri!« odgovarja žena. »Dvajset goldinarjev!« in se tudi ne ozre.

»Zakaj pa si tako tih in sam, Zdenko?« vpraša Petersilka in se nasmehne. »Dvajset goldinarjev imamo že! Kaj nisi nič vesel?«

Zdenko bere in molči. Dorasel je, kakor doraščajo otroci v teh krajih. Deset let mu je, resen in tih je njegov obraz. Zdi se mi, da se še nikoli niso nasmehnile njegove tenke, ravne, stroge ustnice. In zdi se mi, da so bile samo prijetne sanje, kadar je pripovedoval oče, »kako lep je njegov nasmeh«.

Hodil sem k njim in sem sedel pri njih in sem pil čaj, ker sem nameraval zvedeti natanko, kako propade nedolžen človek.

Kadar sem se poslovil, me je spremil Petersilka do stopnic, časih do veže, časih na cesto.

»Kaj pravite zdaj? Kaj pravijo zdaj ljudje?« se je smehljaj z veselo žarečim obrazom. »Človek se časih spotakne, kaj za to? Mladi smo bili, zdaj se staramo, zdaj je rogoviljenja konec! – Kam? V krčmo? Ne, nikoli več; rekel sem in rečeno je. Dvajset goldinarjev imamo že prihranjenih – vse za Zdenka!«

Prijel me je pod pazduho, sklonil se je čisto k meni in je šepetal.

»Ali ste pogledali že kdaj njegove oči? Tam je vse, celo kraljestvo je tam ... Rečem, gospod, bojim se časih, ne upam si pogledati in roka se mi trese, kadar čutim, da strmi name s tistimi očmi ... Glejte, šele mesec dni je, še ne, in že imamo dvajset goldinarjev! Težko je pač, sitno je – ampak radost v srcu! Jaz sem jetičen, toda jetičen sem že dolgo in lahko se držim še par let, vsaj še par let, vsaj še dve leti. En mesec – dvajset goldinarjev; dve leti – petsto goldinarjev! Še bolj bomo hranili! Zdaj sva se zmenila z ženo, da ne bova več pila mleka zjutraj – kaj je treba zdravemu človeku zajtrka? Zdenko ne bo vedel, on bo pil mleko! In zdaj pomislite: človeku, kakor je Zdenko, bo petsto goldinarjev bogastvo; zakaj druga reč je, če vržeš zrnce na rodovitno prst, nego če ga vržeš v pesek ... Razjokam se velikokrat od radosti, vsako noč se razjokam, ko pomislim, kako bo čaščeno moje ime!«

Dolgo je govoril, kakor v omotici, čudne stvari, ki sem jih napol poslušal in komaj razumel. V veži je izpustil mojo roko, pogledal mi je v oči s čudnim, usmiljenja in ljubezni prosečim pogledom, nato se je naglo okrenil ter hitel po stopnicah.

Tako je bilo, dokler ni bil mesec pri kraju. Nato pa je bila izba vsa tiha in mračna, okna so bila zagrnjena. Na tleh je ležal Petersilka, napol oblečen, napol razgaljen; bled je bil njegov obraz, usta so bila odprta; tudi žena

je ležala na tleh, sople je težko in njene ustnice so bile zatekle in ožgane. Zunaj, pred durmi, je stal Zdenko; slonel je z rokama in z obrazom ob ograji nad stopnicami in je strmel v globočino. Prišel je človek, da bi pozvonil, Zdenko se je prestrašen okrenil. »Ne, ni doma očeta, nikogar ni doma ... Šele zvečer!«

Hotel sem se posloviti. Petersilka je vstal, da bi me spremil, toda vstal je tudi Zdenko.

»Jaz vas spremim nocoj, gospod!«

Petersilka je koj ubogal in je sedel, toda njegov pogled je bil prestrašen, kakor pogled otroka, ki se mu zdi, da je slišal od daleč grmenje, in ga je strah. S plahim pogledom naju je spremljal, ko sva zaprla duri.

Nad stopnicami me je prijel Zdenko za roko.

»Kam greste, gospod?«

»Domov.«

»Ne v krčmo?«

»Ne!«

»Jaz bi šel v krčmo!«

Mrak je bil nad stopnicami, sklonil sem se in sem videl obraz, ki se je v tistem hipu za zmeraj zarisal v moje srce. Dvoje luči je sijalo iz mraka, dvoje velikih oči.

»Ne torej v krčmo?« je vprašal napol s smehom in se je ozrl name s čudnim, skoro hudobnim pogledom. Molče sem šel dalje, on pa je šel za mano.

V veži me je ustavil vdrugič, prijel me je za roko.

»Mislite si pač, da ste boljši nego moj oče? Niste boljši! Kaj vas briga moj oče, kaj vas briga moja mati in kaj vas brigam jaz? – Če bi imeli hišo, bi vam jo zažgal!«

Tresel se je, ko je stal pred menoj, in tresel sem se tudi jaz. In v tistem hipu, bog vedi zakaj, je legla zlobnost v moje srce.

»Zdenko, sam si tepel svojega očeta!«

Mrak je bil v veži, obadva sva molčala; komaj da sem videl njegov beli, drobni obraz. Stal sem pred njim, in ko sem gledal nanj, se je nenadoma sključil ter planil proti meni. Udaril sem ob zid, v obraz me je bil s svojimi nežnimi pestmi.

»Kaj počneš, Zdenko!« sem zaklical.

Spustil je roke ob život, naslonil se je ob zid, meni nasproti. Sopel je težko, komaj sem razumel njegove besede.

»Sami ste vedeli, zakaj sem ga tepel! Tudi vi ste hudobni – ni človeka!«

Kakor da bi se bil vzdramil, sem skočil k njemu in sem ga prijel za rame.

»Odpusti mi, kakor Bog odpusti!«

Stala sva z roko v roki.

»Prej si hotel v krčmo, Zdenko, pojdiva v krčmo!«

»Prej sem hotel v krčmo, zdaj nečem!«

Nenadoma ni bil več fant, otrok je bil, slaboten in žalosten. Stisnil se je k meni, z obema rokama me je objel, nato se je vzel, da sem čutil v lice njegovo vročo sapo.

»Jutri, gospod! Jaz vem, da se bo jutri zgodilo! Bodite usmiljeni!«

V temi je iskal moja lica in vztrepetal sem, ko sem začutil njegove tople, žametne roke.

III

Tako je prišel tisti dan, ki mislim nanj z bridkostjo. Jadrno se je zgodilo, švignilo je v hipu mimo mene.

Trušč, krik, smeh, procesija po ulici.

»Ljudje božji ... ne Petersilek, temveč Petersilka ... Kje je Zdenko? Zdenko, kje je tvoj denar? Kaj ti je žal zanj, Zdenko? Zaslužil bom drugega, zakaj ti si moj sin, moja prihodnost ... Kje si, Zdenko? ... Stoj, Zdenko, ti si me tepel! Nocoj si me tepel, pričo vseh ljudi, ko je komaj mrak! Zdaj stopi predme, odgovarjaj, tvoj oče sem!«

In pijanec se je smejal dobrodušno, lepo radost si je bil izmislil.

Žena ga je vodila pod pazduho in je jokala.

»Nocoj ne več dalje, Jan ... Hudo mi je pri srcu, na svojo mater sem se spomnila!«

»Le tiho, duša mila, ne jokaj! Hudo sva naredila, lepo bova napravila. Še baron bo najin Zdenko ... kje je Zdenko?«

Oziral se je, napol vesel, napol v skrbeh. Še bolj bled, še bolj upal in ves razoran je bil njegov obraz; tudi

suknja je bila še bolj ohlapna in kakor gole kosti so bile njegove roke.

Nič več ni bila njegova procesija tako vesela kakor prej. Otroci so se navadili nedelje in praznika; ženske so stale v veži in so pljuvale na cesto, predenj, ki se je čudoma čudil.

»Zakaj me zaničujete, ljudje božji? Kaj sem vam storil? Nikomur nisem storil hudega nego sebi!«

Zbrali so se ljudje, stali so na ulici; zakaj Petersilka je bil nenadoma pokleknil sredi ulice in se je priklanjal z uslužnim smehljajem na vse strani.

»Vi vsi, ljudje božji, ste boljši od mene, in celo jaz nisem hudoben! Kako blag je torej ves svet! ... Ampak če je še tako blag – na najvišjem vrhu sveta stoji svet človek, vsega človeštva srce in duša, in ime mu je Zdenko Petersilka! Ljudje božji, to je moj sin!«

Žena ga je prijela pod pazduho in ga je vzdigovala.

»Pojdi, Jan ... svet ni blag!«

Smejal se je otroško.

»Če je svet blag ali če ni blag, zakaj bi ne govoril z njim? Ne vprašam, kdo me posluša, to vprašam, kaj govorim.«

»Vstani!«

Vstal je, toda takoj je iztegnil roko proti nebu; do komolca je padel rokav; rdeča ruta, posvaljkana in umazana, se je bila odvezala in je ležala okoli ramen.

»Ali vidiš, žena, tisti oblak?«

»Vidim ga!«

»Na tistem zlatem oblaku bo cesarjeval nekoč najin sin ... najin Zdenko ...«

Vesel krohot.

Niso bili pripeti škrici samo na hrbet, temveč čisto na ramo, na desno in na levo stran. Zelo čudno je stal Petersilka sredi ceste, veliko daljše in veliko tanjše so bile njegove noge, veliko daljša je bila njegova roka, iztegnjena proti nebu.

Žena je izpustila njegovo roko, tekla je za paglavci, nerodno in omahovaje, in se je takoj vrnila.

»Zakaj ne bi imeli otroci veselja?« se je smehljaj Petersilka.

»Zakaj ga bi ne imeli?« je odgovoril bosonog paglavec in je sunil pijanca s toliko silo v bok, da se je Petersilka močno opotekel ter padel na obraz. Izlila se mu je kri iz nosa in iz ust.

Slaboten, bledikast fant z velikimi črnimi očmi je stal ob njem, kakor da je bil vzrastel iz zemlje. Sklonjen je stal, gledal je naokoli, iskal je in štel.

Nenadoma je stopil preko ceste, z mirnim korakom, skoro dolgočasnim. Ob tlaku je stal kuštrav fant, bosonog, obraz predrzen in navihan, roke v hlačnih žepih.

»Ti si storil!« je izpregovoril Zdenko zelo tiho, skoro šepetaje.

»Jaz sem storil!« se je zasmel paglavec Zdenku naravnost v obraz.

Zdenko ni odgovoril; sklonil se je nizko, fant je zakričal in se je zgrudil. Kri se je prelila na kamen.

Tako mirno in umerjeno, kakor je šel, se je vrnil Zdenko.

Petersilka je sedel sredi ceste in se je opiral ob tla z obema rokama. Za njegovim hrbtom je stala žena in se je prepirala z debelimi hišnicami, ki so stale v kolobarju okoli nje. Samo z urnim pogledom se je ozrl Zdenko na mater in je takoj okrenil oči; lica njegova pa niso bila bleda, temveč siva kakor umazano platno.

Takrat sem doživel velik trenutek. Zakaj tisti drobni, sivi obraz se je nenadoma vzdignil, črne oči so pogledale v moje okno.

»Zbogom!«

Hotel sem hiteti navzdol, na cesto, toda začaran sem stal. Sklonil se je Zdenko, globoko se je sklonil; Petersilka se je nasmehnil ljubeznivo, zamahnil je široko z obema rokama, hotel se je vzdigniti in ni mogel. Kri se je prelila na kamen.

»Tako je! To sem vedel!« je vzkliknil Petersilka.

Okrenil se je proti oknu drobni, beli obraz.

»Vedel je ... tudi vi ste vedeli!«

Črna gruča se je zgrnila pod mojim oknom ... spustil sem zagrinjalo in sem zakril oči.

(1906)

Tičnica

Ugledaš kraj, ki si ga videl in ljubil v davnodavnih dneh; začenjaš staro, pozabljeno melodijo; zaduhaš v vetru vonj z daljnega vrta; – in mahoma je pred teboj kos preteklosti, tako jasen, da živiš v enem samem hipu leto življenja, ki je bilo.

Nad Vrhniko, na holmu onkraj Svete Trojice, je majhen smrekov gozdič, Tičnica. Toplo mi je pri srcu, kadar se domislim nanj. Bilo je v tisti zgodnji, čisti mladosti, ki je, Bog se usmili, že tako daleč, da jo vidim komaj še z očmi svoje duše. Vidim jo, kadar se spomnim na temno senčno Tičnico, kadar ugledam na cesti svetlo modre, smehljajoče se oči, kadar zaduham vonj ciklamna.

Tista prepolna radost je bila v nas, ki napenja prsi in duši v grlu. Napotili smo se, sami mladi ljudje, preko Svete Trojice v Tičnico. Vroč dan je bil; nebo čisto, visoko razpeto, mirno v svojem sončnem sijaju. Stopali smo počasi v zložni klanec. Svetlo in sladko se mi je meglilo pred očmi. Videl sem Heleno poleg sebe, ne da bi se bil ozrl nanjo. Vsa lahka in nežna – bel metulj, krila se

leskečejo v soncu. Na zlatopšeničnih laseh se je pozibal širok bel slamnik. In bilo mi je, kakor da je vse ena sama, nerazdeljiva, prečudežna lepota: rodna pokrajina in bleščeče poletno nebo nad njo, cerkev Svete Trojice, Helena, mladost in ljubezen, in tiste otroške plahe prve pesmi, ki so bile takrat v meni.

Ko smo dospeli do Tičnice, nas je pozdravil prijeten hlad izpod črnih smrek; in zadišalo je opojno po ciklamnih. Polegli smo v senco. Helena si je odpela slamnik: skozi temno vejevje je en sam tenek žarek trepetaje poljubil njene lase. V lica, ozka in nežna, je bila nekoliko zardela, ustnice so bile na rahlo odprte; žarka svetloba, ki je oblivala cerkev, je tiho odsevala v njenih sinjih očeh.

Mir je bil v zraku, bila je nevidno in neslišno trepetajoča tišina poletnega dne. Ves božji svet in mi sami, naša mladost in vse naše misli, vse je bilo s svetlobo prepojeno. Meni so bile ustnice suhe; kljub hladu iz Tičnice me je žgalo v lica in občutil sem, da naju silna dlan rahlo in skrbljivo vzdiga proti žarkemu nebu, naju obadva, samo naju dva, Heleno in mene.

Smehljaje in tiho mi je ukazala:

»Prinesite mi ciklamnov!«

Šel sem v goščavo med mlado smrečje in sem nabral ciklamnov poln naročaj. Prinesel sem jih in sem posul z njimi Heleno vso, kakor je ležala v travi; slamnik, obraz, belo obleko in tudi tiste ljube drobne šolne. Ni se ganila,

samo smehljala se je. In taka, bela, z rdečimi ciklamni posuta, je ostala v mojem srcu kakor pravljica ...

Vse to je bilo zdavnaj, zdavnaj.

Zadnjič sem bil hudo bolan in napotil sem se na Vrhniko. Kadar je človek žalosten, išče, da bi ugledal drag obraz. Ljubeznivo se je smehljala s holma bela Sveta Trojica; vsak korak na široki cesarski cesti mi je bil nov spomin. Moja zgodnja mladost, angel božji, je šla tiho poleg mene, držala sva se za roke. Pogovarjala sva se o grenkih in o veselih dneh; več je bilo grenkih. Ali edina pravica, ki jo je ustanovilo in potrdilo človeško srce samo, je ta: kar je bilo grenkega, usiha in usahne, komaj da še ostanejo znamenja na čelu; kar pa je bilo veselega, čeprav veselega v bridkosti – le ena ura, le en hip – je neumrljivo, s temi trenutki je žalostno srce prepleteno kakor ponočno nebo z zvezdami tolažnicami.

Stopal sem v klanec počasi, v tisti sladki omotici, ki je pol radost, pol bolest. Kamor sem se ozrl, od povsod me je pozdravljalo, se mi je prijazno in ljubo smehljalo. In vendar so bili povsod sami nagrobni spomeniki; tam spodaj so spali davni dnevi, dragi mrtveci; ko sem šel mimo, so odpirali oči, so mi šepetali pozdrave. Sijajno se bleščeči v soncu. Sveta Trojica, kraljica vrhniška. Svetli spomini – dragi kamni in biseri na belem oblačilu. Kolikokrat so romale k nji moje misli, bežne lastovke, v tujini po gnezdu koprneče.

Zavil sem ob cerkvi na ono stran, da bi videl Tičnico. Tesno mi je bilo pri srcu – tako se vrača popotnik po dolgih letih domov; vzkliknil bi rad iz stisnjene grla in v vzroku bi bilo oboje, solza in smeh, dekla in hlapec ljubezni.

Zastrl sem oči z dlanjo, ker se mi je bleščalo v popoldanskem soncu. Tam je Tičnica ... tam so tiste svetlosinje, smehljajoče se oči, tam je belo krilo, posuto z rdečimi ciklamni, tam je moja mladost ... Milost božja! Ali so oslepele moje oči? Ni je več! Ne več!

Vse posekano, od debla do stebela! Trda sončna svetloba lije, lije, lije na grobišče; niti usmiljene ciprese ni. Skorja na štorih je črna; strjena kri ...

Temno in težko mi je seglo v srce. Kako vam je bilo, smreke, ob tisti uri, ko ste padale? Kam so zakopali vaša uboga trupla? – Kako ti je bilo, moja mladost, ob zadnji uri? Kje je tvoj grob? –

(1912)

Rožni venec

Zaspani so bili vsi trije, Marko, Janez in Luka, mladi študentje, napol otroci. Prostorna izba je bila neprijazna, mrka in hladna; pobeljene stene so gledale z mrtvimi očmi; nobene podobe ni bilo, le nad vsako posteljo je bilo pritrjeno razpelo. Postelj je bilo troje; dve sta stali druga tik druge ob zidu, tretja pa je bila blazina, na tla kraj okna položena in z bodečo slamo nabasana. Na veliki mizi sredi izbe je gorela svetilka brez senčnika, z okajenim cilindrom; na stropu nad njo se je bil nabral sčasoma širok črnkast kolobar.

Študentje so klečali.

Marko, plavolas, suh in slok Dolenjec, je bil pokleknil na stol ob odprtem oknu. Gledal je na vrt, na svetle, vesele jase, ki so se pod črnimi lipami igrale s sencami; na nebo, ki so ga bile zvezde vsega obžarile z bleščečo belino; na visoki temni obroč kraj obzorja in še dalje, daleč na ono stran.

Janez, sinjeok, kodrolas Gorenjec, je klečal na tleh; stol si je bil primaknil tik mize, glavo in hrbet je klonil

globoko, pod rokami je skrival Jurčičevega »Desetega brata«. Izuril se je bil sčasoma do tolike popolnosti, da je hkrati lahko bral, molil in spal.

Luka, tih, zamišljen Kraševac, čokat in trd, je bil pokleknil kraj svoje postelje, položil sklenjene roke na odejo ter stisnil čelo v obedve široki dlani; ves čas molitve ni vzdignil glave in se ni ganil, odgovarjal pa je češčenamarijam na glas, razločno in počasi.

Gospodinja je klečala sredi izbe, brez stola in opore, sključena v dve gube. Dolga, koščena ženska je bila, črno oblečena. Obraz je bil koničast, upal, sivkaste polti, lase je nosila gladko nazaj počesane in na temenu v droben klobčič spletene, oči so se svetlikale iz globokih jam, kakor dvoje črnih bucik. Krog mrtvaško voščenih prstov se je vil ogromen lesen molek, ki je med molitvijo zamolklo porožljal.

Začela je moliti z rezkim, sušičnim glasom, ki je sekal v tišino kakor britev. Pogledi, svetle bucike, so švigali izpod golih obrvi brez nehanja od študenta do študenta. Še predno je domolila vero, se je njen enakomerni glas čudno izprevrigel, bil je mnogo višji, skovikanju podoben.

»Kaj pa ti, dolgin, tam pri oknu? Ali boš molil ali ne?«

Marko je slišal, pa se ni zganil ne okrenil. Nebesna belina, ki ni odsevala samo na jasad, temveč žehtela topla in trepetaje iz samih globokih senc, ga je bila vsega

prevzela, da je bil zamaknjen in omamljen. Rekel je samo: »... večno življenje, amen!« ter se je ozrl z zameglelimi, zaspanimi očmi tja, kjer se je bočil temni obroč pod obzorjem. Tam zadaj je grič, na griču je vas, ki se razgleduje po vsej Beli krajini ter pomežikne v soncu prav doli na Hrvaško. Povečerjali so; zvezde svetijo, topla je noč. Otec stoji na pragu; iz navade je bil zasenčil oči z dlanjo ter se ozira proti Ljubljani. Pozdravljen, oče moj! ...

»Češčena si, Marija ... Ali spiš, kraška mula? Še bolj se v posteljo zarij, na glavo se postavi!«

Luka ni spal. Odgovarjal je kakor vselej, na glas in razločno; toda res se je bil z glavo in z rokami čisto zakopal v odejo, tako da je prihajal njegov glas kakor iz globočine. Tam na Krasu, v deželi prečudežni, sije sonce, žarko in silno kakor nikjer. Onadva gresta, Luka in mati. Za dva koraka stopa pred njo, nekoliko upognjen, težko in trdo, kakor se je bil naučil od očeta. Ona, drobna, zagorela, gologlava, hodi sključena, kakor da bi nosila breme, ki ga je bila vajena. Vso pot molčita, ker na Krasu je molk. Cesta je široka, na obeh straneh je visoko ograjena z belim kamenjem; in vsenaokoli planota, brezkončna, v tišini plameneča, kakor vesoljno nebo samo. Ob slovesu sta si komaj segla v roko; na Krasu ne jokajo in se ne poljubljajo ... Kaj ti je, ti mlado kraško srce, da si tako veselo in žalostno hkrati? ...

»... milosti polna ... Janez!«

Janez je bil prav polagoma in ponevedoma zadremal nad »Desetim bratom«, le v polsanjah je še mrmral »sveto Marijo«.

Vzdramil se je ter se okrenil osorno.

»Kaj pa je? Pustite me na miru!«

Gospodinja se ga je bala, ker je bil ošaben in močan. Položil je glavo na komolce ter je brž poklical sanje, da bi ne pobegnile. Tam pod visokim Stolom, pod plečatim, v meglo zavitim, stoji bela hiša, na hiši je okence, od okenca vise košati nageljni. Minca! Ko se nagne večer, bo tam moj kvartir! Minca, ali pojdeš odpret? Pa če mi je prav šele štirinajst let, imam že deklet na vseh prstov pet! Minca! ...

»Češčena si, Marija ...«

Zamolklo, zaspano, enakomerno mrmranje, vmes gospodinje srditi, skovikajoči glas, ki se je prerekal z Materjo božjo. Ali vendar je bila v izbi čudna tišina, kakor da nikogar ni v nji, da ni človeških glasov niti ne vročega, zaspanega sopenja. Vse to je bilo daleč drugje, v neznanem svetu zlobe, skrbi in bridkosti. Izba sama pa je polna nebeške miline, sijajnih sanj, polna božje milosti. Na ustnicah so šepetale mrtve besede, iz src pa je kipela proti nebu čista daritev in Bog jo je sprejel.

»Na vekomaj, amen! ... Kaj pa ste res vsi pospali, antikristi?«

Molitev je bila že zdavnaj pri kraju, študentje pa so klečali in se niso ganili. Po mladih telesih se je prelival

sladek drget. Usta so molčala, srca pa so molila dalje, verno in veselo.

»Vstanite!«

Janez je vstal, zleknil se je, da so se mu napele prsi, ter je kriknil, kakor krikne človek v brezmejni sreči, da sam ne ve kaj.

»Oj rožmarinovo jutro, oj nageljnov dan!«

»Norec!« je rekla gospodinja; prižgala je svečo in je šla.

Marko in Luka sta se vzdignila molče. Marko se je smehljal z napol odprtimi ustnicami, kakor otrok v jutranjem spanju. Luka je bil globoko zardel v zagorela lica, iz njegovih oči je sijal ves trdi žar kraškega sonca. Niso izpregovorili besede, niti spogledali se niso. Vsi trije pa so bili ob tisti uri združeni v čisti molitvi, v ljubezni brez mej in v toliki sreči, da se je prelivala preko roba zlatih kelihov, mladih src. In božji blagoslov je bil nad njimi.

(1913)

Brezimenec

Letos, mislim, da bo dvajset let, kar je umrl. Spomnil sem se nanj ondan, ko so nam tuji otroci iz gole razposajenosti izruvali, polomili cvetočo mlado češnjo na vrtu. Spomnim se nanj, kadar vidim, kako nespametna, nepreudarna sila kar na slepo, brez zlega namena in nikomur na korist uniči kos življenja – ali bilko na loki ali človeka na cesti.

Umrli je in je bil koj pozabljen, tako čisto pozabljen, da mu niti jaz, ki sem mu bil prijatelj in sošolec, ne vem več ne imena ne priimka in da tudi ne vem, kje je ubogi grob njegov. Rodil se je, kakor je pravil, v popotnem vozu. Njegovega očeta, dacarja, so bili premestili v drug kraj in seliti se je moral v hudi naglici. Svojo nosečo ženo, dvoje otrok in nekaj revščine je naložil v velik, z zeleno plahto krit popotni voz, kakor jih je bilo tiste čase še nekaj po deželi. Konja sta vlekla počasi in s težavo, kolesa so se globoko udirala v blato, voz se je zibal kakor jadrnica. Deževalo je brez nehanja, in kakor se je dacar željan oziral na vse strani, se ni zasvetlikalo

od nikoder iz puste, vse do tal viseče megle, ki je segala vlažna in hladna prav do srca samega. Izpod grma kraj ceste je planil zajec na polje; konja sta odskočila, voz se je sunkoma zamajal ter je zadel s prednjim kolesom ob kanton. Voznik je preklinjaje stopil na cesto ter zgrabil konja za uzde. Dacarka, drobna, plaha ženska, je slone-la v kotu, v rute in plahte zavita; prebledela je, nato je z zatajenim, cvilečim, neznanim glasom vzkriknila do bolečine. Vzkriknila je vdrugeč, še močneje, da se je po sovje razleglo preko polja.

»Vozi, hudič, udari!« je kričal dacar.

Voznik je švrknil po konjih. Ustavil je pred prvo kmečko hišo; tam so vedrili do poznega večera. Kmetica je bila čemerna in godrnjava, ker ni marala v hiši tujih ljudi, posebno še ne dacarjev. Pod noč so se napotili da-lje; mati je vzdihovala, otrok je cvilil.

Tako se je porodil Brezimenec.

Podoba, ki jo vidim v spominu, ima vsa znamenja tistega rojstva na blatni cesti, v dežju in samoti. Dolg, slok fant, ozkoličen, sre-pook, še ob igri in smehu za-mišljen. Ves ljubezniv in tih je bil, nič ni bilo na njem neprikupnega, ali celo odurnega, pa vendar ga nihče na svetu ni ljubil. To je bilo od začetka do konca poglavitno znamenje njegovega življenja: nihče na svetu ga ni ljubil. Tudi mi ne, ki smo se z njim igrali, smejali in preteпали. Še zdaj mi je to skrivnost, ki ji ne morem do dna; ob

spominu me časih obide kakor kesanje, kakor bolest; toda ljubezni, čeprav zakasnele, ni od nikoder.

Mati mu je umrla kmalu po porodu, že drugi ali tretji dan po tisti vožnji. Ni je poznal, pravil pa je čisto resno, da se natanko spominja na njen obraz in celo na njen glas. Oče je bil pijanec, zato so ga selili in gonili iz kraja v kraj. Sina nebogljenca, v popotnem vozu rojenega, se je bil iznebil navsezgodaj: izročil ga je neki teti, ali kaj je bila, hudobni, skopi ženski ter se nikoli ni več zmenil zanj. Nekoč sva romala z Brezimenecem proti Ljubljani. Pred krčmo kraj ceste, v prijetni senci pod lipo je sedel suhljat, nosat človek ter je pil žganje; roka se mu je tako tresla, da je razlival po kamniti mizi. Brezimenec je pokazal s palcem preko rame. »To je moj oče!« je rekel; in šla sva dalje.

Če sem kdaj videl lačnega človeka, se mi je smilil; če sem imel kos kruha, sem ga delil z njim. Brezimenec je bil zmerom lačen, pa se ni smilil nikomur; morda že zato ne, ker nikomur in nikoli ni potožil. Stradal je kruha prav tako molče in brez ihtenja, kakor je stradal ljubezni in sočutja.

Več nas je bilo tovarišev v izbi. Sedeli smo za mizo, Brezimenec pa je stal ob oknu. Od večerje se je držalo krožnikov še nekaj masti, ostala je napol oglodana kost, na prtju je ležalo par koscev kruha. Brezimenec je stopil k mizi, oglodal kost do kraja, nato je z ostanki kruha obrisal mastne krožnike; tako je večerjal po svoje.

Njegovo početje se nam ni zdelo čudno in tudi prav nič poniževalno, ne za nas in ne zanj. Bilo je v redu.

Takrat ko sva stanovala skupaj, mu je bilo nekako petnajst let. Dolg je bil do stropa, nosil pa je zmerom prekratke hlače in preozek suknjič; roke so mu štrlele daleč iz rokavov, noge so bile petelinje. Hodil je, mislim, v četrti razred gimnazije; učenec je bil dober, učitelji pa ga niso imeli radi, kar se mu najbrž ni zdelo čudno. Vedeli smo, da piše pesmi in povesti. Skrival ni teh reči, ali tudi razkazoval jih ni. Nekoč, ko sva bila sama na dvorišču, v spomladanskem soncu, pa se je nasmehnil in je rekel: »Ná, beri to neumnost in nikar se preveč ne smej!« Dal mi je rokopis, celo kopo listov; na prvem je bilo napisano z velikimi, lepimi črkami: »Ostanki«.

Bral sem počasi in pazljivo. Še zdaj ne morem razumeti, kako je bilo mogoče, da nisem občutil prav ničesar, kar bi bilo podobno ginjenosti ali sočutju. Bil je začetek dolgodolgega romana. Že ko sem prebral prvi list, sem spoznal, da berem življenjepiš, natanek življenjepiš brez olepšave in brez pretiravanja. Pripovedoval je Brezimenec zelo neznatne in malo pomembne stvari, vse po vrsti in po pravici. Vsaka beseda je že na videz razodevala, da ne laže. Ali vse je bilo podobno melodiji, ki se enakomerna in pusta ovija okrog enega samega akorda; ta bije bolešno v enem taktu, se ne spremeni in ne preneha do konca: »Ostanki! Ostanki!« Taka melodija mi v tistih časih ni bila pogodi; vaje sem bil svetlejših,

veselejših; in rekel sem: »Tako bi govoril starec, ki je prehrpav, da bi mogel vriskati!«

Vse je kazalo, da Brezimenec ni mislil opisati samo žalosti in puščobe svojih zgodnjih let, tudi ne svojega življenja le do tistega trenutka, v katerem je živel, temveč da je nameraval udariti in zapečatiti vse kar vnaprej, sam svoj stvarnik – kakor da je videl svojo pot pred seboj, kar do kraja, z vsemi ovinki, kamni in lužami. Zato sem vedel, ko sem prebral prvi list, da bi bilo napisano na zadnjem listu, če bi bil kdaj napisan: »Ostanki! Ostanki!«

Človek ugleda časih popotnika na cesti, premeri ga od glave do nog, pa že ve, kje in kakšno da mu je bilo rojstvo in kje in kakšna da mu bo smrt. Brezimenec je gledal nase kakor na tujca in popotnika; vse mirno in prijazno je pripovedoval, kako da je bilo, kako da je in kako da bo še. Ni samo slutil prihodnosti, ni si je želel, niti se je ni bal. Gledal je nanjo z mirnim, opazovalnim očesom, ker je vedel, da pride neizogibno, taka, kakršna je, in da bi zatorej bil nepotreben vsak upor in strah. Vedel je ter je zapisal, da bo do konca dni stal ob oknu in da bo hodil po ostanke, ko bodo drugi povečerjali.

Po tistih počitnicah ga ni bilo več v šolo. Izgrešil sem ga za celo leto in dalj; nič ne vem, kod se je potikal. Nato pa sem ga nekoč sredi trde zime srečal v mestu. Imel je še prav tisti stari suknjič, ki je bil zdaj še ožji in krajši in ves ogoljen; roke je skrival v hlačnih žepih in je stopal

po petelinje, kakor prej; zelo bled je bil in brada mu je rasla.

»Kam?« sem ga vprašal.

»Ne vem!« je odgovoril smehljaje.

»Stopiva malo v krčmo!«

»Po ostanke!« se je zasmel.

Šla sva k »Žančku« na Starem trgu, v skrito, študentom prepovedano krčmo, ki smo jo bili krstili po imenu ljubeznive natakariče. Tam so dajali v tistih časih golaž po deset krajcarjev.

Ko je črnooki Žanček postavil krožnik predenj, so se Brezimencu razširile oči in vztrepetal je.

»Kaj praviš, kdaj sem zadnjič večerjal?«

»Kdaj?«

Sklonil se je globoko k meni ter mi je s čudnim, grgrajočim glasom šepetal na uho:

»Torek je danes ... danes teden ... tam v Dravljah ... ali kje ...«

Ko se je bil sklonil, je z dolgo, nerodno roko oplazil preko mize, sunil je ob krožnik in curek rdečkaste omake se je preлил na prt in na moje hlače. Brezimenec, bled kakor je že bil, je prebledel še huje.

»Jezus ... saj nisem hotel ... ne zameri ...«

Trepetal je, oziral se zbegana naokrog ter iskal nekaj, sam ni vedel kaj.

»Nič hudega ... saj se da izmiti!«

Jedel je hlastno, kar mu je bilo še ostalo na krožniku. Ogibal se je mojega pogleda, odgovarjal je na kratko in osorno; ni maral povedati, ne kod je hodil ne kam da pojde. Po večerji so se mu prikazale debele potne kaplje na čelu. Rekel je, da mu je vroče, pa je šklepetal z zobmi.

Ko sva se pred krčmo poslovila, mi je obljubil, da pride k meni »jutri ... ali pojutrišnjem ... ali sploh enkrat«. Videl pa sem ga tisti večer poslednjikrat in nikoli več. Nekaj tednov pozneje so mi pripovedovali, da je umrl v nekem skednju kraj cesarske ceste, ki drži proti Vrhniki, blizu hiše, v kateri je nekoč stanoval pijani dacar. Roke in noge da je imel zmrzle, v suknjiču pa da je bilo nekaj popisanega papirja in drugega nič. Kdaj in kam da so ga pokopali, ni vedel povedati živ krst.

Dvajset let je od njegove smrti. Ko mu pišem ta zakasneli nekrolog, mi je od srca žal, da so pokopali z njim tudi njegov življenjepis; življenjepis človeka, ki živi od ostankov; Lazarja, ki pobira drobtine izpod mize farizejeve. Dalo bi se iz tistega modrovanja marsikaj naučiti; zakaj mnogo je takih ljudi in mnogo takih narodov.

(1913)

Njena podoba

Ne vem, ali sem že napisal, ali sem le pravil, kako se je zgodilo z njeno podobo. Kolikor bolj je spomin grenak in bolesten, toliko pogosteje zaboli v srcu.

Mati se nikoli ni dala slikati. Ko je ležala na mrtvaškem odru, sem se spomnil, da jo bodo zakopali, nasuli na rakev težko in visoko gomilo in da nikoli več ne bomo videli njenega obraza.

Sam sem bedel ob nji. Tako globoka je bila tišina v izbi, da sem skoraj slišal svoje žalostne misli. Časih je zaprasketala sveča, plamen je švignil višje ter je obžaril njen obraz in njene roke, ki so se bele in trde oklepale razpela.

Poiskal sem papir in svinčnik, da bi risal njen obraz, kakor je bil tih in miren v smrti. Začel sem težko in trudoma, ker se mi je roka tresla in so me oči skelele od zatohlega vzduha. Pod temnim zelenjem se je svetil obraz kakor iz belega kamna izklesan. Ob poslednjem vzdihu se je bila nasmehnila in tisti smehljaj je ostal na ustnicah.

Bral sem nekoč, kako je umiral svet mož. Vsa izba je bila polna sorodnikov, prijateljev in občudovalcev, jok in stok se je razlegal prav na cesto. Ali v tistem trenutku, ko je sveti mož izdihnil, so prestrašeni pobegnili sorodniki, prijatelji in občudovalci ter se niso vrnili. Obraz se mu je bil nenadoma spačil, ves drug je bil, prejšnjemu čisto nič podoben, kakor da je bila pustna krinka padla od njega. V poslednjem hipu se je grešna duša razgalila, kajti smrt ne pozna laži in hinavščine.

Tista zgodba je resnična. Kadar se tiho zapro duri za življenjem, izreče vest svojo pravično in neizprosno sodbo; in ta sodba je z razločnimi črkami napisana na čelu, na licih in ustnih. Če bi hotel risati dušo in skrito misel človeka, bi ga risal spečega, rajši mrtvega. Poznal sem jih, ki so prestrašeni planili iz spanja, ko so začutili na čelu pogled izprašujočih, bdečih oči. Tako bi se prestrašil grešnik, ki bi nenadoma in nepripravljen ugledal sodnika pred seboj.

V smehljaju materinem je bilo kakor sladek počitek po dolgi, dolgi poti, kakor bogato plačilo za ves strašni, do zadnjega hipa nepripoznani in nepoplačani trud, kakor tisočkratno povračilo za neizmerno trpljenje. Vsa blagost in čistost, neoskrunjena od grenkih dni, od prečutih noči, od skrbi in bridkosti, se je razodevala na mrtvih ustnicah.

Videl sem malo v nemirni, dremotni svetlobi sveče. Papir je bil slab, čisto gladek, svinčnik pa je bil pretrd.

Vendar se mi zdi še zdaj, da podoba ni bila čisto pogrešena ter da je odseval z nje vsaj žarek tiste lepote, plemenitosti in otroške, verne zaupljivosti, ki sem jo gledal pred seboj bolj z ljubeznijo svojega srca, nego s svojimi razbolelimi očmi. Iz težkih senc, iz opojnega vzduha in izpod črnega, sajastega dima sveč se je svetil bel, smehljajoč obraz, kakor upanje in vera iz bridkosti.

Ko sem odpotoval na Dunaj, sem vzel podobo s seboj. Spravil sem jo med knjige in papirje ter je nisem videl dolga leta. Zgodilo pa se je nekoč, da sem bil do smrti truden popotništva, skrbi in samomučenja. Zakaj človek postane časih kakor pred ogledalom, premeri z enim samim pogledom svoje življenje, vse od prvih let pa do tistega zadnjega dne, ki je skrit tam daleč v prihodnosti; prebledé mu lica, srce mu zastane: »Kod si hodil, nesrečnež? Čemu še dalje skozi pustinjo?«

Tisto jutro sem iskal med knjigami in papirji, da bi našel podobo svoje matere, da bi se poslovil od edinega obraza, ki sem ga v tistem trenutku ljubil. Iskal sem dolgo. Papirji so bili prašni in zarumeneli, na nekaterih se je komaj še poznala pisava. Pesmi so bile, nekatere še iz otroških let, in zgodbe, v katerih še ni bilo grenkobe poznejših.

Ko se mi je tresel v rokah oprášeni, zarumeneli papir, me je spreletel mraz od groze. Nekoč je bila tam materina podoba, zdaj je ni bilo več. Komaj da so se še poznale izgajene, zabledele sence, komaj še da se je svetilo izza

njih megljeno in motno, kakor zastrta luč. Očital sem si v svojem srcu:

Daleč je njen grob, zapuščen od vseh, samotni in žalosten, kakor so grobovi neznanih popotnikov! Daleč je ona sama, pozabljena od nas, ki smo se bili brez vodnika in brez cilja razbegli po svetu, kakor jata golobov, kadar plane mednje jastreb – smrt. Kakor njen grob in kakor ona sama: tuja in daljna je njena podoba mojim očem, ker je bila dolga leta tuja in daljna moji duši!

Stopil sem k oknu, da bi pogledal, če je moč ljubezni in spomina velika dovolj, da bi iz senc in prahu priklicala zabledeli obraz. Z očesom nisem videl, komaj da sem z mislijo slutil zabrisane poteze, luči in sence, ki so se brezoblične prelivale druga v drugo. Poizkušal sem, da bi odgrnil tisti sivi zastor; roka pa mi je bila okorna in plaha, obraz, ki sem ga priklical, mi je bil tuj; ni bilo na njem tistega smehljaja, ki je razodeval zadnjo tolažbo in slavno odrešenje, ni bilo plemenitosti, očiščene in utrjene v bridkosti. In ni bilo ljubezni, ki bi govorila z menoj tiho in prijazno v tej grenki uri. –

Z dlanmi sem zakril oči; tedaj se je prikazala pred menoj tako čista in jasna, kakor sem jo videl pred zdavnimi leti. Le njene ustnice se nikoli v življenju niso tako smehljale – zadnji, predsmrtni smehljaj je bil, ves blag in miren v poslednjem spoznanju.

»Kaj bi storil, otrok nespametni, kaj bi storil sebi in meni?«

Kakor da bi se v daljavi megle razmikale pred mladim soncem, pred novim življenjem: pokoj mi je segel v srce, malodušnost je izginila. Nikoli več nisem poizkušal, da bi narisal na papir, kar je bilo vtisnjeno v najgloblji in najsvetejši globočini mojega srca. V vsakem človeku je skrita beseda, ki je ne more in ne sme izreči in ki bo napisana morda šele ob smrtni uri na njegovih ustnicah. V vsakem človeku živi slika, ki je ne sme in ne more naslikati, če bi bil sam Leonardo, in ki bo naslikana šele na mrtvem obrazu njegovem.

Ne vem, kam sem ga bil spravil in kje je zdaj tisti papir. V mojem srcu je materina podoba – lepota in blagost, kakor je nikoli in nikjer nisem videl in ki jo bodo živo ugledale šele moje umirajoče oči ...

(1910)

Sveto obhajilo

Petero nas je bilo. Sedeli smo za mizo in smo čakali. Spočetka smo se smejali in razgovarjali, nato smo igrali domino, naposled smo se naveličali ter smo umolknili.

Najstarejši sestri je bilo trinajst let, najmlajšemu bratcu pet. V srcih pa smo bili stari: poznali smo skrb in strah.

Kadar so se zunaj oglasili koraki, smo se ozrli proti durim. Strmeli smo z velikimi očmi in odprtimi usti, sapa nam je zastajala.

»Prihaja!«

Koraki so utihnili, spogledali smo se molče; oči so bile solzne, ustne so se tresle.

Zelo smo bili lačni. Mračilo se je že, matere ni bilo. Pred dobro uro se je bila napotila, bog vedi kam. Vedeli smo: kadar pride, prinese kruha. Prav nič nismo dvomili. Kajti večerilo se je in zvečer je treba večerje.

Trd in strašen je otrok v svojem zaupanju. Zvečer je treba večerje. Neusmiljen je otrok v svoji veri. Mati, zvečer je treba večerje; pojdi in prinesi jo, iz zemlje jo izkoplji, iz oblakov jo utrgaj!

Ko je šla, je bila vsa majhna in sključena; globoka brazda je bila na njenem čelu.

»Kmalu se vrnem!« je rekla.

Mislili smo, da gre samo k peku, sto korakov daleč. Minuto tja, minuto nazaj; recimo, da bi tam še malo pokramljala, bi bilo pet, ali kvečjemu deset minut. Gledali smo na uro, ki je visela na steni kraj peči. Počasi se je pomikal dolgi kazalec; ali kakor se mu ni mudilo, je bil preromal že ves črni kolobar.

»Saj niso šli k peku!« je rekla Hanca.

»K štacunarju so šli!« je rekla Francka.

»Pa če jim ne dajo?« sem rekel jaz.

Pogledali so me, kakor da sem bil izpregovoril čisto nerazumljivo, nadvse čudno besedo.

»Da bi jim ne dali?« je obstrmela Hanca.

»Zvečer je treba večerje!« je rekla Francka.

Zunaj je še dremal večer, v izbi je bila noč. Naše oči so bile mlade in bistre, vajene teme. Pogledali smo se iz lica v lice – vsi smo bili starejši nego uro poprej.

Nismo se bali belih žena ne vedomca, ne torklje. Nekoč sva šla z najmlajšo sestro mimo kozolca, ki je stal na samem; da tam straši, so pravili. Pred kozolcem je stal trhel štor in se je čudno svetil – velik človek v goreči rjuhi. Držala sva se za roko, šla sva mimo in se nisva bala.

Ali vendar je bil strah v naših zgodaj postaranih, zgodaj izkušenih srcih. Nekaj silnega se je dvigalo v daljavi do neba, bližalo se je, zmerom višje in ogromnejše,

črno in strašno; skoraj že je zastiralo vse obzorje. Videli smo življenje in smo se ga bali ...

Na jok nam je bilo, zaihtel pa nihče ni. Kadar so nas tuji koraki zmotili in je bilo spet vse tiho v izbi in zunaj, se je oglasil v nas obup, tisti zreli, poslednji obup, kakor ga pozna šele človek, ki ga je bilo obnemoglega življenje treščilo ob tla.

»Saj ne bo konca nikoli! Nikoli ne bo drugače! Mati ne pride, ne prinese kruha – umrimo!«

Velik je bil obup; ali vzbudilo se je v nas še nekaj vse temnejšega, strašnejšega. Ne jaz sam, nas vseh petero, kakor smo sedeli krog mize, v temi, je občutilo nenadoma grenko, zlobno sovraštvo do matere.

»Saj bi lahko, če bi hotela! Sinoči je prinesla kruha, čemu bi ga nocoj ne, ko smo lačni kakor sinoči? Tam stoji, bog vedi kje, pa opravlja in se smeje ter se ne zmeni za nas! Takoj da se povrne, je rekla; zdaj je že ura minila, morda že poldruga ura ... nalašč čaka, na cesti postaja, s sosedami kramlja; sama je že najbrže večerjala, pa se ji ne mudi s kruhom!«

V molku smo spoznali; natanko smo vedeli drug za drugega: »Tudi ti tako misliš, sestra! Tudi ti tako sodiš, bratec!« In v tistem trenutku tudi med nami ni bilo več ljubezni.

Noč je bila, ali še smo si videli v oči. Oči so govorile:

»Poznam te, sestrica; natanko vem, zakaj molčiš! Tvoja misel je smrtni greh, ki nikoli ne bo izbrisan!«

»Poznam te, bratec, bistro vem, kaj si mi očital na tihem! Tudi tvoj greh ne bo nikoli izbrisan! ...«

Zunaj, mislim, da pred sosedovo hišo, je zacvilil pes; žalosten, zategnjen glas je bil.

»Lačen je, pa cvili!« je rekla sestra.

Takrat je najmlajši brat nenadoma na glas zajokal; njegov jok je bil čisto podoben tistemu cviljenju.

»Nehaj!« se je razljutila sestra; ali tudi v njeni besedi je bilo ihtenje; gledali smo na mizo, vsi smo trepetali.

»Pogledam na cesto!« sem rekel.

»Kaj bi gledal? Ne pride prej ... če še kdaj pride!«

Počasi in tiho so se odprle duri. Na pragu je stala mati.

Kakor ob belem dnevu smo razločili njen obraz. Ves bel in tenak je bil, oči pa so bile objokane in so gledale plaho; tako gleda grešnik na svoje trdosrčne sodnike.

Mati se nas je bala ...

»Ali ste dolgo čakali?« je rekla s tihim, prosečim glasom. »Nisem mogla prej ... niso dali ...«

K životu je tiščala hleb kruha; že od daleč smo videli, da je skorja lepo rumena ...

O mati, zdaj vem: tvoje telo smo uživali in tvojo kri smo pili! Zato si šla tako zgodaj od nas! Zato ni veselja v naših srcih, ne sreče v našem nehanju! ...

(1910)

Na peči

Petero jih je bilo, dvoje fantov in troje deklet. Vsi drobni, bledikasti, ozkolični; svetle oči so gledale kakor iz sanj. Sedeli so v krogu na široki peči, tesno drug ob drugem. Sami so bili; v prostrani, skoraj prazni izbi je bil mrak.

»Pogovarjajmo se!«

»Najprej o prešcah!«

Govorili so šepetaje, počasi, drug za drugim, kakor ob molitvi; ne spogledali se niso ne ganili.

Tiho, po prstih so prihajale sanje.

Ob vernih dušah je. Prelepo jesensko jutro se drami, bele megle se vzdigajo, plavajo počasi od holma do holma, vzpno se proti nebu ter utonejo v jasnini; njih uboga dušica, bel oblak, plava samotna – barčica na neizmernem morju.

Pred hišo stoje sosedovi in kličejo. Malhe čez ramo, na veselo pot!

Kakor v samo sonce gre, kakor v sama nebesa; zložno se vije pot vkreber, med vrhovi in senožetmi; tam pisana

hišica, ki se prijazno smehlja izza jablan; tam bela, napol gosposka hiša, ki gleda visoko in prazniško z zelenimi okni ter pravi: »Prešco boš dobil, lepo pečeno, rumeno in hrustavo; tudi boš dobil hrušk in krhļjev, morda še kozarec jabolčnika povrhu, ali če si obut, si čevlje obriši, če si bos, si noge umij v travi, preden prestopiš ta lepi prag!« – Zmerom dalje, iz rebri v reber, s hriba v dolino, od hišice do hišice, od hiše do hiše, in malha se čudežno polni. Komaj stoje v veži, komaj zmolijo kratek očenaš za verne duše, se prikaže prijazna gospodinja in prinese v predpasniku vsega obilo. »Nate, otroci!« – kako blagi so ljudje, od sonca obžarjeni in od dobrote božje!

Vrh hriba počivajo, pod košatim hrastom, ter preštevajo bogastva svoja.

Na vse strani se v sončne daljave razpenja svet. Oči strme, srce je vse majhno in plaho od radosti, od čudnega koprnenja. Vzdignil bi se človek, razprostrl bi roke in bi poletel daleč, daleč – ta luč, ki je v zraku, bi ga sama nosila ... Kaj se beli tam na obzorju? Zasveti se, ugasne, zasveti se; v belini še bolj bela tiha svečka. Ali ni tam Ljubljana?

Vsi stoje, nemi gledajo v daljavo. Tam za gorami je sreča, tam je bogastvo, je samo večno veselje. In v srcih vseh se je oglasilo, je tiho odgovorilo: »Pojdimo!« Kar po klancih, kar čez travnike, po kolovozih preko njiv, naravnost kamor kažejo oči ...

Umolknili so. Izba je bila temna in tiha – kakor globoko brezno pod njimi. Molčali so dolgo in se niso spogledali. –

»Zdaj o božiču!«

»O božiču!«

Stisnila sta se tesneje drug k drugemu. Zunaj stoji zima v kožuhu in mežika smehljuje skozi okno.

Trije dnevi so še do svetega večera; na delo je treba za jaslice. Vidva v hrib po mah; vidva režita in lepita pisane podobe, štalico, sveto družino, svete tri kralje, pastirje in ovce; ti, ki si največji, pa naslikaj pisan prt, da bo tako lep kakor lani in ga pride gledat vsa soseščina! Jaslice stoje v kotu, velike in svetle, kakor kapelica. Zvečer, kadar gori samo še rdeča lučka pred njimi in je vse tiho, prihajajo po prstih, postavijo mizo pod jaslice in polagajo pred štalico rozine in orehe; za Jezusa, ki je ubog in lačen. Ponoči, kadar spe vsi in nihče ne vidi in ne sliši in je zunaj sneg, vstane Marija ...

»Jaz sem slišal ... Vzbudil sem se, pa je šumelo, kakor da bi kdo hodil in luč pred štalico je močno svetila ...«

»Kaj si videl?«

»Kako bi gledal ... Marijo? Zaprl sem oči in sem molil. Strah pa me nič ni bilo ...«

»Jaz pa sem videl angela, ki je molil pred jaslicami.«

»Kakšen je bil?«

»Ko je odmolil, je šla luč, okrogla in svetla kakor sekira, vse po izbi in skozi okno proti nebu; med zvezde je šla ...«

Od svetega Pavla zvoni; daleč se razlega pesem v zimo in noč. Blizu je polnočnica. Zunaj je sneg; kadar se vda tenka ledena skorja, se pogrezne noga do kolena. Nobena hiša ni temna; okno do okna, luč do luči. Vrata se odpirajo tu, tam; skoraj že gre procesija po belem snegu, pod belim nebom, še belejšimi zvezdami. Tisti, ki so prišli iz daljnih krajev, nosijo svetilke in mahajo z njimi, kakor da bi večče begale kraj poti.

Cerkev je žarko razsvetljena; tudi na velikem lestencu gore sveče. Vse je, kakor da se je bil Jezus rodil prav ta večer. Srce se vzdrami, vzdigne se, gre samo, visoko, visoko, vse polno sreče, ki ji ni mere ne imena. Luči trepečejo v dišavah, ki se vijejo kakor bela megla proti stropu; kor odpeva oltarju, ena sama radostna pesem, ki se razlega iz daljave v daljavo. Pred štalico kleče pastirji in prepevajo; visoko nad njimi sveti mirno zvezda repatica. Noč je svetla kakor dan; vse teme so ugasnile. Nič več skrbi, nič več žalosti. Nič več ne joka mati, kadar kleči zvečer pred posteljo ...

Umolknili so in se niso spogledali.

»Zdaj o veliki noči!«

»O veliki noči!«

Zapihal je veter, vrtovi so vztrepotali in so vzbrsteli. Od vseh strani potrkava, od vseh holmov in hribov, in ves svet je pesem. Ceste so bele in čiste, kakor umite; hiše se svetijo in se smejejo. Sonce je visoko in veliko, vse žarko nebo trepeče v njegovi luči.

V žalosti sami, še na sam veliki petek je srce polno veselega pričakovanja. Kar je bilo hudega, daleč je. Le še en dan, le še par kratkih ur – pesem se vzdigne glasnejša in slavnejša, plane vriskajoča proti nebu ... O dragi, o bratje, ljubi, kaj se nam ni le sanjalo o žalosti, o solzah, o lakoti? –

Tiho in počasi je stopila mati v izbo. Takrat so umolknili in so se spogledali ...

Moj Bog, kolika strahota! Kje so, kam so se izgubili? Kakor da je bila pest udarila mednje – razbegli so se, utonili so v noč, ne križ ne kamen ne priča o njih trpljenju. –

(1911)

Desetica

Časih leže človeku mrko in težko na dušo tiha, nerazločna groza, ki mu vzame vso moč, vso radost, vse zaupanje. Grenkobe vsakdanjega življenja so nenadoma silne, neznosne: oglasi se vest, udari na srce kakor kladivo in vsi grehi do najmanjšega, že pozabljeni, planejo črni pred oči. Čemu še živeti? Saj je vse, vse, vse izgubljeno ... In plaha roka se izteza trepetajoč po roki posestrimi, plaho oko se ozira in išče prijaznega odzdrava.

Ta ura ni sojena samo človeku, ki je bil prehodil dolgo pot in zasluti smrt in grob. Ob najlepšem jutru dihne mrzlo na dušo, da telebnejo vse misli na tla kakor od kamna. Potrka z železnim prstom ob veselem večeru, v glasni družbi; roka, ki je držala kozarec, omahne, oči se razširijo, smeh oledeni na ustnicah ... Tudi otrok časih nenadoma sredi tihega igranja zakriči, vztrepeče in se v neznatnem strahu oklene matere.

Dvanajst ali trinajst let mi je bilo; hodil sem v tretji razred realke. Nekega jesenskega jutra sem se rano vzdramil; danilo se je komaj, v izbi je bil somrak. Velika

je bila izba, ali vendar se mi je zdela tisto jutro ozka in tesna, vsa natlačena in nametana, kakor ob selitvi. Štiri postelje so stale ob stenah, med njimi police za knjige, veliki leseni kovčki, skrinjam podobni, omare za obleko, na sredi ogromna miza, s knjigami in zvezki pokrita; vse to je dobilo v somraku čudne, popačene, nekako sovražne oblike in je napravilo vtis nepopisne revščine in žalosti. Na ostalih posteljah so ležali moji tovariši; vsi so še spali trdno jutranje spanje; lica vroča, puhteča, usta napol odprta. Starejši so bili od mene; že drugo leto smo stanovali in spali v eni izbi, pa jim nisem bil pravi tovariš; gledali so me postrani, sam ne vem zakaj. Kmečki sinovi so bili, krepki, glasni, veseli; v meni pa je bilo, nekje čisto na dnu, nekaj grenkega in pustega, kar se je morda ponevedoma razodevalo tudi v besedi in v očeh.

Na okna je potrkaval dež, čisto potihoma, kakor z mehкими prsti; lilo je že teden dni v dolgih, tenkih curkih; tisti dež ki napravi človeka otožnega, topega, mu zastre vse vesele podobe in mu pokaže druge, neznane, v sive halje zavite. V izbi je bil vzduh težak in zatohel; dišalo je kakor po ostankih slabe večerje, po dežju, po neumitih, potnih telesih, po strupeni sapi bolnikov.

Vse to sem videl in občutil v enem samem trenutku; in vsega me je presunila grenka, neusmiljena boleost. Ta težki, strupeni sopuh v izbi mi je bil nenadoma kakor podoba in znamenje mojega življenja. Vsega življenja, od prvih žalostnih spominov pa do konca, daleč

v brezupno prihodnost, ki sem jo videl razločno pred seboj. Tako me je bilo groza, da sem si komaj upal dihati; ležal sem čisto mirno, oči široko uprte v somrak. Bilo je kakor v sanjah, ko človek v enem samem hipu prehiti leta in desetletja – ena sama podoba je, v enem samem okvirju, a lic je tisočero, bele oči strme trdo, kakor iz večnosti. Vse grenke ure se vračajo in devetkrat huje jih občuti srce v spominu, nego jih je občutilo prvikrat. Daleč gre spomin, vse zastore odgrne. Spominjal sem se dogodkov, ki so se vršili, ko sem bil komaj dobro shodil in so me še oblačili v dolgo neokretno krilce. Povrnili so se večeri, ko sem zaspal z objokanimi očmi; povrnili so se jutra, ko sem se vzdramil in nisem odprl oči, da bi ne videl dneva, da bi ga nikoli več ne videl. Malodušnost se je prelila v obup, v nemo grozo pred življenjem, v spoznanje, da drži pot nevzdržema nizdol, v brezdanjo globočino, in da ni rešitve. Ne jekniti nisem mogel ne zastokati; tiščalo mi je srce z neusmiljeno silo.

Gospodinja je stopila v izbo.

»Fantje, kvišku!«

Velika je bila in debela, v lica zabuhla; bal sem se je kakor nečesa sovražnega, zlohotnega; in ona je to najbrž vedela, ker me tudi sama ni imela rada. Tisto jutro pa mi je bila še strašnejša, ogromna kakor gora, temna in tuja; vztrepetal sem, ko me je ošvignila z malimi sivimi očmi; in vstal sem hitro.

Zeblo me je, ko sem se oblačil; in lačen sem bil; zajtrka nisem imel, drugi trije so ga imeli; iz kuhinje je prijetno dišalo po kavi. Doma sem pravil, da mi dajejo jutranjo kavo tam nekje na Šentpeterski cesti, pa ni bilo res; grenko in čudno se mi je storilo, ko sem ugledal na mizi velike, polne skodelice, iz katerih se je sladko in toplo kadilo; poleg vsake skodelice je bil kos belega kruha, skorja rumena, lepo zapečena, da bi zahrustala med zobmi.

»Kaj bi zdaj in kam bi?« sem pomislil. Doma nisem mogel ostati in bi tudi ne bil maral; rajši v mrtvašnico opolnoči. Na okno je tiho potrkal dež; če bi hodil po ulicah le pol ure, bi bil premočen do kože in vsi bi vedeli, kako in kaj. Šole pa me je bilo strah; učenje mi ni delalo skrbi, ali vse mi je bilo tam tuje, neprijazno; stal sem pred učiteljem kakor razbojnik pred sodnikom.

S knjigami pod pazduho sem stopil na ulico. Koj mi je stopila vlaga v čevlje in stresel me je mraz. Dež mi je pršil v lice, knjige sem skrtil pod suknjič. Ulice so bile žalostne, sive; vse sivo, hiše, ljudje, misli, ves svet; tlak je bil spolzek, po cestah so se nabirale in prelivale velike luže; če je šel voz mimo, je škropilo na obe strani in ljudje so se umikali; neba ni bilo, do mokrih streh je visela siva megla. Ljudje, ki sem jih srečeval, so bili vsi mrki, neprijudni, kakor da bi skrivali za čelom temne misli, nelepe skrbi; hiteli so mimo, vsi so gledali v tla.

Nisem šel naravnost proti šoli, prezgodaj je še bilo. Hodil sem po ulicah, gledal pa nisem nikamor, ničesar nisem iskal. Časih je zadišalo iz odprte pekarnice po gorkih svežih žemljah, po tistih zlato rumenih; zahrustaš enkrat, pa je ni. Dežilo je tiho; iz cevi ob oglih je curljalo, luže so rasle, prepregale so ceste od tlaka do tlaka; kakor sem stopil, je zažmečilo in voda mi je brizgala v čevljih že iznad prstov.

Šolsko poslopje je bilo zelo visoko in zelo gosposko; bil sem pred njim kakor berač pred gradom. Okna so gledala mrko in strogo, kakor učitelji. Ko sem stopil v vežo, sem povetil glavo in hudo mi je bilo. Tako bi človek stopil v sovražnikov hram, roke zvezane na hrbtu, ves ubog in ponižan. Noge so mi bile težke, šel sem počasi po stopnicah, upognjen, kakor hodijo starci.

V šolski sobi je bilo zelo toplo; ali dišalo je tuje, neprijetno, Bog sam vedi kakor po besedi: »Ruhe!« Ko je človek ugledal te redno in skrbno razvrščene klopi, naenkrat ni bil več človek, temveč učenec in številka v razredni knjigi. Bolest ti kljuje v srcu, ti bije na tilnik, ti pa premišljuj, kdaj da je bil rojen Klopstock.

Nič nisem vedel, kateri učitelj je bil in kaj je govoril; ves čas je bila ena sama misel v meni: »Bodi konec, saj ni nič; nehaj!« – Poleg mene je sedel moj debeli tovariš, sin ljubljanskega krčmarja, in je neprestano jedel. Skrival se je za široki hrbet svojega prednika in je jedel. Okrogel, zalit obraz je imel in hudobne, skope oči; tolste roke so

bile zmerom mastne, ker je jedel, jedel. Meni je bilo v prsih suho in prazno, jezik mi je bil trd.

Ob desetih, ob uri počitka, so vstali vsi, da bi si šli kupit klobasic k vratarju ali prebegat se po dvorišču. Jaz nisem vedel kam. Grabilo me je za srce, da sem sam, čisto sam. Najrajši bi bil zaklical, kakor sem bil otrok: »Bog, daj mi umreti!«

Prišel je tovariš in je rekel: »Ti, zate je pismo!«

Res je bilo na deski napisano moje ime. Šel sem, starec, s težkimi, trudnimi koraki k vratarju.

Ko sem pismo dobil, so se mi roke tresle in skrtil sem se k oknu, da bi ne videlo tega svetega pisma nobeno nevredno oko. Črke velike, ljube, neokretne so razodevale materino roko. Odpiral sem počasi, in čisto čudno, veselo in težko mi je bilo pri srcu. Tam so bile spet tiste velike, težke, neokretne črke: »Ljubi sin!« Zakaj mati se je bila šele od nas otrok naučila pisati: zato da bi je ne bilo sram. Ko sem razgrnil pismo, je zaklenketalo na tleh; sklonil sem se in sem pobral; desetica je bila.

Tista tenka, ogoljena, srebrna desetica, ki jih že zdavnaj ni več. Ko sem jo vzel v roko, me je obšlo kakor milost božja. Vse je vztrepetalo, vzplapolalo v meni, vzdignilo me kvišku, kakor v plamenu ljubezni. Videl sem tisto ljubo, velo, trepetajočo roko, ki je držala med prsti poslednjo desetico ter jo naposled spustila v pismo. Zakaj desetica je bila poslednja, to sem vedel, kakor da je bilo na nji sami napisano.

Skril sem se čisto v kot, da bi me nihče ne videl. Iz srca, iz prsi, iz vsega telesa mi je planil jok, stresal me kakor v vročici. Ali ko sem se vračal po stopnicah v šolsko izbo, je bilo v meni svetlo, svetlo. Iz daljave je videla mati mojo boleost in se je smehljaje ozrla name, kakor se ozre samo ljubo sonce. In glej, čudo nebeško – res so se bili razmaknili oblaki in veselo sonce je zasijalo skozi okno. –

Matere ni več, tistih starih desetih tudi ne in dnevi so zdaj mračni in pusti vse do noči.

(1912)

Greh

Toplo je bilo, in sneg se je tajal na strehah; kapalo je dol, in kaplje so se lesketale v soncu. Po cestah so hodili lepo oblečeni mestni ljudje.

Mati je prišla prezgodaj pred šolo. Na velikem prostoru je bilo še vse mirno; okna visoke hiše so se bleščala, in časih se je začul glas učitelja, ki je govoril v šoli z rezkim in zvenečim glasom.

Od daleč je bila prišla mati; iz vasi je prišla, ki je bila dobre štiri ure od mesta. Njeni škornji – moški škornji, ki so segali do kolen – so bili vsi blatni, tudi krilo je bilo oškropljeno – široko kmetiško krilo z zelenimi rožami. V desnici je imela mati dežnik in veliko culo, ki je prinesla v nji srajce in par novih škornjev za Jožeta; v levici pa je držala velik robec in v vozlu je bila shranjena desetica, ki jo je bila prinesla za Jožeta.

Mati je bila trudna in lačna, kupila si ni zjutraj nič kruha, zato da je ostala tista desetica cela. Noge so jo bolele, in kašljala je; njen obraz je bil suh, globoke jame so bile v licih. Hodila je po trgu počasi gor in dol in

je gledala na okna, ki so se bleščala, kakor da bi bila pozlačena.

V šoli je zazvonilo; zvonilo je dolgo, in nato je nastal šum in ropot. Iz velikih vrat se je vsulo vse polno študentov; najprvo tisti mali iz nižjih razredov – kričali so in se podili po trgu; za njimi večji študenti – stopali so bolj resno in visoko.

In prišel je tudi Jože v gruči veselih tovarišev.

Ugledal je mater – zelenorožasto kmetiško krilo, visoke blatne škornje, rdečo jopo, na glavi pisano ruto, prevezano zadaj, in veliko culo in nerodni dežnik.

»Ali ni to tvoja mati?« ga je vprašal tovariš.

»To ni moja mati!« je odgovoril Jože.

Sram ga je bilo zelenorožastega kmetiškega krila, visokih škornjev, rdeče jope in rute in dežnika in velike cule; v tej veliki culi so bile njegove nove srajce, ki jih je šivala mati ponoči, in so kapale njene solze nanje.

Skril se je v gručo in je šel mimo.

Mati pa je stala in je gledala s skrbnimi očmi. Kmalu je šum ponehal, samo po malo so prihajali študenti iz šole; potem je zazvonilo, in vse je bilo spet tiho.

Že se je mati napravila, da bi šla na stanovanje Jožetovo in da bi tam čakala nanj. Ko je storila par korakov, se je spomnila, da se je morda zamudil kje v šoli, in se je vrnila in je čakala.

Noge so jo bolele; naslonila se je ob zid in je gledala gor na okna, ki so se bleščala v soncu; čakala je do

poldne. Opoldne je zazvonilo v šoli in tudi zunaj je zazvonilo; od vseh strani so se oglasili opoldanski zvonovi. Zašumelo je spet, in iz šole so se vsule goste gruče. Mati je prišla bliže, čisto blizu k velikim vratom in je iskala Jožeta. Ni ga bilo. Vse je zopet utihnilo; prihajali so samo še učitelji, bradati, resni, in so se ozirali nanjo.

Zaskrbelo jo je v srcu; prestrašila se je in prišlo ji je na misel, da leži morda zelo bolan doma in da čaka nanjo, da kliče svojo mater. Hitela je na stanovanje in noge so se ji tresle.

Jože je bil doma; sedel je za mizo in je imel knjigo pred sabo. Ko je odprla duri, je takoj vstal in ji je prišel naproti.

»Kdaj pa si prišel?«

»Ob enajstih.«

»Kaj me nisi videl, ko sem te čakala?«

»Nisem vas videl!« je odgovoril Jože.

Popoldne sta šla po mestu, po lepi cesti; vse hiše na desni strani so se praznično svetile; svetle kaplje so padale od žleba in so tolkle veselo ob kameniti tlak. Jože je spremljal mater, ko se je vračala domov. Tiščal se je blizu k nji in jo je držal za roko. Pri srcu mu je bilo, da bi se skrnil in da bi zajokal na glas. Srečavali so ga tovariši, in tudi tisti tovariš ga je srečal, ki ga je bil vprašal pred šolo: »Ali ni to tvoja mati?« Jožeta ni bilo več sram – zaklical bi na glas: »Glejte, to je moja mati!«

Hodil je zraven matere, na njegovi duši pa je ležal greh in ga je tiščal k tlom, tako da so bile njegove noge trudne in težke. Hodil je zraven matere kakor Judež zraven Kristusa.

Zunaj mesta se je poslovila, in Jože se je bil namenil, da bo pokleknil in da bo skrnil glavo v njeno krilo: »Mati, zatajil sem vas!« – Toda ni pokleknil. Ko je bila mati že daleč, je zaklical za njo:

»Mati!«

Mati se je obrnila.

»Zbogom, mati!« je zaklical, in tako sta se ločila. Od daleč je še videl, kako je hodila mati počasi po blatni cesti; njeno telo je bilo sključeno, kakor da bi nosila na ramah veliko breme.

Jože je šel domov in je sedel v kot na veliko culo, ki jo je bila prinesla mati, in je zakril obraz z rokami in je zajokal.

Greh je ležal na njegovi duši, in vse solze ga niso mogle izprati; zdrknile so ob njem kakor ob trdem kamenu ...

Dolgo je od tega, in greh leži na njegovi duši težak in velik kakor prvi dan, in tako je zdaj njegovo življenje vse polno žalosti in trpljenja.

(1902)

Večerna molitev

Ko mi je bilo deset let, sem prvikrat dvomil, da je Bog usmiljen in da posluša človeka, kadar kliče k njemu iz ranjenega srca. Molil sem dolgo v noč; zdelo se mi je, da sem Bogu bližji nego kdaj in da gledajo naravnost name njegove očetovske oči. Naposled sem v molitvi zaspal; ko sem se vzdramil, ni bilo tolažbe iz nebes in še grenkejša je bilo življenje.

Deset let kasneje je moja mati obolela. Takrat sem bil tako dozorel, poln spoznanja in učenosti, kakor so vsi dvajsetletni fantje. Ni je bilo sence, ki bi je z lahkoto ne bil obsončil; vse je bilo v meni dovršeno, do kraja dognano, za zmerom utrjeno. Edini moj dvom, edina moja skrb in nadloga je bila ženska. Da me je kdo vprašal, če zahajam k maši in k spovedi, če molim zvečer in zjutraj, bi se mu bil smejal. Moj ponos je bil, da sem šolsko mašo zamujal in da na cesti nisem pozdravljal kateheta. Moje srce je bilo težko, moja glava polna skrbi, moja suknja prosojna, ali rekel sem: »Kaj mi vsakdanjost, dosegel sem spoznanje!« Tresel sem se od mraza in žalosti, oči

so me skelele od pritajenih solza, ali zapisal sem besedo:
»Kralji v cunjah!«

Tako je bilo ob tistem času, ko je moja mati obolela.

Ker sem bil razumen dvajsetleten fant, sem takoj vedel, da bolezen ne bo kmalu pri kraju in da se bo treba pripraviti. Zato sem zbral svoje pesmi in sem jih prodal. Računal sem, ne vem zakaj, da vstane mati čez poldrugi mesec; ne prej, ne pozneje; da vstane, nisem dvomil.

Minil je teden, minilo jih je troje.

Ko je minil tretji teden, v soboto zvečer je bilo, je mati počasi okrenila glavo in mi je pogledala v obraz z veselimi očmi.

»Ali si molil nocoj?«

Tudi jaz sem jo pogledal tako veselo, kakor pogleda dorašel človek neizkušenega, ljubeznivega otroka, ter sem jo pobožal po licih, ki so bila vroča in potna.

»Molil sem, mati!«

Tako laže dorašel človek neizkušnemu otroku.

Zatisnila je oči; odel sem jo do vratu in sem po prstih stopil iz izbe.

Zunaj je bila topla, tiha jesenska noč; zvezde so sijale; toliko jih je bilo, da sem od žarke svetlobe komaj razločil sinje nebo samo. Kakor sem gledal, se je bočilo to svetlo nebo zmerom niže ter se je v nedoglednost razmikalo na obzorju; in zdelo se mi je, da se vzpenjam v bleščeče nižave sam, da se moje noge ne dotikajo več trde zemlje.

Bolesten vzdih se je oglasil iz izbe. Stopil sem v vežo in sem tiho odprl duri. Mati me je pozdravila z očmi, ki so bile čiste, jasne, ali tako trudne in vdane, da me je izpreletelo do srca. Na mizi je gorela sveča; dremotna luč je sijala na materin beli obraz.

»Kod si hodil, da te ni bilo tako dolgo? ... Ali je že blizu jutra?«

»Zgoden večer je še, mati!«

»Zunaj je dež ... trkalo je na okno ...«

»Lep večer je zunaj; vse zvezde svetijo!«

Mati se je zamislila.

»Zdaj sem kakor na drugem svetu. Meni sivo jutro, vam zlat večer; meni jesenski dež, vam zvezde nebeške. Daleč ste od mene, komaj še vas vidim ...«

Nasmehnila se je.

»Ali veš, kam gre moja pot, da ste že tako daleč od mene in da vas komaj še vidim?«

Strmel sem vanjo in v obraz mi je puhnilo kakor led.

»Kam, mati?«

Govorila je počasi in tako tiho, da sem jo komaj slišal in razumel, ko sem se klanjal globoko k nji, lice do lica.

»Ali še veš, kako sva takrat hodila v Ljubljano in kako sva se poslovila? Gazila sva sivo blato; dež je lil, da sva se stiskala pod dežnik, premočena pa sva bila obadva. Nič nisva govorila; beseda na ustnih bi bila solza v očeh. Sredi pota sva se poslovila; meni je bilo poldrugo uro nazaj do doma, tebi toliko do mesta. Stala sva na blatni cesti

in sva se držala za roko. Meni je bilo takrat v mislih, da bi se tako poslovila od tebe, kakor se poslavljajo mestni ljudje, da bi te poljubila; pa me je bilo sram. Samo adijo sva si rekla, še v oči si nisva pogledala. Ti si vzela dežnik, jaz pa sem se vsa ogrnila v tisto sivo ruto, ki je bila težka od dežja. Ko sva bila že daleč, sva se okrenila obadva hkrati. Stala sva dolgo, nič si nisva zaklicala, nisva se genila ... Ali veš, kam je držala najina pot, ko sva šla dalje, obadva zasoljena, upognjena, trudna? Tja je držala najina pot, od koder ni več poti nazaj ... in obadva sva vedela, kam drži najina pot ... Kar sem takrat občutila, občutim vse nocoj; občutim, da je končana ta težka pot, hvala Usmiljenemu!«

Pokleknil sem pred njeno posteljo, njene roke sem držal v svojih. Mati je mirno spala, njene ustnice so bile na lahko odprte, njena lica so bila čista in bela, vsa deviška. Spala je; zdaj pa se mi zdi, da je slišala vse moje besede in misli, mojo zadnjo večerno molitev.

Deset let je bilo, da nisem molil; tisto noč sem klečal in sem sklenil roke in sem klical Boga. Trepetaje sem ga klical, Vsemogočnega, klical sem ga do jutra. Ob belem jutru sem naslonil glavo na blazino in sem zaspal ves utolažen in veren.

Tri tedne po tistem večeru je mati umrla. Ko sem jo poljubil na mrtve ustnice, ki so bile še mehke in gorke, ni bilo nič žalosti v mojem srcu. Bila je strašna misel, ki mi je ležala v prsih trdo in težko kakor črni kamen:

Bog me je ogoljufal za molitev in vero, Bog je prelomil besedo! –

Ponoči sem bdel sam ob njeni postelji. Roke je imela sklenjene na prsih, tik ob njenem vzglavju je gorela sveča. Vzel sem papir, da bi jo risal, kakor se mi je roka tresla. Ko sem gledal dolgo in mirno na njene ustnice, so se odpirala vrata moje duše in izlila se je nanjo svetloba iz nebes. Materine ustnice so se smehljale; v tistem smehljaju je bila moja večerna molitev in plačilo zanjo; Bog jo je slišal ter jo je uslišal po svoji modrosti.

(1910)

Tuja učenost

Moja mati je bila kmetiški otrok; rasla in dorasla je tako čisto in nedolžno kakor cvet na polju. Ko se je možila, ni znala ne brati ne pisati. Obojega se je učila šele tedaj, ko smo mi otroci doraščali; bdela je ponoči, da bi je nihče ne videl. Pisala je z neokretno roko, črke so bile zelo velike; ali še zdaj se spominjam, da je bila njena slovenščina lepa in čista in da nam je popravljala besede.

Ko smo se naučili brati in pisati, smo začeli s slovensko in z nemško slovnico in s težavnimi računi. Mati se je vsega učila z nami. Pretenke in preveč oglate so ji bile nemške črke, nazadnje pa se jih je privadila. Čudno se mi je zdelo, ko sem slišal iz njenih ust prvo nemško besedo, toda preudaril sem takoj: »Mati zna vse, čemu bi nemški ne znala?«

Tako je bilo, dokler smo bili vsi doma; nenadoma pa je seglo med nas kakor silen veter in razkropili smo se na vse strani.

Poleti je bilo, ko sem se vrnil domov; prinesel sem s seboj skladovnico nemških knjig. Trinajst let, mislim,

da mi je bilo takrat. Prvo noč sem zaspal ves truden, pa sem se opolnoči vzdramil, ker mi je bila zasvetila luč na trepalnice. V polspanju in preplašen sem se ozrl po izbi; mati je sedela za mizo, moje knjige je imela pred seboj.

»Mati, saj te stvari niso ...!« sem vzkliknil, pa mi je beseda zastala v grlu kakor od sramu.

»Kaj da niso?« je vprašala mati; njen mladi obraz je bil ves zardel.

»Tuje stvari so, pustite ... kaj bi z njimi?« sem rekel s tišjim glasom. Čutil sem, da sem jo bil užalil, in tudi sem čutil, da vidi ona mojo hinavščino in moj sram.

Držala je knjigo v obeh rokah in je strmela vanjo; zdi se mi, da je bil Goethejev Werther.

»Glej ... saj sem se učila nemški ... saj razumem, če kdo na cesti govori ... ali teh besed ne razumem ... nobene ne razumem!«

»Saj ni treba, mati, saj ni treba, da bi to razumeli!« sem ji odgovoril ves prestrašen. »Ni treba tega razumeti!«

Zdaj vem, kar sem takrat le slutil: da je bila mati otrok, bel in čist, ko smo bili mi že oskrunjeni otroci.

Počasi je zaprla knjigo, položila jo je k drugim, nato je stopila k meni.

»Kaj je v teh knjigah?« je vprašala.

»Tuja učenost!« sem odgovoril. Samo jezik je tako odgovoril, v mojem srcu pa je bila velika žalost; že ob isti uri je bilo v njem tisto koprnenje, ki je zdaj zavedno,

silno in grenko: da bi bil ko ti, o mati, cvet na polju; da bi nikoli ne okusil spoznanja!

»Povej mi, kaj pravi ta tuja učenost?« je rekla mati.

»Sam ne vem!« sem odgovarjal vznemirjen in zlovoljen. »Vsakemu pravi drugače, kakor je že uho in pamet! Meni pove kaj lepega, komu drugemu pa kvasi in kvanta!«

Mati se je vsa zgrozila.

»Kje si se naučil takih besed? Ta učenost te jih je naučila!«

Sedla je k vzglavju, da so bila njena lica čisto blizu mojih.

»Ali veš, kaj si snoči zamudil?«

»Ne vem!«

»Gledala sem in sem čakala, nazadnje pa si zaspal. Nič nisi molil snoči, še pokrižal se nisi!«

Molčal sem; v mojih mislih pa se je ljubeznivo in sočutno smejalo.

»Mati, mati, otrok ti mladi, nedolžni!«

Zakaj trinajstletni fantje so zmerom brezverci.

»Še pokrižal se nisi! Truden si bil, ali ne tako truden, da bi roka ne dosegla čela ... Glej, zdaj vem ... ko sem se dotaknila tiste knjige, sem občutila ... zdaj vem, od kod tvoje modre besede in tvoj starobni smeh. Tuja učenost ti je segla v srce, napravila te je mlačnega in lenega ...«

Zaspan sem bil, njene besede pa sem slišal vse in sem jih razumel. Ali toliko hudobne hinavščine je bilo

v meni, da sem zatisnil oči ter sopel globoko kakor v trudni dremavici.

Mati je tiho vstala, sklonila se je do moje glave in me pokrižala na čelo, na ustne in na prsi. Skoz presledek na rahlo zatisnjenih trepalnic sem natanko videl njen obraz; in tudi sem videl, da so bile njene oči solzne in da so se ji ustne tresle.

»Na Boga ne pozabi! Na Boga ne pozabi nikdar!«

Pokrižala me je vdrugeč; tako globoko se je nagnila k meni, da sem čutil na licih toplo sapo iz njenih ust.

»Pri Bogu ostani!«

Nisem se ganil in nisem odprl oči, zaspal pa nisem dolgo. Lepe pa žalostne so bile moje misli:

»O mati! Tvoja duša je brez madeža, kakor sonce na poletnem polju! O mati, otrok svojih otrok, da bi nikoli ne spoznala te sovražne tuje učenosti! O mati, v učenosti ni ljubezni – ti pa si ljubezen sama, že tvoj smehljaj je paradiž, vesel in sončen, brez črnega spoznanja. V toplem domačem hramu si ostala, mi pa smo prezgodaj odpahnili duri v tujino in mraz!«

Še ko sem zadremal in so moje sanje že zganile s perutmi, sem videl napol v sanjah njena bela lica in njene otroške, plahe oči. Ne vem, ali je klečala ob mojem vzglavju, ali kraj peči pod razpelom, ali se mi je vse le sanjalo ...

Mesec dni pred materino smrtjo sem bral Kreutzerjevo sonato. Svetilka je gorela zaspano, sedel sem poleg postelje in sem bral, kakor berem vsako lepo knjigo; prepiral sem se s pisateljem kakor Jakob z angelom. Mislil sem, da mati spi; ne da bi jo pogledal, sem ji včasih z robcem otrl vroči pot s čela in lic.

Nenadoma je mati izpregovorila:

»Povej, kaj bereš!«

»Nemško je ... ne morem tako povedati!«

»Beri mi!«

Nemški prevod Kreutzerjeve sonate je bil zelo slab in neroden; bral sem ga v slovenskem jeziku, kakor se mi je zdelo. Mislil sem, da sem bral samo pol ure; ko sem nehal, je bilo preko polnoči. Ves teman in zamišljen sem bil, moje srce je slutilo daljne daljave, najgloblja brezna izkušenih src.

Nenadoma je vztrepetal materin glas, da me je vsega izpreletelo.

»Ni res! Ni res! Tako ni, tako ne more biti!«

»To je le zgodba!« sem odgovoril začuden in plah. »Morda se ni v resnici zgodilo ... pa bi se morda lahko zgodilo ...«

»Ni res! Ni res!« je vzkliknila mati. »To je tista tuja učenost ... segla ti je v srce, Boga ti je ukradla ... Zdaj jo poznam, že zdavnaj sem jo poznala ... Bog se te usmili!«

...

Tako je rekla mati mesec dni pred svojo smrtjo ...

Zdaj, o mati, slišim tvoje besede, zdaj jih razumem.
In zdaj je edino, pregrenko hrepenenje v mojem srcu: da
bi bil kakor ti, o mati, cvet na polju! Zdaj razumem tvoj
bledi strah, o mati, tvoj bledi strah pred sovražno tujo
učenostjo! –

(1910)

Skodelica kave

Velikokrat v svojem življenju sem storil krivico človeku, ki sem ga ljubil. Taka krivica je kakor greh zoper Svetega Duha; ne na tem ne na onem svetu ni odpuščena. Neizbrisljiva je, nepozabljiva. Časih počiva dolga leta, kakor da je bila ugasnila v srcu, izgubila se, utopila v nemirnem življenju. Nenadoma, sredi vesele ure, ali ponoči, ko se prestrašen vzdramiš iz hudih sanj, pade v dušo težak spomin, zaboli in zapeče s toliko silo, kakor da je bil greh šele v tistem trenutku storjen. Vsak drug spomin je lahko zabrisati s kesanjem in z blago mislijo – tega ni mogoče zabrisati. Črn madež je na srcu in ostane na vekomaj.

Rad bi človek lagal sam sebi v dušo: »Saj ni bilo tako! Le tvoja nemirna misel je iz prosojne sence napravila noč! Malenkost je bila, vsakdanjost, kakor se jih sto in tisoč vrši od jutra do večera!«

Tolažba je zlagana; in človek občuti sam in z grenkobo, da je zlagana. Greh je greh, če je storjen enkrat ali tisočkrat, če je vsakdanji ali nepoznan. Srce ni kazenski

zakonik, da bi razločevalo med pregreškom in hudodelstvom, med ubojem in umorom. Srce ve, da »zavratnež ubija s pogledom, z mečem junak«; in rajši bi dalo odvezo meču nego pogledu. Tudi ni srce katekizem, da bi razločevalo med malimi in naglavnimi grehi, da bi razločevalo med njimi po besedi in zunanjih znamenjih. Srce je pravičen in nezmotljiv sodnik. Sodi in obsodi grešnika po skriti, komaj zavedni kretnji, po hipnem pogledu, ki ga nihče ni opazil, po neizgovorjeni, komaj na čelu zapisani misli; celo po koraku, po trkanju na duri, po srebanju čaja. Le malo grehov je napisanih v katekizmu in še tisti niso poglobitni. Če bi bilo srce spovednik – dolga in strašna bi bila spoved!

Odpustljiv je greh, ki ga je mogoče povedati z besedo, izbrisati ga s pokoro. Težak in pretežak, do zadnje ure krvaveč je greh, ki je ostal samo v srcu kakor spomin brez besede in brez oblike. Le sam sebi ga človek izpoveduje, kadar strmi v noč in mu je odeja na prsih težja od kamna.

»Ne kradel nisem, ne ubijal, ne prešuštoval; čista je moja duša!«

Lažnivec! Ali nisi lupil jabolka, ko si šel mimo lačnega ter si ga pogledal brez sramu? Hujše je bilo, nego da si kradel, ubijal in prešuštoval! Pravični sodnik, srce, bo rajši odpustilo ubijalcu, ki je gredoč pod vislice pobožal jokajočega otroka, nego tebi čistemu! Zakaj srce ne pozna malenkosti in tudi ne paragrafov ...

Pred petnajstimi leti sem prišel domov in sem ostal doma tri tedne. Ves tisti čas sem bil potrtn in zlovoljen. Stanovanje smo imeli pust; v nas vseh je bilo, zdi se mi, nekaj težkega, odurnega, kakor vlažna senca.

Prve noči sem spal v izbi; časih sem se ponoči zbudil, pa sem videl v temi, da je bila mati vstala iz postelje in da je sedela za mizo. Čisto mirno, kakor da bi spala; dlani je tiščala k čelu, njen beli obraz se je svetil, tudi če je bilo okno zagrnjeno in ni bilo zunaj ne lune ne zvezd. Poslušal sem natanko in sem razložil, da to ni sopenje spečega, temveč mukoma zatajevano ihtenje. Odel sem se preko glave; ali skozi odejo in tudi še v sanjah sem slišal njeno ihtenje.

Preselil sem se pod streho, v senco. V ta svoj dom sem plezal po strmih, polomljenih stopnicah, lestvi podobnih. Postlal sem si v senu, pred vrata na klanec pa sem si postavil mizo. Razgled moj je bil siv, razglodan zid. V zli volji, v potrtosti in črnih skrbih sem pisal takrat svoje prve zaljubljene zgodbe. Siloma sem vodil svoje misli na bele ceste, na cvetoče travnike in dišeča polja, da bi ne videl sebe in svojega življenja.

Nekoč sem si zaželel črne kave. Ne vem, kako mi je prišlo na misel; zaželel sem si je. Morda le zategadelj, ker sem vedel, da niti kruha ni doma, kaj šele kave. Človek je v sami razmišljenosti hudoben in neusmiljen. Mati me je pogledala z velikim, plahim pogledom in ni odgovorila. Pust in zlovoljen, brez besed in pozdrava sem

se vrnil pod streho, da bi pisal, kako sta se ljubila Milan in Breda in kako sta bila obadva plemenita, srečna in vesela.

»Roko v roki, obadva mlada, od jutranjega sonca obžarjena, v rosi umita ...«

Začul sem tihe korake na stopnicah. Prišla je mati; stopala je počasi in varno, v roki je nesla skodelico kave. Zdaj se spominjam, da nikoli ni bila tako lepa kakor v tistem trenutku. Skozi vrata je sijal poševen pramen opoldanskega sonca, naravnost materi v oči; večje so bile in čistejše, vsa nebeška luč je odsevala iz njih, vsa nebeška blagost in ljubezen. Ustnice so se smehljale kakor otroku, ki prinaša vesel dar.

Jaz pa sem se ozrl in sem rekel z zlobnim glasom:

»Pustite me na miru! ... Ne maram zdaj!«

Ni še bila vrhu stopnic; videl sem jo samo do pasu. Ko je slišala moje besede, se ni ganila; le roka, ki je držala skodelico, se je tresla. Gledala me je prestrašena, luč v očeh je umirala.

Od sramu mi je stopila kri v lica, stopil sem ji naproti s hitrim korakom.

»Dajte, mati!«

Prepozno je bilo; luči ni bilo več v njene oči, smehljaja ne več na njene ustnice.

Popil sem kavo, pa sem se tolažil:

»Zvečer ji porečem tisto besedo, tisto ljubeznivo, za katero sem ogoljufal njeno ljubezen ...«

Nisem je rekel ne zvečer ne drugi dan in tudi ne ob slovesu ...

Tri ali štiri leta kasneje mi je v tujini tuja ženska prinesla kavo v izbo. Takrat me je izpreletelo, zaskelilo me v srcu tako močno, da bi bil vzkriknil od bolečine. Zakaj srce je pravičen sodnik in ne pozna malenkosti ...

(1910)

V tujini

V preteklosti, tudi v tisti daljni, od mladosti obžarjeni, so dnevi in ure, ko zatisne človek oči, kadar se spomni nanje. Takrat je bil kakor ločen od vsega sveta, zavržen, v ledeni pustinji čisto sam. Nobeno oko se ni ozrlo nanj, nobeno srce ni govorilo z njim. Ta občutek brezkončne osamelosti leži črno in težko na duši. Vse bi še pretrpel človek, trpljenja vaje: glad, bolezen, ponižanje, očitno krivico. Ali prenesti ni mogoče te strašne samote; oko strmi v sivo brezdanjost, roka se iztega, sega v praznoto, sredi trušča in vika je v srcu polnočna tišina. Te ure so kakor iztrgane iz življenja; človek je okusil smrt.

V juliju je bilo; moji tovariši so bili že vsi v domovini, ostal sem sam. Bilo pa je v tistem letu, ki bi ga rad zagrnil in zadelal s težkim zagrinjalom ter ga nikoli ne odgrnil več. Bridkost, še tako grenka, zadobi v daljavi lepše, prijaznejše lice, solza se smehlja. Na ure hrupnega veselja človek pozabi; in če se spomni nanje, se začudi, kako plitke in nerodovitne so bile: toda v tihih časih se rad in globoko zatopi v ure polbridkosti in poltrpljenja,

na katerih trepeče mili čar mladosti kakor jutranjega sonca sijaj. Plodovite so tiste ure, blagoslov je v njih. Nobene take v bolesti smehljajoče se ure ni bilo zame v tistem letu, ki mi je potisnilo obrvi na oči.

Vstal sem zgodaj. Glava me je močno bolela, ustne so mi bile suhe. Oblačil sem se počasi; kar sem vzel v roko, se mi je gnusilo; vse je bilo že ob rabo, še za silo ni bilo več. Čevlji so bili taki, da sem jih vsako jutro posukal in povaljal v belem cestnem prahu, zato da bi se nič ne videlo; hodil sem mehko in tiho, kakor po golih stopalih. Vse je bilo razcefrano, preperelo, od sonca izpito; še zdaleč nisem bil več podoben študentu. Umival sem se dolgo, mrzla voda mi je dobro dela. Ko sem stal pred ogledalom, me je presunilo: starec mi je gledal v obraz. Oči so bile globoko udrte, zameglele, kakor brez glasu in življenja; po licih se je bila razrasla kocinasta brada; dolgi mehki lasje so mi viseli na čelo in na vrat, ustne so bile razpokane in predebele. Hudo se mi je storilo, ko sem si prevezal ovratnico; zmerom sem rad nosil bahave pisane ovratnice, ta pa je že bila, da se Bog usmili, posvaljkana, kakor v loju namočena.

Šel sem tiho skoz kuhinjo in po stopnicah, da bi ne videl gospodinje; že dolgo ji nisem plačal stanovanja, gledala me je postrani, pozdravljala me ni, komaj da mi je odzdravila. »Ne vrnem se brez denarja, če ga z nohtovi iz kamna izkopljem!« sem rekel vsako jutro; pa sem

se vrnil vsak večer s povešeno glavo in trepetajočimi nogami.

Zunaj je bilo krasno, žareče, bleščeče poletno jutro. Ulice so bile poškopljene, toda razpaljeni prah je žejen pil vodo in se je ob najrahljšem vetru vzdignil suh in žgoč. Pred kavarnami so stali oprášeni oleandri, bršljan se je vil nad njimi. Tam so sedeli v senci zadovoljni, spodobno oblečeni, dobro prespani ljudje; mežikali so v sonce in so srebali počasi dišečo jutranjo kavo. Tudi pred krčmami so sedeli ljudje: rejeni, veseli, tolstolični izvoščki so jedli cmokaje svoj rdeči golaž, ki je rezko dišal preko ceste; sveže pivo se je penilo v kozarcih, skoraj sem čutil njegov prijetni hlad.

Zaželelo se mi je, da bi šel kam daleč iz mesta, v zelenje, v senco; tam bi legel v mehko travo, gledal bi v nebo in bi nič ne mislil; toda truden sem bil navsezgodaj in strah me je bilo dolge poti. V lepe košate parke notranjega mesta si nisem upal več; tam so se po belih peščenih potih izprehajali srečni ljudje, svetlo oblečeni; z lahkotnim, mirnim korakom stopajo, jasno gledajo; njih življenje je kakor spomladanje nebo, toplo, tiho, brezoblačno. Če bi se prikazal mednje, bi se ogibali že zdaleč kužne sape iz mojih ust. Stopil sem v predmesten park, v tisto žalostno pribežališče brezposelnih delavcev, jetičnih šivilj in lačnih otrok. Nizko oprášeno drevje stoji mirno, mrtvo; spomnil sem se, da teh kostanjev še

nikoli nisem videl cvesti; živeli so topo življenje brez mladosti, kakor ljudje v teh krajih.

Tik ob parku je stala cerkev; pogledal sem na uro in sem se začudil: od doma do parka sem romal pač tri dolge ure, dalj kakor ob tistih davnodavnih lepih časih iz Ljubljane na Vrhniko. Šle so misli, vse žalostne so šle v mladost. Tako misli bolnik na zdravje. S črnega hriba, s šumečega gozda se je bila spustila jata golobov; zdaj sedi, na bregu čisto mirno, v soncu se blešče njih bele peruti. To je Vrhnika. Če je bil v mračni mladosti le en sam vesel trenutek, le en sam žarek sreče, raste v spominu, zmerom svetlejši je ter pozlati naposled vso mladost; sončni so kraji, z milo lučjo obžarjeni; ljubeznivi so ljudje, veseli in brez zla. Zvonovi pojo, vabijo k veliki maši. Po široki cesarski cesti prihajajo v gručah prazniško oblečeni ljudje, vsi vedrih lic, jasnih oči. Ponosna stoji na hribu cerkev sv. Pavla, sloka in svetla se spenja k nebesom. Pred cerkvijo stoje šotori; tam so pomaranče, vse polno je pomaranč; da bi eno imel, samo eno, ali vsaj pol, vsaj tisti košček, ki ga je bil v prahu izgubil otrok ... sladki sok bi ljubo pobožal te žejne ustnice ...

Občutil sem hudo žejo in sem se predramil. Ko sem odprl oči, je stal pred menoj debel stražnik in me je ogledaval z nezaupnim pogledom. Naposled se je okrenil in je šel dalje; bil je izkušen človek.

Spomnil sem se, da je tam nekje daleč še drug park, prav tako pust in zapuščen; sredi njega pa je vodnjak, iz

cevi curlja neprestano tenek, svetel curek vode; spodaj v prahu se igrajo otroci. Tja bi šel, ali pot je dolga in moral bi skozi notranje mesto, skozi šum bogastva in življenja. Če bi se skrival po tihih stranskih ulicah, bi bila pot za polovico daljša; ali navsezadnje, minil bi dan in to je bilo poglobitno.

Vstal sem in sem se napotil. Stopal sem počasi, zlagoma, da bi prežgodaj ne opešal. Izkušal sem misliti na kaj daljnega, na knjige, na svoje literarne načrte, celo na politiko. Ali misli se niso ganile, ležale so kakor kamen na cesti. Težak razpaljen obroč mi je stiskal glavo. Bil sem sam sebi kakor tujec, popoln neznanec; to je bil edini določni občutek v tistih dneh. Nekdo drug je blodil po ulicah, nekdo drug je posedal po prašnih parkih; resnični jaz, tisti, ki je živel nekoč tam daleč in ki se je znal smejati, tisti je umrl. In še z mrtvimi očmi gleda ves žalosten in očitajoč. Sram me je teh oči, rad bi jim pobegnil, ali vsepričujoče so. Vidim jih, kamor se ozrem; na ulici me srečavajo, iz temne veže strme name, v parku so tik pred menoj; če zatisnem trepalnice, mi žgo naravnost v dušo, te žalostne, očitajoče oči.

»Hé!«

Visok, plečat delavec me je zgrabil za ramo.

»Prijatelj, glej, da ne padeš!«

Osupel sem se ozrl nanj, po tej vroči, nemi, sovražni ulici, po vsem tem tujem svetu, in obšla me je groza.

»O prekleto!« je vzkliknil delavec in šel dalje.

Stopil sem v hladno vežo in sem se naslonil ob zid. Z drobnim, drobnim kladivcem mi je tolklo na senca, enakomerno, brez nehanja.

»Zdaj še ni treba, da bi omahnil, do vode da bi vsaj prišel! Le sanjati ne; bistro gledati je treba in bistro misliti!«

Zazdelo se mi je, da me iz daljne daljave kličejo, pozdravljajo. Zvonilo je poldne; visoko, visoko nad mestnim šumom je prepevalo tiho, trepetaje; kakor plaha ptička se je bila dvignila pesem proti nebu. Mestni ljudje nikoli ne slišijo te pesmi; jaz sem jo slišal in bila mi je kakor požirek vode.

Šel sem dalje. Kladivce je tolklo, ali navadil sem se bil že nanj. Zdi se mi celo, da sem stopal hitreje in da sem razumneje izbiral najbližje ovinke. Tako se je zgodilo, da sem čisto ponevedoma prišel v tisti park, ko se mi je zdelo, da je še strašno daleč, najmanj uro hoda.

Pred vodnjakom je stal široko razkoračen čokat delavec v zamazani bluzi; v iztegnjeni levici je držal klobuk, z desnico se je opiral ob cev in je srebal počasi, z užitkom; ko se je napil, si je oddahnil globoko, obrisal si brke z golo rjavo lahtjo, ozrl se naokoli ter šel počasi dalje. Stopil sem k cevi tudi jaz, prijel sem se z obema rokama, nagnil sem glavo in sem pil. Voda je bila mrzla, toda curek je bil vse pretenak, curljal je vse prepohlevno; zdelo se mi je, da mi komaj moči ustnice in brke. »Ta je bil pa žejen!« je izustil poleg mene debeloglav otrok

z globokim, modrim glasom. Čisto sem bil pozabil, kje da stojim; voda mi je curljala počasi po brkih, po bradi, za vrat; žejen nisem bil več, toda vročina, ki se je prelivala po mojih žilah, ni ugasnila, le po hrbtu me je časih drgetaje zamrazilo.

Sedel sem na klop in sem potegnil iz žepa edino knjigo, ki je nisem še bil prodal, zato ker je nihče maral ni: Spinozovo »Etiko«. Ko sem jo odprl, so mi črke migljale pred očmi, da nisem razložil ene same besede. Gledal sem preko knjige na otroke, ki so se igrali v prahu. Deklica, dvanajstletna ali kaj, je držala v naročju spečega otroka; obadva sta bila sila drobna in suha, vodenih, splahnelih lic, očitno bolna. Spreletelo me je kakor grenka škodoželjnost: »Tudi vidva ... tudi vidva bosta klicala na pomagaj, pa je ne bo roke! Lačna sta, te odprte, razpokane ustnice vpijejo za kruhom; – o, da bi nikoli ne občutila hujšega od gladu!« Otrok v naročju deklice se je zdrznil in je zavekal s tenkim, zastrašenim glasom, kakor vekajo pač vsi otroci tam; deklica me je pogledala s tihimi, žalostnimi očmi in se je okrenila.

Sonce se je nagibalo za visoka poslopja, za tiste sive ječe, kamor sta obsojena skrb in greh. Sonce vzide, speinja se v mogočnem loku, tiho se niža. Nekje je življenje, ki hodi z njim; vzdrami se polno bujne moči, razživi se v ponosnem razmahu, oddahne si smehljaje, kadar začuti sladki dih večera. Nekje je tisto življenje – kaj ga nisem živel sam? Bil je, komaj da je še spomin. Zdaj je dan za

dnem kakor kamen ob kamnu; mrtev; meni ne vzi-
de sonce, ne zaide.

Skoz park je prišla s hitrimi, drobnimi koraki postar-
na ženska; s predpasnikom si je brisala oči in je hripavo
poihtevala. Zganil se je kamen v mojem srcu. Ženska je
šla, izgubila se tja v prah in skrb in greh, jaz pa sem jo
videl še zmerom in ves drug je bil njen obraz, tako mil
in blag.

Obšlo me je poželenje, silnejše od gladu in žeje; uda-
rilo mi je v dušo nenadoma in me je vsega prevzelo. »Le
enkrat še da bi videl njen obraz, obraz materin!« Saj ne
zahtevam veliko; ne, da bi sedela poleg mene, da bi me
držala za roko in me tolažila v tej samoti. Samo njen
obraz da bi videl, samo za minuto; da bi ga videl, kakor
je bil tih in blag in usmiljen. Milost božja, prosim, to mi
daj: le eno minuto! In če je to preveč, trenutek vsaj, pol
trenutka! Ne kruha ne maram ne vode – le tega pol tre-
nutka! Še manj; le tisti hip, ki se ga meriti ne da; kakor
da šine lepa misel skoz dušo in ugasne, še komaj da je
zasvetila; ali kakor tisti najkrajši hip, ko človek občuti
smrt!

Bog vedi, kdaj sem se bil vzdignil, kod in kako sem
hodil. Ko je rdeča večerna zarja plamenela na viso-
kih strehah, sem stal na mostu Male Donave. Široka
in mirna je bila voda globoko spodaj, brez valov; po-
kopališče zavrženih in pozabljenih. Če se je zganilo tu,
tam, se mi je zazdelo, da vidim obraz, ves miren, vdan v

poslednjem trpljenju. Glej, popotnik, tam je večna senca, tam so večne sanje!

Moje trudne roke so se naslonile ob ograjo, trudni život se je sklonil ...

Milo in ljubo se je dotaknilo moje rame; ozrl sem se in sem videl njen obraz; čisto jasno, tako blizu, da sem občutil dih njenih belih lic. Dobrotno so pogledale oči, v smehljaju so se zganile ustnice. In vse je vzkipelo, vzplameno v meni k nebesom in k življenju. Šel sem domov in tako mi je bilo, da bi ogovarjal neznance na ulici, da bi se smejal, da bi vriskal in prepeval. Poslednjo bridkost je okusilo srce, zato je bilo vredno najvišje tolažbe.

(1913)

Naš laz

Tudi mi smo imeli svoj laz. –

Tam v samotnih, zapuščenih notranjskih hribih, med pustimi, hladnimi globelmi in zasekami samujejo kotlinice – lazi. Na dnu teh kotlinic je košček obdelane zemlje, ki je po navadi ograjen z bodičevjem in kamenjem. Tam kje raste oreh ali temna tepka, drugače pa vsepovsod krivenčasto grmičevje, nizka, siromašna trava in osat. Posuti so lazi z belim, drobnim kamenjem, ki se je bilo prikotalilo bog vedi od kod – morda se je bilo ob hudi uri z neba samega vsulo.

Tista ped obdelane zemlje rodi nekaj krompirja, fižola in graha; ves pridelek bi lahko ženska spravila z dvokolnico ali celo z jerbasom, pa bi ji še teden dni ne bilo treba hoditi. Zakaj lazi so polje gostačev in najubožnejših bajtarjev, ki si niti léhe na močvirju ne morejo najeti. In prav zato, mislim, ker so njih edini delež pod soncem, ljubijo svoje laze bolj globoko in prisrčno, nego kralj svoje kraljestvo.

Z najmočnejšimi koreninami se ovija srca ljubezen do grude. Človeku, po svetu poganem, iz zemlje izruvanem, se toži najpoprej po koči, po njivah, po senožeti, celó po siromašnem lazú, nato šele po materi, sestrah in bratih. V nas vseh se pretaka kmečka kri in v tej krvi ljubezen do zemlje, koprnenje po zemlji. Veliko sem dosegel spoznanja – dal bi vse to spoznanje in vso modrost za ozko leho pod brdom, za ponižen vrt kraj hiše. Amerikanec, ki se je po dolgih letih vrnil v domovino, iz kate- re ga je bila pregnala krušna skrb, ali pa prepodila trda pest davkov in drugih nadlog, si ustanovi najprej novo domačijo, najrajši blizu prodane ali porušene domačije svojih očetov. Grenko je slovo od žene, grenkejšo slovo od matere; slovo od očetne grude pa trga srce iz prs, sili solze v oko moža, ki nikoli ni jokal. –

Moja mati je bila kmetica in je v svojem srcu, v vseh svojih mislih ostala kmetica do smrti. Kadar sva bila sama, mi je pripovedovala, kako lepo je bilo tam v horjulskih hribih. Vsako leto sva se domenila, da pojdeva tja; daleč ni bilo v tiste kraje, ali pogovarjala sva se o tem popotovanju kakor o dolgem, veselja polnem romanju v deveto deželo, v obljubljeno Koromandijo. Nikoli nisva šla tja; mati je prej umrla. Še tri tedne pred smrtjo, ali je bilo morda še bliže tistemu strašnemu večeru, mi je rekla, ko sem se sklonil čez njen potni, upali, ubogi obraz: »Ali ne bi šla prihodnji teden?« – »Prihodnji teden

pojdeva!« sem odgovoril; v grlu me je tako stiskalo in dušilo, da še zajokati nisem mogel.

Njena goreča misel, njeno verno upanje, njen sveti spomin – vse je bilo le koprnenje po izgubljeni, ugrabljeni grudi, po vonju senožeti in njiv, po šumenju daljnih gozdov. To koprnenje je bilo tudi v meni in je danes tako živo in grenko, kakor je bilo tisti prvi dan, ko sem ga začutil. –

Imeli smo svoj laz; uro hodá je bil daleč od vasi. Pot se je vila najprej skozi tesno zaseko in se je ob deževnih časih, posebno jeseni, spremenila v hudournik; če je v takih dneh bilo treba v laz, smo hodili po kolovozu ob njivah, da so se nam noge preko gležnjev vdirale v blato. Iz zaseke se je vzdignila pot strmo v hrib. Tega klanca nikoli nisem maral; še preplavljena zaseka se mi je zdela prijaznejša; bila je temna in hladna, košato, visoko leščevje jo je senčilo od obeh strani. Klanec pa je bil širok, pust in gol; v soncu je bil vroč in prašen, puščava sama, rdeči prah je silil v oči in usta in se je mešal s potom na čelu in licih; človek se je utrudil že ob tretjem koraku. Če je rosilo ali celó deževalo, pa se je ilovica razmehčala in je bila spolzka kakor led; še bosemu je drčalo. Nikjer in nikoli ni bilo kraja temu klancu; nanj sem se spomnil, kadar sem v tistih časih in tudi pozneje bral o klancu na Golgoto.

Kaj pot, kaj zaseka in klanec! Naš laz je bil naš laz – naše polje, naš svet, naše najmilejše bogastvo! Pozimi

smo se pogovarjali o spomladanskem delu s toliko vne-
mo in resnobo, kakor da bi bili imeli najmanj sto oralov
sveta. Komaj je kopnelo po prisojnih rebrih, smo hiteli
v laz, ki je bil še ves pod snegom. Tista prva pot mi je
bila vselej praznik. Kjer je sonce že popilo sneg, se je
prikazovala črna, mokra prst, so že poganjali zvončki.
Na klancu je močno drselo; v soncu se je svetila mokra
ilovica; kjer pa je zavila pot na osojno stran, je ležal sneg
še za ped visoko.

Spomladi, poleti in jeseni smo zahajali v laz, kadar
je bilo treba in ne treba. Otrok hiti k materi, samo da je
blizu nje, da jo vidi in da se pritisne k njenemu krilu. Nič
ne vpraša, če je uboga in žalostna; zdi se mi celó, da jo
ljubi toliko bolj, kolikor bolj je uboga, žalostna in bolna.
Hudo nam je bilo, kadar smo v pozni jeseni pobrali po-
slednje tepke, poruvali natiče za fižol ter jih naložili na
dvokolnico. Ozirali smo se, dokler smo še videli do laza.

»Zbogom, ti zemljica naša, ti naša siromašna, lju-
bezniva mati, naše veselje in naša sladka skrb! Zbogom,
pa ne pozabi na nas v svojih dolgih sanjah, kakor tudi
mi ne bomo pozabili nate!«

Sam ne vem, kako se je zgodilo in kako se je moglo
zgoditi, da naš laz nenadoma ni bil več naš. Ali smo se
zamerili gospodarju tistega sveta, ali je hotel sam ob-
delovati tisto beraško ped zemlje, ali se je oglasil drug
najemnik – nič ne vem. Le toliko vem, da laza nismo

imeli več in da se nam je tako zgodilo, kakor da nam je bil kdo zemljo izpodmaknil pod nogami.

Gostači smo bili; to se pravi: popotniki, ki jih močan veter lahko zažene danes na to, jutri na ono stran. Nikjer niti za dlan grude, da bi človek lahko trdno stopil ter rekel: »Moja je ta zemlja, na svojem svetu stojim!«

Potrži smo bili, malodušni in molčljivi. Nismo si upali govoriti o lazju; če se je kdo spomnil nanj, je govoril čisto na kratko in s tihim glasom – kakor o mrliču, ki leži v sosednji izbi. Mati je molčala, ni rekla nikoli besede o lazju; zdelo se mi je celó, da ni prav nič bolečine v njenem srcu.

Tisto zimo je obolela.

Prišel sem nekoč domov – bilo je že blizu božiča in jasen dan je bil – pa je sedela na pragu, vsa sključena, v dolgo ruto zavita. Ozek, ves dekliški in čisto bel je bil njen obraz, oči so strmele v daljno daljavo. Prestrašil sem se, pa sam nisem vedel, od kod in čemu tak strah.

»Mati! Ne tukaj, ne v mrazu! Stopiva v izbo!«

Vzdignil sem jo za obe roki in šla sva v izbo.

Ko sva sedela za mizo, mi je pogledala v oči in se je nasmehnila. Tisti smehljaj vidim še dandanašnji, ko je tega že mnogo let; toliko bolesti in koprnenja je bilo v njem.

»Pa kaj tisto, glej, če laza nimamo več! Saj je bil tako predaleč ... moje noge so že stare in trudne ... kdo bi lazil po teh klancih! ... Ali veš, kaj sem si izmislila, ko sem

sedela tam na pragu? Da si najamemo lého tam pod Hruševico! Blizu je tam in vsa druga zemlja ... tam ne bo sam krompir pa tisti fižol ob razoru ... Že sem si v mislih izbrala leho – tisto, ki se od kozolca do kozolca položno vzpenja v hrib ... Tam seješ kamen, pa žanješ zlato!«

Tako grenko in tesno mi je bilo pri srcu, da me je skelelo v očeh. Mati me je pogledala in je umolknila. Kar sem vedel jaz, je vedela sama: saj so to same otroške sanje, same pripovedke o daljni deveti deželi, o obljubljeni Koromandiji! Človek govori, da bi z zaupljivo besedo potolažil strah srca; da bi z vero na jeziku preglasil tiho vdanost duše ...

Koj po praznikih je mati legla in je ležala tri tedne. Sedel sem ob njeni postelji, otiral sem ji potni obraz in poslušal njene bolne sanje ... Koliko vas je, ljudje božji, da ste doživeli take dni in noči? Do takrat nisem vedel, da v najgrenkejšem trpljenju ni ne solz in ne vzdihovanja.

Tretji dan pred smrtjo me ni poznala več; zadnji dan pa me je spoznala. Počasi je okrenila glavo proti meni in me je pogledala z velikimi, jasnimi očmi.

»Ti, Ivan ... meni pa se le zdi, da bi spet dobili laz ... Ali še veš, kako sva kar tam grah luščila, da bi ne bilo treba prenašati še stročja? ... Daj mi vode, žejna sem!« –

Tisto noč je umrla; lep in miren je bil njen obraz, tak, kakor je še dandanašnji v mojem srcu in v vseh mojih mislih.

(1910)

Njen grob

Jeseni smo pokopali mater. Več ne vem, ali je bil jasen dan, ali meglen, ali če je deževalo. Šel sem za pogrebci kakor v sanjah in še zdaj se mi zdi, da so bile sanje vse, kar se je takrat godilo; in da je bilo morda v resnici čisto drugače, nego se spominjam. Prišli smo na pokopališče, da nisem vedel kako in kdaj, nato smo stali kraj globoke črne jame, iz ilovnate prsti izkopane. Pevci so zapeli; kakor iz daljave sem slišal zamolke moške glasove, besed nisem razumel. Na debelih vrveh so spuščali rakev v jamo; oboje, rakev in jama, se mi je zdelo preveliko in prečrno za mojo mater, ki je bila drobna kakor otrok. Ko je župnik odmolil – ali pa morda že prej, ne vem več – so vsi krog mene pobirali rumeno prst ter so jo metali na rakev; tudi jaz sem se sklonil, da bi pobral pest prsti kakor vsi drugi; ali skoraj mi je spodrsnilo, da bi bil padel na kolena; nekdo me je zadaj prijel pod pazduho. Nato so si pogrebci slekli črne suknje, zgrabili so lopate in so metali v jamo prst v težkih, velikih kopicah; spočetka je zamolklo bobnelo; kmalu je bobnenje potihnilo, slišal

sem le še pritajeno vzdihovanje in ihtenje. Jama je bila polna, grmadila se je gomila, zmerom širja in višja, ogromna, pretežka za mojo mater.

Kako smo šli s pokopališča, tudi več ne vem. Nenadoma smo sedeli v krčmi in smo pili; nekateri so bili žalostni, nekateri veseli; jaz sem jih gledal in sem jih komaj poznal, moje misli so bile kakor mrtve, v črno jamo zakopane.

Teden dni pozneje sem se odpeljal v tujino. Ves tisti teden nisem stopil na pokopališče; prišel sem do vrat, pa sem se vrnil. Kakor strah je bilo v meni – kakor tisti strah, ki obide vernega človeka, preden stopi v samotno svetišče, pred Boga, sodnika svojega. Malodušen sem bil in slab, nisem si upal, da bi odprl vrata v blagoslovljeni hram, kjer je pod težko gomilo spala svetnica mučenica.

Pet let sem ostal v tujini. Čez pet let sem se napotil, da bi molil ob njenem grobu. Odprl sem vrata in sem šel do srede pokopališča, do križa. Tam sem se ozrl prestrašen. Tuj kraj je bil krog mene, kakor da ga še nikoli nisem videl. Križi, križci, beli in črni kameni, ob zidu vrbe in ciprese, gole, zelene, cvetoče gomile, peščene steze – vse mi je bilo tuje. Groza mi je segla v srce; gledal sem na levo, na desno – od nikoder ni bilo glasu, da bi me poklical, pozdravil. Jaz pa sem mislil, kadar mi je bilo hudo v tujini:

»Pridem do vrat in takrat bom slišal njen glas: Kod si hodil, da te ni bilo tako dolgo? Čakala sem te in nisem mogla spati, celih pet samotnih let! ... Pa bi šel naravnost

do njenega groba in bi pritisnil lice na rosno travo, da bi slišal natanko njen mehki glas in da bi občutil topli dih iz njenih ust. Pripovedovala bi si lepe zgodbe, polne upanja in daljne sreče, kakor vselej, kadar sva bila čisto sama; in bila bi sestra in brat, obadva otroka, obadva oči uprte proti vzhodu, da bi ugledala tisto nebeško zarjo, ki je bila njenemu in mojemu trpljenju od Boga obljubljena ...«

Tako sem mislil.

Glasu od nikoder. Pokličí me, o mati, samo zašepeči, zavzdihni pod gomilo, pa te bom slišal!

Hodil sem med križi, kameni in gomilami; vsi grobovi so mi bili tuji, mrtvi, nobeden me ni pozdravil. Šel sem h grobarju, da bi ga vprašal. Tisti grobar, ki je kopal jamo za mojo mater ter jo izkopal pregloboko, je bil že zdavnaj mrtev. Napol gluhi starec, ki sem ga izpraševal, je z zaspanimi očmi ogledoval mojo suknjo, povedal pa ni ničesar. Nato sem šel k cerkovniku.

»Povejte mi, kje je materin grob? Saj ste bili s pogrebom, še krono sem vam dal!«

Cerkovnik je pomislil.

»Rekel bi, da je v levem kotu ... če ni morda v desnem ... star sem ...«

Kam bi se napotil, koga bi vprašal?

V krčmi je sedelo mnogo znancev; po obrazih se mi je zdelo, da sem jih videl pred petimi leti, da so bili morda celo pogrebci.

»Kje je grob, ki ga iščem?«

»Toliko je pogrebov zadnje čase, ljudje pomirajo kakor ob kugi ... kdo bi štel grobove, kdo se jih spominjal?«

Vrnil sem se na pokopališče, da bi iskal s treznim očesom, z mirnim razumom.

Treba je iskati med samotnimi grobovi, med tistimi, ki se jih dolga leta ni dotaknila zvesta roka. Bog se usmili, koliko samotnih grobov! Polovica pokopališča same puste gomile, brez spomina, brez križa in kamena. Še križi so polomljeni, kameni stoje pošev, besede so zabledele. Kaj je bilo napisano na tem križu, ki leži izrvan in zarjavel na gomili? »Svoji nepozabljeni, na vekomaj ljubljene materi ...« Gomilo je bil porastel visok plevel, križ leži v njem – kod hodiš, ti zvesti sin? Saj je šele pet kratkih let, ko si postavil ta bronasti križ, napisal nanj te goreče besede, prilival potočnicam s solzami, z uporno kletvijo zmerjal krivičnega Boga! O ljubezen, postala si beseda! Ko si stopila na jezik, te v srcu ni bilo več! Solza kane iz očesa, razpuhti se v prahu, vzdih dahne iz ust, izgubi se v vetru! Izrujte križe, prevrnite kamene, gomile izgladite! Križi, kameni in gomile so mrtve besede, govore jezik, ki ga nihče več ne razume ...

Ko sem šel s pokopališča, me je zeblo in noge so mi bile težke. Kakor gre iz cerkve grešnik, ki občuti, da Bog ni slišal njegove molitve; glavo sklonjeno, pogled v tla uprt. Še tisti večer sem se vrnil v tujino.

Zgodi se, da se človek nenadoma zave samega sebe in svojega življenja; kakor da bi planil iz sanj – pomane si

oči, ozre se plah ter spozna, da je vse, vse, vse zgrešeno, zapravljeno, izgubljeno, vse, kar je mislil, delal in živel. Tako se je meni zgodilo, ko sem se neblagoslovljen vrnil v tujino.

Neživ živeti – ali bi ne bila skrunitev Boga, ki je življenje? Zaklenil sem se v izbo, zagrnil sem okno. V mojih žilah je tekla kri, moje oči so gledale, moji možgani so mislili, v srcu mojem pa je bila smrt.

Takrat, ko sem vzdignil nogo, da bi stopil v noč, se je roka dotaknila moje rame; čisto na rahlo, komaj da sem jo čutil. Nisem je videl, ali spoznal sem jo takoj; sladka in topla je ležala drobna materina roka na moji rami. V tistem trenutku, v enem samem sem premeril pot, dolgo sedem dni hoda. Odprl sem železna vrata pokopališča, šel sem naravnost do križa, nato po peščenici stezi na levo, med tiste samotne, z visokim plevelom poraščene gomile. Druga je bila drugi enaka, toda nič nisem ugibal, nič se nisem motil; s slepimi očmi bi bil našel materin grob, zakaj ona sama me je vodila. Tam, ob samotnem domu njenem, sem klečal pred njo, prosil sem jo tolažbe in blagoslova.

Zdaj hodim na to svojo sveto božjo pot, kadar mi je težko pri srcu. Tudi nocoj, o mati, ob tej uri, ko so se vse noči razgrnile nad menoj, prihajam k tebi: daj mi tolažbe in svoj blagoslov, da mi kmalu zasije tista nebeška zarja, ki sva jo upala v trpljenju!

(1910)

Sova

V soboto popoldne je bilo. Mežnar in ministrant sta potrkavala; ko sta se vračala iz cerkve, sta gredoč stopila k nam. Mežnar je stiskal s šapastima rokama veliko sovo, ki je časih srdito zamahnila s težkimi perutmi, poskušala oprasniti z jeklenimi kremplji. Lepa žival je bila, pogled njenih udrtih, okroglih oči pa je bil strašen, prikritega, besnega sovraštva poln, sovraštva, zaničevanja in prezira do ljudi, do sveta in Boga, sovraštva in zaničevanja do življenja, dneva in sonca; v tistem zamolklo rumenem plamenu ozkih zenic je bilo kakor najgloblje, poslednje spoznanje, ob katerem bi človek okamenel; spoznanje daleč onkraj groba, do črne brezdanjosti, iz katere se krohoče zasmeh vsej trenutni klavrni vesoljnosti.

Kupili smo to sovo od mežnarja, da bi jo imeli pri hiši, kakor imajo po drugod papige. Vtaknili smo jo v veliko, z mrvo nastlano kletko; med vratci je gredoč še vsekala mežnarja v roko, da se je pocedila kri. Nato je stala tiho, nepremično sredi kletke, oči globoko skrite

pod sive, namršene obrvi, rumeni kljun zasekan v prsi. Če se je kdo približal, zazibal kletko, se je komaj ganila, le oči so se za hip napol odprle in iz njih se je zabliskalo tisto besno, globoko, neugnano sovraštvo, ki tudi v ječi ni poznalo ne vdanosti, ne strahu. Domislil sem se ti-stega Vaneka, ki se je krohotal pod vislicami, da so ga slišali na cesto.

Za prvo noč smo jo spravili v malo prazno kamrico poleg moje izbe. Kamrica je bila temna, imela je le ozko okroglo lino z zaprašenim okencem.

Takrat so bile prelepe spomladanske noči. Pri nas na holmu, v samoti, sredi smrekovih gajev in sadnih vrtov, se oznanja pomlad vse preje, vse topleje in glasneje nego spodaj v dolini. V tistih nočeh se človeku zdi, da čuje življenje, ki se drami; tajnostni glasovi, kakor globoko iz zemlje same, nemirno trepetanje v vejevju, nenaden, hrepeneč klic iz daljave – in vendar tišina tako neskončna, da bi slišal zvezde na nebu.

Legel sem in upihnil svečo. V dremavici se mi je še zazdelo, da vidim tik pred seboj dvoje zamolklo rume-nih sonc; nato ni bilo ničesar več.

Nenadoma sem se trepetaje vzdramil ter sem poslušal. Kakor da je od daleč še odmevalo, v daljavo se izgubljal – nekaj strašnega, obupnega, klic smrti. Iz kamrice se je oglasil odgovor; trikrat po vrsti je vzkriknilo, rezko, besno, ne pomoči proseče, temveč kričeče po maščevanju. Zaropotalo je, butalo je ob kletko, kletka je kolebala

ter se precolebnila. Ne več od cerkve, že čisto od blizu, z oreha ali z jablani, se je razlegel dolg, zategnjen vik, ki je sunkoma pretresel vso noč, da je vztrepetala od groze. Divji jok, besen, grozeč, ali vendar je bilo globoko v njem, na dnu skrito, nekaj mehkega, boleznega. Takoj je odgovorilo v kamrici, vzkriknilo je trikrat po vrsti, rezko in trdo, kakor da bi z nožem usekalo, in kletka se je vdrugeč ropotaje precolebnila. Zazdelo se mi je, da čujem zamah težkih peruti tik pred oknom in srce se mi je stisnilo v neznanem strahu. Samega, napol še v sanjah, v tihi noči, me je spreletelo: »Zdaj, zdaj je čisto blizu tebe tisto življenje onstran smrti, polno brezdanjega spoznanja, iz katerega se krohoče zasmeh človeku in Bogu, pomladi in smrti!« – Planil je klic proti nebu, ne človeški, ne sovji, silen, da so se stresle zvezde, butilo je ob lino z vso močjo, vdrugeč, vtretjič, v kamrici je kriknilo, kletka se je precolebala ropotaje. Poslušal sem ves v grozi – neznanu življenje je bilo poleg mene, da bi ga z roko dosegel, govorilo je svojo strašno govorico, jaz pa je nisem razumel; in vse skrivnosti, vse poslednje so bile v teh glasovih dušecih, grozečih; čutil sem.

Nenadoma je vse utihnilo. Tišina trudna, zatohla, kakor v božjem grobu. Pomlad je bila plaha utihnila, v vejevju ni bilo trepeta več, zvezde so molčale.

Zjutraj sem stopil v kamrico; iz teme je zlobno in zasmehljivo pogledalo name dvoje rumenih luči.

»Sovir je butal ob lino!« je rekla gospodinja. »Dajmo jo, sovo, na ono stran, pa dobimo še sovirja!«

Ves dan je stala sova v kletki tiha, nepremična, samo-svoja; če je napol odprla oči, je blisnil iz njih hudoben zasmeh.

Zvečer smo postavili kletko na ono stran, v izbo, kjer je spal hlapec. Tam je bilo veliko okno, dovolj široko za sovje peroti, in hlapec ga je odprl na stežaj.

Vse je bilo tiho do polnoči. Že se mi je hotelo zadremati, ko me je spreletel mraz; prižgal sem svečo ter pogledal na uro; bilo je natanko polnoči.

Takrat se je oglasilo iz daljne daljave, zategnjeno, zamolklo; vsa noč se je vzdramila in je poslušala. Ni me bilo strah, ali v polsanjah sem trepetal in prešinilo me je: »Da bi šlo mimo, da bi ostalo v daljavi ... onkraj smrti!« Bližalo se je: zdelo se mi je, da čujem plahutanje silnih peruti; jokajoč, krohotajoč, zloben in bolesten vik je presekal noč. Moje srce se je stisnilo, je umolknilo; umolknilo je vse od zemlje do neba, strmeč in trepetaje je poslušalo vse. Ničesar drugega ni bilo več, ne zemlje, ne neba, ne zvezd, ne srca človeškega – le vik iz brezdanjosti, rezek, neusmiljen, v dušo grabeč. V so noč do jutra.

Zjutraj je prišel hlapec v kuhinjo. Čemeren je bil in neprespan.

»Ne maram več te živali ... postavite jo, kamor hočete!«

»Kaj je bilo?«

»Nič! Veter je bil zaloputnil okno, pa je butalo, da se Bog usmili, vse do jutra ... In tudi če bi tega ne bilo, postavite jo kam drugam ... to smrt!«

Tretjo noč smo postavili kletko na dvorišče, pred hlev. Dali smo sovi mesa na steljo, da bi ne poginila. Vso noč se je razlegalo, kakor jok in krohot, kakor bolest in zasmeh, plahutalo je okoli cerkve, lovilo se je v vejevju; spomladanska noč ni bila več naša; nekaj tujega, črnega je bilo poseglo vanjo iz druge, onstranske noči ... Še pred zarjo je vse nenadoma utihnilo, kakor da bi udaril. Strahotna tišina mi je legla na prsi in zaspal sem truden.

Zjutraj je prišel hlapec.

»Poginila je!«

»Kako poginila?«

V kletki je ležala sova, razločiti se ni dalo ne oči, ne kljuna, vse je bilo skrito in zakopano v velik, košat grahast šop. Ta šop je bil posut s krvavimi kapljicami, kakor z rdečimi koraldami. Zraven je ležalo truplo podgane, glava pa je bila kakor s kleščami odščipljena. Oboje, sovo in podgano, je zagrebel hlapec v gnoj.

Vsako noč opolnoči se oglasi strahotna posmrtnica. Težke peruti plahutajo krog cerkve, med kostanji in orehi. V zategnjenem viklu ni samo sovrašтво, je globoka bolest in je očitjanje, ki bije na srce kakor s kladivom.

»Kaj ste storili?«

Na slepo je posegel človek v neznano življenje in je bil ubijalec.

Firbec

V teh samotnih časih se mnogokdaj spomnim nate, ti črni moj Firbec! Žalostno je bilo tvoje dognanje, ali blagor ti, da si dopolnil! –

Doma smo imeli mlado psico, nežno, gosposko živalco s tenkimi nogami in ljubeznivim belim smrčkom. Naše dvorišče je bilo romarski kraj za vasovalce daleč naokoli. Na spomlad je porodila; četvero mladičev in eno psičko. To je dekla kar pograbila ter jo treščila ob zid; padla je na tla kakor kamen, še bevsknila ni. Mladiči so bili trije črni, eden pa je bil materin sin, imel je rumeno židano dlako in bel smrček. Dvoje neboglencev smo dali še tisti dan otrokom, ki so prišli mimo. Čisto neznani otroci so bili, bog vedi čegavi in od kod, morda celo tam iz podlipske doline. Še na misli nam ni bilo, da bi vprašali, če imajo mleka za nekrščena črnca. Cvilila sta pritajeno, buljila trdo in topo s slepimi očmi, zgodaj zavržena, brez milosti v svet pognana. Prepričan sem, da so ju topli in suvali od praga do praga, dokler nista poginila pod kakšnim kozolcem. Pozneje nekoč sem videl

v Horjulu sestradanega potepnega psa z zmršeno dlako in ranjenimi nogami; najprej me je oblajal divje, nato pa se je cvileč in šepajoč spustil v beg.

Ostalo nam je dvoje bratov; ker je bil rumenec v svoji zgodnji mladosti sila trebušat in zavaljen, sem ga krstil za Žabo, črncu pa sem dal lepo ime Firbec. Živela sta z materjo po pravici in poštenju, nič hudega jima ni bilo. Pod zimo pa se je spet začelo tisto svatovsko romanje. Dekla se je razhudila in je rekla: »Ubijmo jo, da bo konec tega pohujšanja!« Zavlekla je žival na polje, zvbila jo je v smrt, nesrečnico, mater negodnih otrok. Od daleč sem gledal hudodelstvo in sem trepetal od groze. Dekla je vzdignila težak kol, zamahnila z vso silo. »Saj ni vol!« je zaklical kmet, ki je šel po kolovozu. Udarila je vdru-gič, nato je sunila z ного. »Pustite jo zdaj, pustite jo!« sem kričal in solze so mi tekle po licih. Zagrebli smo jo v razor; ne križ ne kamen ne priča o nji, ki je bila na smrt obsojena zaradi prevelike ljubezni.

Žaba in Firbec sta nekaj časa vohala po izbi, po veži in po dvorišču; morda sta slutila, občutila kakor daljni, zamolkel spomin; ali še tisti dan sta se že igrala v soncu, podila se po klancu, razmahovala se v mladostni, brezskrbni prešernosti.

Žaba je rasel in dozoreval hitreje od Firbca. Prej šobast in kopicast, je bil kmalu slok, tenkonog, bistrook, verna podoba svoje matere; zlato rumena, mehka dlaka se mu je gosposko svetila, beli, črno obrobljeni smrček

je bil tenak in fin; radost očem je bil ves, kolikor ga je bilo, ustvarjen za božanje in za ljubezen. Oj, Žaba, kje je tvoja lepota, kaj ti je dala? Kakor vešča je bila tvoja mladost; zasveti se in ugasne, vse v enem hipu. – Nekoč se je potepal ves dan in vso noč, šele zjutraj se je priklatil shujšan, lačen, neprespan, ves krmežljiv in potuhnjen. »Kod si hodil, Žaba?« sem ga vprašal. Pogledal me je postrani ter se napatil s povešeno glavo in malo šepajoč na dvorišče; tam je legel na gorki pesek, zvil se v klobčič ter zadremal. Dekla ga je ošinila s hudobnim pogledom. »Ta pes je garjav!« je rekla. »Kako da garjav?« sem se prestrašil. »Saj ga vidiš! Oči poglej, te kalne! Po gobcu pa je ves lišajast, nesnaga!« – Nikoli ni bilo razodeto, kod da je hodil Žaba tisto noč, kaj vse da je doživel in izkusil ter kje da si je bil nakopal bolezen. Na tihem se mi je zdelo, da ni bolan, temveč le sila potr in žalosten. Nekaj strašnega in velikega je bilo v tisti noči, povedati pa ni maral, še s pogledom ni razodel. »Pojdi z mano, Žaba, pojdi z mano?« je ukazala dekla. »Nikamor ne!« sem planil. Ali Žaba je šel z njo poslušen in vdan. Stopal je s povešeno glavo, ni se ozrl na nobeno stran, zmenil se ni za nikogar. Tako gre v smrt, kdor ve, da je vse končano, da ni več nobene pritožbe in da ni milosti od nikoder. – »Opravljeno je!« je rekla dekla, ko se je vrnila. Čisto mirnodušna je bila, kakor da je bila pohodila bilko ob poti; in še ta bilka bi bila solze vredna.

Ostal je Firbec edini od družine, po krivici na smrt obsojene, brez greha pogubljen.

Na večer tistega dne, ko je bil Žaba dopolnil, je prišel Firbec v izbo: stopal je tiho, na rahlo, nekoliko plešoč; najprej se je ozrl proti stropu, nato je obvohal vse kote, nazadnje se mi je vzpel s prednjima nogama na kolena ter mi je pogledal naravnost v obraz. Črne, globoke oči so se žarko svetile, visoko vzbočeno čelo nad njimi je bilo nagubano, kakor ob naporni misli. »Firbec, kje je Žaba?« sem ga vprašal. Rahel drget mu je spreletel ves gibki, sloki život. V temnem sijaju njegovih oči sem bral, da je bil videl vse in da je vedel vse. Vse: videl je slepo, nebojgleno stvar, ko so jo treščili ob zid, da je cepnila kakor kamen; videl obadva gomazeča, pritajeno cvileča črnca, pognana v uboštvo in mraz, še predno sta izpregledala; videl je mater, s kolom na tla pobito, vrženo v rázor; in naposled je videl Žabo, gosposkega brata, kako je šel vdan in miren svojo zadnjo pot. Njih vseh prokletstvo je živo gorelo v njem.

Zvečer je ležal v kuhinji, na žakljevini ob ognjišču, črna kepa, ki se ni ganila. Mislil sem, da spi; ko pa sem se sklonil nádenj, je imel oči odprte na stežaj. Pobožal sem ga po židani dlaki, on pa me je pogledal prestrašen, vztrepetal je ter skrčil noge pod život. Dekla se je postrani ozrla nanj: »Tudi ta ne bo dolgo!« – Firbec jo je slišal in razumel; vstal je počasi ter se splazil potuhnjen in s povešeno glavo proti durim, tam pa je nenadoma

klecnil z zadnjima nogama in se opotekel. Nikoli nisem videl v enem samem pogledu toliko trpljenja, kakor sem ga videl takrat v tistih črnih, nemo žarečih očeh. Dekla je gledala za njim, ki se je šepaje tihotapil na dvorišče in z dvorišča na cesto.

»Ta družina je zakleta, hudobec je v nji!«

»Kakšen hudobec?« sem se začudil.

»Bolni so brez bolezní, garjavi brez garij, stekli brez stekline. V žolču imajo hudobca, gleda pa jim iz oči!«

»Kaj so storili, da jih je Bog udaril?«

»Hudobca je udaril, ki je v njih. Taki psi se klatijo lačni po svetu, tepe jih, kdor jih doseže, dokler ne poginejo od vsega hudega. Če se Bogu ne smilijo, se ne smejo tudi človeku ne!«

Ponoči, ko se mi je že dremalo, sem slišal deklo, ki je na glas molila rožni venec. Molila je z zaspanim, pojočim glasom, polnim vere in vdanosti.

»Češčena si, Marija ...«

V mojem srcu pa je kljuvalo brez nehanja:

»Lačni se klatijo po svetu ... Če se Bogu ne smilijo, se ne smejo tudi človeku ne!«

Od daleč, iz hladne, brezmesčne noči, tam od nekod s polja se je oglasilo trdo, presekano bevskanje, koj nato pa dolgo, zategnjeno cviljenje. Neznana groza mi je segla v dušo in trepetajoč sem se skrnil pod odejo. –

Firbca ni bilo več. Le enkrat še, pozimi se mi je zdelo, da slišim s polja njegov jok, smehu podobni jok

potepuha, ki je bil izgrešil cesto in počiva v snegu, da si odpočije na vekomaj. –

Blagor ti, Firbec! Zgodaj in brez obotavljanja si izpolnil trdi ukaz, ki ti je bil od začetka dan! – Mi drugi blodimo po svetu malodušni in strahota vsakega dne je hujša od smrti same.

Kakadu

Vseokoli tebe je na tisoče življenj, ki jih ne poznaš in jim nikoli ne odgrneš brezdanjih skrivnosti. Le otrok jih sluti, od tod njegova plašljivost. Vsak zvok, ki ga slišiš, je zvok od onstran. Beseda prijateljeva je mrtev napis na hiši, ki ji nikoli ne boš prestopil praga. Jaz in ti, poljubujta se, ali se davita – dvoje svetov; ubijeta se lahko, razbijeta na črepinje drug ob drugem; ne bosta si razodela, kdo da sta. Butaj ob soseda, kdorkoli je, nepremičen kamen, ali bežna misel, drevo, žival, ali človek; zdrobiš se, ali ga zdrobiš, spoznal ga ne boš. Neutolaženo in neutolažljivo hlepenje po spoznanju mušice, ki ti je bila sedla na plešo in po spoznanju Boga, ki te ziblje na dlani, to je tvoje trpljenje od začetka do konca, je tvoj boj, vsebina in pomen vsega tvojega nehanja. V tvojem srcu kljuje slutnja, kljuje strah, te priganja in odganja: »Če odgrnem le za špranjo ta silni zastor, skoprnim od groze, me to zaželjeno spoznanje zmane v prah!« ... In buljiš trepetaje, z zobmi šklepetaje v oko, ki strmi vate prazno in topo in iz katerega pričakuješ razodetja. V

srdu in obupu treščiš s kladivom nanj: »Razodeni se, karkoli si!« – ter vidiš osupel in osramočen, da si bil zdrobil votlo steklo; namesto brezdanjih skrivnosti se ti prikaže stlačena slama in smrdeča basanica. Vseeno je, če je bilo tisto votlo steklo sama svetla zvezda na nebu, ali če je bilo neumno, rumeno oko kakadujevo. V ječi si, od vseh strani ti zapirajo pot in pogled mogočni zapahi; kaj da je zunaj, za temi brezštevilnimi zapahi in ključavnicami, ne veš in ne boš zvedel prej, kakor ob tisti zadnji uri, ko se bodo odprle vse duri na stežaj.

Pravijo, da žival iz rodu papig dočaka sto let in čez. Ne vem, če je tolika strahota res mogoča na svetu. Sto let in čez! Ena sama ura ječe, že sam trenutni občutek ječe je nekaj neizrekljivega, nikoli povedanega, zopernaturnega. Smrt ni; po vsej pravici in postavi bi morala biti smrt prenovljenje, vstajenje; še kamen na ledini razpada in se preraja v dežju in soncu, živi. Kaj je ta nemi in gluhi mir? Ali je spomin na večnost, ki je mi siromaki, tavajoči v tesnobi in trenutku, ne moremo razumeti? Ah, izpraskal bi to okroglo, rumeno, topo strmeče oko, pogledal bi, kaj da je zád!

Kakadu še je pozibaval od jutra do noči na klinu v svoji obokani, žičasti gajbi. Zvijal je vrat in ves gornji život enakomerno, sunkoma, globoko do klina, najprej na desno, nato na levo stran. Kadar se je zravnal, je naščeperil na temenu žolti čop, odprl na stežaj ogromni črni kljun ter kričal naglo, zmerom hitreje in glasneje,

presunljivo in rezko, da je sekalo v uho in zobé: »A-a ... a ... a ... a ...!« Nazadnje je dodal mirneje, z globljim glasom, skoraj vdano: »A – a – a!« ter umolknil. To je bilo njegovo življenje, tisto življenje namreč, ki sem ga videl in poznal. Prekinjeno je bilo le tedaj, kadar je zgrabil z močnimi, mesnatimi kremplji kos kruha ali oreh ter glodal počasi, premišljeno, kakor brez posebnega užitka, dokler ni ostanka malomarno spustil na tla ter mlaske-taje poigral z debelim jezikom. Prekinjeno pa je bilo njegovo življenje tudi tedaj, kadar se je komu zazdelo, da ga je izpustil iz gajbe v skrbno zaklenjeno izbo, kakor iz-pusté jetnika na obzidano in zastraženo dvorišče. Planil je plahutajoč na glavo ali na ramo najbližjemu, narepenčil žolti greben, sklonil se globoko ter zakričal. Kadar je skočil na mojo ramo, sem prestrašen okrenil obraz. Zdelo se mi je, da išče mojih oči, zato da bi vsekal vanje z orjaškim kljunom ter pogledal, kaj da je zad. Ta strah je bil neumen in smešen, ali nisem ga mogel premagati. Kaj niso bile njemu moje rjave oči prav tisto, kakor meni njegove okrogle, rumene, stekleno mrzle oči? Kaj mu niso bile zapah pred tujim življenjem, ključ in prag do nezaslišane skrivnosti, ki je morda ključ in prag do vseh drugih, v neskončnosti spečih?

Sedel je dekli na glavi, ko je odprla duri tuja ženska, postarana devica; ogrnjena je bila v dolgo črno pelerino, kuštravo nojevo pero se je zibalo na klobuku.

»Was für a herzig>s Viecherl! ... (Nem.: *Kako ljubka živalca!*) Jezus Marija!«

Kakadu je bil planil na nojevo pero; zazibal se je, kriknil samo enkrat, splahutal šumeč skozi odprte duri, skozi široko vežo ter pred hišo na kostanj. Stali smo spodaj in smo ga klicali, milo in osorno, proseče in ukazujoče:

»Karo ... no ... Karo!«

Med orumenelim listjem se je svetil ves bel; zibal se je na veji enakomerno in sunkoma, kakor na klinu v gajbi; nagnil je vrat in život globoko, zravnal se, naščeperil čop ter zakričal, da se je razleglo naokoli. Časih je zašuštel list pod njim ter zdrknil počasi na tla. Za nas se ni zmenil; mislim, da nas ni ne videl, ne slišal.

»Karo ... no ... Karo!«

Vzplahutal je naglas in široko, zasvetil se v večerni zarji ter poletel smelo v gaj. Osupli smo gledali za njim, ko je utonil pod hribom v zamolkle jesenske sence.

»Karo!«

»A-a ... a ... a ...!«

Oglasilo se je še enkrat iz daljne, mračne samote, nato je bilo vse tiho. Ozki, rdeči rob večerne zarje je ugasnil pod oblaki, v zraku je vztrepetal hlad, zadišalo je po snegu. Ko sem po večerji stopil na prag, je že nalletavalo v redkih, mokrih kosmih, ki so sproti kopneli. Tišina je bila toliko, da sem skoraj slišal snežinke v listju. Strah me je bilo, da bi zaklicali.

»Karo!«

Plah je bil moj glas, ali vendar je grobo in rezko presekalo noč; odgovora pa mu ni bilo. Zapihal je veter in mi je zagnal v obraz pest snežink, mrzlejših in ostrejših. Kakor da se je bila spustila jata črnih netopirjev, se je usulo s kostanjev zadnje listje na tla.

Vrnil sem se v hišo. Vso noč je požvenketavalo okno v vetru. Kadar sem se predramil, se mi je zdelo, da slišim iz daljave klic izgubljenega človeka, v smrtni grozi vpijočega. Videl sem pred seboj okrogle, rumene, v smrtni grozi strmeče oči kakadujeve. Njegove so bile, ali bile so človeške. »Zdaj ti je dana govorica, zdaj se razodeni, kakor si!« – Oči so široko in slepo buljile vame, črnikasta, zatekla usta so se odprla na stežaj: »A-a ... a ... a ...!« – Vzбудil sem se potem od studa in groze. V temi, v zmedi polsanj se mi je zdelo, da sem stal pravkar pred ogledalom, videl svoje oči in svoja usta ter slišal svoj glas. Še v ogledalu, še tam je bilo tisto prazno, trdo, stekleno oko, ki bi ga zdrobil s kladivom, da bi dosegel spoznanje.

Zjutraj je bila pobeljena vsa pokrajina, v zraku in na nebu je bila zima; gole in črne so štrlele veje kostanjev izpod snega. Na spodnji veji, natanko tam, kamor je bil planil iz veže, se je zibal kakadu. Postavili smo gajbo na mizo pod kostanj. Nerodno in težko se je spustil na mizo, s trudnim korakom je stopil v gajbo ter splezal počasi na klin. Zmršen je bil, ves premočen in premražen.

Oči od votlega stekla so gledale topo in prazno. Razodele niso, zakaj da je stoletna ječa milejša od življenja ene same noči.

Naščeperil je čop, nagnil se globoko.

»A-a ... a ... a!«

Bil je glas, kakor ga začuje bolnik ponoči ter občuti strahoma, da je bilo zaklicalo iz nepoznane vesoljnosti, zaklicalo tisti duši, ki je v njem, njemu samemu na vekomaj tuja.

(1914)

Tuje življenje

To je pravica! Glorija!

... Najprej smo imeli lisjaka, plemenito žival, samo-svojo, zakrknjeno váse in v spomin na svobodo. Polakomnili smo se njegove židane dlake in smo ga ubili brez milosti. Dvajsetkrat je planil pod kolom, preden se je zgrudil molče, brezmejno sovraštvo v steklenih, rumenih očeh.

Koj za njim je šel v smrt gosposki, slokonogi Žaba. Obsodili smo ga samo zategadelj, ker se mu je bil krog nežnega smrčka nabral lišaj. Ne zacvilil, ne zalajal ni; plešoč je nastopil svojo zadnjo pot.

Njegov brat, moj črni Firbec, me je prosil sam. Trikrat se je vzdignil, da bi prišel do kolena, trikrat je padel. Nazadnje je položil gobec v pesek ter me pogledal s svetlimi očmi, dolgo in vdano. »Daj ... saj vidiš, kako je!« Moj črni Firbec?

Belokrili, čopasti kakadu se je branil do zadnjega. Pobesnel je v obupu, sekal z jeklenim kljunom, kričal do nebes v jeziku svoje malajske domovine. Zadavili smo

ga, ker se nam je zdelo primerno, da bi nabasana vreča njegova zaljšala steno nad ogledalom.

Prokletstvo je nad človekom. Kadarkoli poseže samovoljno v življenje, ki ni njegovo, mu je hudodelska roka do komolca krvava. Pokriža se in s Kajnovim znamenjem na čelu moli Boga, ki ga je bil ustvaril po svoji podobi.

Še zdaj vidim sinje, mirne, porcelanaste oči mlade sove. Gledala je iz brezdanje globočine, iz vesoljne tišine, iz krajev, kjer so matere. Dvoje sovičev smo bili ugrabili iz gnezda. Koj prvo noč je prišel oče pogledat, kako da je otrokoma. Da bi se ne bil oglasil! Napadli smo ga ter ga sramotno premagali. Ni se dal nabasati za olupšavo knjižnice, ker se mu je bilo v strašnem boju perje vse razcefralo in razdrapalo in je bil tudi krog kljuna razbit in krvav. Drugo noč je prišla mati. Zaloputnili smo okno, pokrili jo s težko plahto; metala se je divje, dokler se ni zadušila. Od obeh otrok je bil eden bolj slabotnega telesa in nežne čudi. Umrl je kmalu; zdi se mi, da zaradi bridkosti, ki je ni mogel dopovedati nikomur. Zdaj stojita mati in sin, drugoma na gladko polirani veji ter strmita s topimi očmi od stekla.

Sinjeoki mladi junak, svojega roda poslednji, je izginil brez sledu, pobegnil čudežno iz zaprte in zadelane gajbe.

Vzdramil sem se ponoči, planil trepetaje kvišku, kakor da je bil kdo s čisto človeškim, hudodelskim glasom

vzkriknil pod oknom, oznanil s smehom in jokom svojo strahotno slavo.

»Hej-joj-joj-joj!«

Vso noč, da je sekalo in bičalo do samih zvezd.

Zjutraj je ležala v prahu grlica, iz svoje gosposke kletke siloma ugrabljena; ležala je tam, kakor zanalašč in v zasmeh pred prag položena, razcefrana in razmesarjena, oči izključvane, ena sama kepa krvi in perja. Sladka grlica, od zore do mraka zaljubljena, brez nehanja pohotno gruleča, človeku družica vsa po njegovi podobi ustvarjena.

Imeli smo golobčka, nežno, čisto belo, milooko stvarco. Zobal je z dlani, nosil je košat rep, v kolobarju sršeč, vozil se je po dvorišču nečimrno, sam vase zamaknjen.

»Hej-joj-joj-joj!«

Zjutraj je ležal golobček v prahu, sam sebi nič več podoben, krvav, razsekan in povaljan.

V vežo je hodil v goste mlad ščinkavec. Približal se je bil človeku, tretjo noč je bil smrti deležen. Ubogo pisano perjiče je bilo razsuto pred prag, za pismo in znamenje.

Smrt je položila svojo roko na hišo, na splašena srca. S silnimi perutmi je plahutala mimo oken vsako noč.

»Hej-joj-joj-joj!«

Kdo pride zdaj na vrsto? Kdo ima oči še neizključvane?

To je pravica, človek, kakor si jo bil sam ustanovil!

(1914)

Brat Francelj

Megleno in mrzlo zimsko jutro je dremalo zunaj, gledalo čemerno skozi okno. Bil sem še v postelji, ko so se bližali po stopnicah težki, štokljasti koraki, počasi, presledkoma, kakor da bi se obotavljali, ali si odpočivali. Duri so se odprle na stežaj. Strmel sem osupel in skoraj prestrašen na človeka, ki je stal na pragu.

Podoben je bil popotniku, ki je prehodil veliko sveta, prišel iz daljnih krajev ter postoji mimogrede kraj poti, da si oddahne. Bil je v letih, ko ni dognati, če je človek star ali mlad. Stal je sključen, opiral se je ob palico. Izpod klobuka mu je štrlelo par čopov črnih las, sivkasta lica so bila neobrita in do kosti usahla, brki so sršeli naščetinjeni iznad porogljivo napetih usten. Zdelo se mi je, kakor da je bil svoje cunje pobral spotoma nekje za plotom; tanki poletenski suknjič mu je bil prekratek, hlače so mu bile v stegna preozke, ob gležnjih preohlapne, vse pa je bilo obnošeno in obgoljeno; ovratnika in ovratnice ni nosil. To je bil moj brat Francelj.

Z globoko udrtimi, temnimi očmi je gledal naravnost name, smehljaje in dobrodušno.

»No ... vidiš!« je rekel.

Odkar sem ga poznal, je bil popotnik brez doma in pokoja. Nekaj starejši je bil od mene; čemu in kdaj je šel od hiše, ne vem. Tudi nikomur ni pravil ne pisal, kod da je hodil in kako da se mu je godilo; nikar celó, da bi bil kdaj potožil. Prikazal se je po dolgem času nenadoma, prišel je in šel, brez posebnih besedi, kakor sosed, ki malo pokramlja v veži, kadar se vrača s polja. Še ga pomnim iz svoje zgodnje mladosti, ko je sedel teden dni s prekrižanima nogama na peči, zibal se z životom ter tiho prepeval hrvaške pesmi. Čez teden dni mu je rekel oče prav ljubeznivo: »Francelj, kaj si nisi že dovolj oddahnil?« Francelj je zlezal s peči, ni zinil besede, povezal je culo ter se okrenil proti durim. »Kam pa?« se je začudil oče. »Saj ste ukazali, da naj grem!« je brez zamere odvrnil Francelj. Zares je šel še tisti dan in ni ga bilo dolgo let. Malokdaj sem se spomnil nanj, ali kadar se je to zgodilo, mi je bilo toplo pri srcu in tesno obenem; zdelo se mi je, da nosi po svetu nekaj mojega s seboj, kos mene samega. Vselej se je poslovil brez vzdihla in vzklika, tiho kakor senca; in ta senca se je odtrgala od mojih nog.

»No ... vidiš!« je rekel; ko je stopil v izbo, sem videl, da šepa z desno nogo, levo roko pa je imel obvezano.

Nič čudnega ni bilo, da se je popotnik prikazal, kakor je bil; ali vendar me je presunila neznana bolečina, ko je stal pred menoj star in sključen, ves ubog.

»Kod si hodil? Od kod si prišepal tako siroten?«

»Iz špitala. Poprej pa sem bil v vojski.«

Sedel je na rob postelje in si je napravil cigareto, počasi in s težavo, ker mu je izpod obveze na levici gledal samo palec. Smehljal se je ves čas, pomežikaval je celo, kakor da mu je srce polno prešernih misli. Ko sem ga videl prav od blizu, sem opazil mnogoštevilne globoke zareze kraj ust in oči; tudi roke so se mu tresle.

»V vojski sem bil, glej! Ti pa ležiš na mehkem in na gorkem, čakaš belega dne in nikogar ni, da bi ti ukazal ›auf!‹«

»Ali kako, povej, kako si zašel v vojake?«

»Kako pač! Kakor vsi drugi – šel sem in nisem vprašal kam. Takrat sem bil doli v Slavoniji, prav prijetno se mi je godilo, napol sem se bil že oženil ... Zdaj je vse tisto pri kraju!«

Spet se mu je stresel život v tihem smehu, tudi lica so se mu smehljala, oči pa so gledale nemirno izpod sršečih obrvi.

»Vse je pri kraju! ... Po Slavoniji sem romal; čist zrak je tam, ceste so široke in ravne, zemlja poje venomer, praznik je od novega leta do silvestrovega. Pa so me ustavili, kakor sredi svatbe. No ... tudi druge so ustavili!«

»Pa ranjen si bil, se mi zdi!«

Pogladil se je z dlanjo po kolenu.

»Seveda ... zato sem bil v vojski. Mnogo jih je bilo takrat ranjenih, tam ob Dnjestru ...«

»Kako te je zalotilo?«

»Sam ne vem! V grapi čepim, kakor so drugi čepeli, in čakam ... na nič! Kar ugledam, da mi lije kri od leve roke. Sežem po obvezo, pa se ne morem ganiti; desna noga visi težko od mene, leži tam, kakor kos kamna ... Takrat pridrvi in pridrsi po grapi dol naš tovariš, bogati Jurij, skopuh, da nikoli takega. Še cigarete ti ni privoščil, komaj da jo je prodal za drag denar. ›Moj nahrbtnik!‹ ti kriči zasopel. ›Moj nahrbtnik! Francelj, skoči tja gor po moj nahrbtnik, dam ti petak, Bog mi je priča!‹ V nahrbtniku pa je imel svoje bankovce. Zasmel sem se na glas ... to je bila pravična kazen božja.«

Smejal se je z obrazom in životom.

»Kaj pa je bilo s teboj?«

»Nič. Zaspal sem, dokler se nisem zbudil na Dnjestru.«

Vstal sem ter se naglo oblekel; nato sva šla v spodnjo izbo, kjer je bil čaj pripravljen za naju.

»Ali te nič ne zebe v tej letenski obleki?« sem ga vprašal.

»Še Bog, da sem takšno dobil ... čisto nag le nisem mogel z Dunaja.«

Prijetno se je nasmehnil ter pokazal na palico, ki je visela ob steni.

»Nekaj pa so mi le dali za spomin! Tenka palica je res, preveč gosposka, ali čedna je in zelo močna. Kdor koli je bil ranjen v nogo, da mu ni več prav za rabo, dobi tako palico popolnoma zastonj ... Dobri ljudje so!«

Pogledal sem mu v oči; nič žalega ni bilo v njih.

»Pa zdaj? Kam zdaj, Francelj?«

»Pomisli, da sem bil v stiskah! Tudi tam so me vprašali: ›Kam zdaj? Kje si doma?‹ Treba je bilo namreč povedati, kam da se namerim in kje da ostanem. To vprašanje mi je bilo sila nerodno; in sram me je bilo, ker mu nisem vedel pravega odgovora. ›Kje si doma?‹ Pomislil sem ... in kar tako mi je smuknilo na jezik: ›Popovača na Hrvaškem!‹ Zdaj imam napisano, da sem doma v Popovači ...«

Smejal se je s prisrčnim zadovoljstvom, kakor da je bil ukrenil nekaj nadvse imenitnega.

»Popovača ... oj, koliko je teh Popovač na Hrvaškem! Če v eni ne pojde, pojde morda v drugi. V eni, mislim, da sem že bil nekoč ... zdi se mi. Ah, da bi mi le te peruti ne bili izpodrezali! Sitno mi je to švedranje in štokljajnje ... nagaja mi prav hudo!«

Vstal je, zapel si tanki suknjič ter posegel po palici.

»Kam, Francelj? Kam se ti mudi?«

»V Popovačo! Zdaj imam dom ... po sili so mi ga dali, radodarni ljudje, ko jih še vprašal nisem! Kadar se ti bo zazdelo, piši v Popovačo!«

Spremil sem ga pod klanec in gledal sem še dolgo za njim, ko je šepal po ledeni cesti ter izginil v meglo in mraz. –

Bog se usmili, v mojem srcu je bilo nekaj, kar je hotelo suniti na dan, nekaj težkega, velikega in sila boleznega. In zdaj je na papirju vsakdanja stvar, ki ni vredna, da

bi človek trenil zaradi nje. Morda se bo šele iz tisoč in tisočkrat tisoč vsakdanjih stvari porodila prava beseda, ki zdaj še čaka, da pride njen čas.

(prva objava: 1936)

Gospod stotnik

Dokaj časa je že, da so zadobile moje sanje in pač sanje vsakega človeka čisto novo, prav posebno lice. Nič več niso puste blodnje, bežne megle, ki se brez smisla in vzroka prelivajo druga v drugo ter se nazadnje razpuhte v nič. Niso več tiste sanje, ki jih človek zjutraj strmeč ugleda z zaspanimi očmi ter napol smehljaje, napol jezen zamahne z roko: »Vrag vas vzemi, od koder vas je dal!« – in ki nato smešno grozno odkobalijo v brezno, kakor se ob rani zarji škratje poskrijejo v gozd. Sanje, ki jih sanjam zdaj jaz in ki jih sanjaš ti, so senca prave resnice; pač so oblike strahotno povečane, nadvse čudno pokvečene in skrivenčene, toda resnica le ostane, spoznaš jo koj in srce ti je žalostno.

Hladno jesensko jutro je bilo, megle so se vlačile po dolini in se plazile ob strmih rebrih gora, na vrhovih se je v žarkih zgodnje zarje belil prvi sneg, ki je bil zapadel ponoči. Nebo je bilo jasno; še je spominjalo na polnočni sneg in na mrzle jutranje zvezde, ali že je čakalo sonca.

Gledal sem skozi okno; to okno še nikoli ni bilo umito, zato sem gledal kakor skozi pajčolan, razločil pa sem

natanko vse, kar se je godilo pred menoj; tudi glasovi so bili v čistem jutranjem zraku tako jasni, da sem slišal in razumel vsako besedo. Dvorišče je bilo za ped na visoko posuto s črnkastim prahom, ki se je bil čez noč spremenil v mastno blato; s prav takim prahom so bile pokrite tudi nizke strehe barak in uvelo listje oreha, ki je stal samotni sredi dvorišča; pod tem orehom je držal vojak na uzdi osedlanega konja, ki je pohrskaval in vztrepetaval od hlada in nemira.

V dolgi ravni vrsti je stala kompanija, napravljena, da se še tisto uro napoti na bojišče. Stali so tam kakor od kamna, nobeno oko ni trenilo; sloka telesa so bila na rahlo upognjena pod bremenom težkih nahrbtnikov. Nikoli poprej nisem videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. Vsi obrazi so bili še zelo mladostni, skoraj otroški, in vsi so bili sveži, kakor v rosi in zarji umiti; tudi v očeh je bila svetla rosa, gledale so kakor iz daljnih krajev, iz lepih sanj; vse pa so bile nepremično uprte v gospoda stotnika, ki je s počasnim, malobrižnim korakom stopal pred nemo vrsto gor in dol.

Stotnik je bil sila visokega života, za glavo je bil višji od kompanije; ogrnjen je bil v ohlapen črn plašč, izpod tega je gledalo dvoje zelo dolgih in tenkih nog; v roki, ki je bila še v rokavici koščena in krempljasta, je držal palico, na katero se je gredoč opiral. V obraz mu nisem videl, ker je bil ves čas obrnjen proti vrsti. Korak za njim je stopal mlad praporščak, ki se je časih plaho ozrl, kakor

se morda ozre človek, ki bi rad pobegnil, pa občuti, da je priklenjen brez usmiljenja.

Še enkrat je gospod stotnik začel od kraja svoje ogledovanje. Postal je pred prvo številko v vrsti, pred visokim, vitkim fantom, ki je strmel nanj s črnimi, zamolklimi očmi. Stotnik je stopil tik predenj.

»Kako ti je ime?«

Fant mu je povedal svoje ime in tedaj mi je presunilo dušo: saj te poznam, ti lepi, mladi fant! Ti zamišljeni, s polnim srcem v veliko prihodnost strmeči! Mož med tovariši, poslušen otrok med modrimi starci! Živa veja na drevesu; če bi jo odžagali, bi bilo ranjeno drevo samo!

Stotnik je vprašal nadalje:

»Ali imaš očeta doma?«

»Nimam ga več!«

»Pa koliko bratov in sestra?«

»Nimam jih!«

»Ali ti vsaj mati še živi?«

»Mater še imam!«

In luč se je vžgala v zamolklih očeh.

Tedaj je stotnik vzdignil palico, dotaknil se z okovanim koncem fantovih prsi ter pomignil praporščaku, ki je stal za njim. Ta je potegnil izza rokava zapisnik ter je s tresočo roko zapisal fantovo ime. In fant je prebledel.

Stotnik je šel mimo drugega in se ni ozrl nanj; stopil je do tretjega in si ga je ogledal natanko. Ta je bil pač vesel, zgovoren in glasen mladič, slovit pevec in ljubljenec deklet. Imel je zdrav, okrogel obraz, ob drobnih ušesih

se je vilo par svetlo pšeničnih kodrov, sinje oči so na glas prepevale, temno rdeče ustnice so se krožile v prijetnem smehljaju.

»Ali imaš nevesto doma?« je vprašal stotnik.

»Imam jo, gospod stotnik!«

Še glasneje so prepevale sinje oči, v svetlo daljavo je segla pesem.

Stotnik je vzdignil palico, praporščak je pisal. In pesem je ugasnila v sinjih očeh.

Tako je stopal gospod stotnik počasi dalje ob dolgi vrsti; pregledoval je, izpraševal in izbiral. Časih je izpustil po dva in tri, nekaterega niti pogledal ni, časih pa jih je zaznamoval kar po pet in šest zapovrstjo. In zdelo se mi je, da nalašč in preudarno izbira najmočnejše in najlepše.

Prišel je do kraja, poslednjikrat je vzdignil palico, nato se je okrenil. Takrat sem videl njegov obraz in srce mi je utihnilo. Ta obraz je bil brez kože in mesa, namesto oči je bilo izkopanih v lobanjo dvoje globokih jam, dolgi, ostri zobje so se režali nad golo, silno čeljustjo. Stotniku je bilo ime Smrt.

»Naprej ... marš!«

Kompanija se je sunkoma zaokrenila ter se napotila s čvrstimi koraki v meglo nizdol. Pred njo je jezdil gospod stotnik; visoko iznad megle se je dvigal njegov črni plašč. –

(1916)

Otroci in starci

Otroci so imeli navado, da so se pogovarjali, preden so šli spat. Posedli so po široki peči in so si pripovedovali, kar jim je pač prišlo na misel. Skozi motna okna je gledal v izbo večerni mrak z očmi, polnimi sanj, iz vseh kotov so se vile kvišku tihe sence in so nosile prečudne bajke s seboj.

Pripovedovali so, karkoli jim je prišlo na misel, ali na misel so jim prišle samo lepe zgodbe, iz sonca in toplote, iz ljubezni in upanja spletene. Vsa prihodnost je bila en sam dolg in svetel praznik; med božičem in veliko nočjo ni bilo pepelnice. Tam nekje za pisanim zagrinjalom se je vse življenje migljajoče in utrinkujoče prelivalo tiho iz luči v luč. Besede so bile napol razumljivo šepetanje; nobena povest ni imela začetka, ne razločne podobe, nobena pravljica konca; časih so govorili vsi štirje otroci hkrati in nihče ni motil drugega; vsi so gledali zamaknjeni v tisto prelepo luč nebeško, tam pa je bila zvonka in resnična vsaka beseda, je imela vsaka povest svoje čisto živo in jasno lice, vsaka pravljica svoj sijajni konec.

Otroci so si bili tako podobni med seboj, da se v mraku ni prav nič razločil obraz najmlajšega, štiriletnega Tončka, od obraza desetletne Lojzke, najstarejše med njimi. Vsi so bili v lica ozki in drobni in vsi so imeli velike, na stežaj odprte, vase in v daljavo zamišljene oči.

Tisti večer je z nasilno roko poseglo v nebeško luč nekaj neznanega iz tujih krajev, udarilo neusmiljeno med praznike, povesti in pravljice. Pošta je bila oznaniła, da je oče »padel« na Laškem. »Padel je.« Nekaj neznanega, novega, tujega, čisto nerazumljivega je stopilo prednje, je stalo tam visoko in široko, pa ni imelo ne obraza, ne oči, ne ust. Nikamor ni sodilo; ne v to glasno življenje pred cerkvijo in na cesti, ne v ta topli mrak na peči, tudi ne v pravljice. Ni bilo nič veselega, pa tudi nič posebno žalostnega; kajti bilo je mrtvo, saj ni imelo oči, da bi s pogledom razodelo, čemu in od kod, in ne ust, da bi z besedo povedalo. Misel je stala pred to ogromno prikaznijo uboga in plaha, kakor pred silnim črnim zidom, in ni mogla nikamor. Približala se je zidu, tam je obstrmela in je umolknila.

»Kedaj pač se zdaj povrnejo?« je zamišljen vprašal Tonček.

Lojzka ga je ošinila z jeznim pogledom:

»Kako bi se povrnili, če so padli?«

Vsi so molčali, vsi štirje so stali pred silnim črnim zidom in niso videli čez.

»Tudi jaz pojdem na vojsko!« se je nenadoma oglasil sedemletni Matijče, kakor da je bil z urno roko zagrabil pravo misel in vse, kar je treba reči.

»Si premajhen!« ga je z globokim glasom posvaril Tonček, štiriletni, ki je hodil še v krilu.

Milka, najdrobnejša in najbolehnjša med vsemi, zavita v preveliko materino ruto, da je bila podobna popotni culi, je prosila s tihim, mehkim glaskom, kakor od nekod izpod sence:

»Kakšna da je vojska, to povej, Matijče ... povest pripoveduj!«

Matijče je razložil:

»Vojska je pač taka, da se ljudje koljejo z noži, sekajo s sabljami in streljajo s puškami. Kolikor več jih pokolješ in posekaš, toliko bolje je, nobeden ti nič ne reče; ker tako mora biti. To je vojska.«

»Pa zakaj se koljejo in sekajo?« je vprašala Milka, nebogljenka.

»Za cesarja!« je rekel Matijče in obmolknili so. V daljni daljavi se je prikazalo pred njih zastrtimi očmi nekaj silnega, od svetle gloriije obžarjenega. Niso se gani, sapa si je komaj upala iz ust; kakor v cerkvi ob velikem blagoslovu.

Nato je Matijče vdrugeč zamahnil z naglo roko ter zagrabil svojo misel, morda le zato, da bi na obe strani razmaknil tišino, ki je mrko ležala nad njimi.

»Tudi jaz pojdem na vojsko ... nad sovražnika pojdem!«

»Kakšen pa je sovražnik ... ali ima rogove?« je iznenada vprašal tanki Milkin glas.

»Seveda jih ima ... kako pa bi drugače bil sovražnik?« je resno in skoraj jezno zatrdil Tonček.

Tudi sam Matijče ni vedel pravega odgovora.

»Mislim, da jih nima!« je rekel počasi, toda beseda se mu je gredoč ustavila.

»Kako bi imel rogove ... človek je, kakor mi!« se je oglasila nejevoljno Lojzka; nato pa se je zamislila in je še rekla: »Samo duše nima!«

Po dolgem preudarku je vprašal Tonček:

»Kako pa je, če človek pade v vojski ... takole vznak?« Pokazal je, kako človek pade vznak.

»Pobijejo ga ... do mrtvega!« je mirno razložil Matijče.

»Oče so obljubili, da mi prinesejo puško s seboj!«

»Kako bi jo prinesli, če so padli!« ga je osorno zavrnila Lojzka.

»Pa so jih pobili ... do mrtvega?«

»Do mrtvega!«

Osmero mladih, na stežaj odprtih oči je zamolklo in plaho strmelo v mrak ... strmelo v nekaj neznanega, srcu in pameti nerazumljivega.

Ob tistem času sta sedela stari oče in stara mati pred hišo na klopi. Zadnja rdeča zarja se je svetila izza temnega listja na vrtu. Tih večer je bil; samo od hleva sem se je pridušeno glasil zategnjen, že hripav jok; najbrž je bila tam mlada mati, ki je bila šla krmit živino.

Stara dva sta sedela globoko sključena, tesno drug ob drugem in sta se držala za roko, kakor že dolgo ne poprej; gledala sta v nebeško zarjo večerno z očmi brez solz in nista rekla nobene besede. –

(1916)

Edina beseda

Med najbolj zgodnjimi in najbolj razločnimi spomini izza otroških let mi je spomin na smrt. Bila je velika, prazna soba, morda le v spominu tako velika in prazna; v kotu kraj peči je stala postelja, zastrta od stropa do tal z zelenimi cunjami; tam je ležal naš stari oče ves čas, kolikor sem ga poznal. Živega vidim komaj še za meglami; čemeran obraz, sivkasta, zgrbljena lica, debela spodnja usten, od katere je kapalo na krožnik in na odejo, kadar je počasi, s tresočo roko nesel žlico k ustom. Njegovega glasu ne slišim več in zdi se mi, da ga zares nikoli nisem slišal. Zdaj je ležal na čistih, belih rjuhah in se ni ganil; sveče so gorele kraj postelje, v sobi je dišalo po loju, vse je bilo prazniško; in rekli so, da je mrtev. Stopil sem blizu k vzglavju; ni me bilo strah, tudi žalosten nisem bil, ker nisem vedel, kaj da je strah in žalost; le radoveden sem bil sila, kaj da se bo nenadoma prikazalo posebnega na tem sivkastem obrazu, kaj da bo mahoma presekalo in na obe strani prevrnilo ta čudni mir in to po loju dišeko tišino in kedaj da se bo zganila ta debela spodnja

usten ter izpregovorila na glas. Kajti očitno mi je bilo, da stoji prav tik za to ustno beseda, ki čaka, da stopi nanjo ter se razodene ljudem; kakor stoji človek za durmi, drži za kljuko ter se le še za trenutek obotavlja, da pritisne nanjo. Zdelo se mi je, da se tudi vsi drugi ozirajo po tej besedi, da je vse že določeno in pripravljeno, le besede še ni in da je samo zaradi nje ta prazniška tišina in ta zlovoljni, trepetajoči, nemirni mir.

Nekoč so raznesli po našem kraju, da je umrl zakrnjen brezbožnež, ki se mu še na mrtvaški postelji pozna, da se ni bil spravil ne s tem, ne z onim svetom; pravili so, da mu je obraz od sile grd in spačen in da vsakogar obide groza, kdor ga pride kropit. Šel sem tja, da bi ga videl. Sam je ležal v izbi, ki je bila gola kakor skedenj; dvoje sveč mu je gorelo. Prav res je bil v obraz teman in trd, samosvoj; košate obrvi so visele na trepalnice, neobrita, močna čeljust je štrlela visoko in je bila kakor od kamna. Ali groza mi ni segla od teh košatih obrvi, ne od kamenite čeljusti, tudi ne od silnih rok, ki so se oklepale razpela kakor ugrabljene dediščine; temveč strmela je name z usten, teh stisnjenih, pod ostrim zobom zgrizenih, ki bi na ves glas povedale, do samih nebes zavpile besedo, kakor je človeško uho še nikoli ni slišalo. Že je bila iz dna vsega spoznanja planila do roba, do duri, stresla že rožljaje za kljuko; tedaj se je zavrtil ključ zadnjikrat in za zmerom, zob se je zasadil v črno kri. In ustna se niso ganila več. Na zaklenjenih durih pa

se je poznalo, kdo je stal pravkar tik za njimi, kdo je trkal nanje, preden je okamenel.

V mojem spominu je sveta podoba; mnogo let je že tam, zmerom na enem mestu, mojim očem zmerom enaka, čeprav bi morda kdo drug sodil, da je že začrnela in da le moje srce vselej posebej ustvari po svoje njen prvotni obraz; malokdaj se ozrem nanjo, pa vendar vem, da bi brez nje bila pusta in gola moja izba; in če bi šla od hiše, bi šel z njo božji blagoslov. To je tista noč, ki sem jo prebdel ob mrtvaški postelji svoje matere. Zdaj se mi dozdeva, da sem bil vso tisto noč popolnoma vdan in miren, mirnejši nego kdaj poprej; nikakšne potrnosti, nikakšne tesnobe nisem občutil, začudo lahkotno in svetlo je bilo v moji duši, kakor osvobojena je bila, od nekod z višine je gledala na to mračno izbo, na tenke, dolge plamene sveč, na beli materin obraz in name. Nikoli nisem bil tako blizu tisti zadnji, edini besedi, ki se ustavi človeku na ustnicah, kadar prestopi prag na ono stran. Materin beli obraz se je smehljaj; njene tenke, ozke ustnice niso bile čisto zaprte, v spodnjo se je bil vsesal en zob; in prav ta zob, se mi je zdelo, da je podelil ustnicam in njih smehljaju tisti posebni izraz, ko človek komaj še strpi, da bi v zmedi trpljenja, slepote in zmot zaklical besedo, ki bi z enim mahom obsvetlila, prenovila, odrešila vse, kar je, od konca do kraja. Tisto noč sem slišal te besede rahlo trkanje na duri svojega srca, slišal že njeno nerazločno šepetanje. Slutil in občutil sem jo

zdaleč, kakor sluti človek še za meglami jutranjo zarjo in občuti s sladkim trepetom njeno toplo svetlobo, ko ne vidi oko še kapljice luči. In vselej, kadarkoli se ozrem na sveto podobo v svojem spominu, slišim šepetanje neizgovorjene besede, kakor se je utrnila svetla iz čeznaturnega spoznanja, ki nam ni dodeljeno, iz vesoljne ljubezni, ki je ne poznamo; in milo in gorko mi je pri srcu, osvobojeno je.

Vse, kar je človek govoril v svojem življenju, od prvih jecljajočih vzklikov, preko mladeniškega vriskanja in moškega modrovanja do betežnih vzdihov in stokov starca, vse to, mislim, da je le neprestano, nerodno in prazno poskušanje, da bi povedal, kar se ne dá povedati, da bi odklenil, kar ostane neizprosno zaklenjeno do poslednjega trenutka. V njem kljuje slutnja onega, kar je tam, na drugi strani; slutnja, ki ne dá počitka ne srcu, ne pameti, ki je začetek vsega žlahtnega in vsega nizkotnega, dobrega in hudega, pravice in krivice, lepote in odurnosti; in še te slutnje same, ki je njegovo življenje ne more utelesiti v trdo besedo. Pa pride ura, ko leži utrujen na visoki blazini, ko mu prižgó blagoslovljeno svečo, ko mu slepo strmé v strop osteklenele oči; tedaj se sunkoma razmakne silni zastor, bliskoma plane luč iz višin, v trpljenju in zmotah zaželjena luč, sijajna dopolnitev slutnje; in vse je jasno; ustnice se odpró, da bi na glas povedale vsem živim ljudem, kar edino je vredno in potrebno povedati; odpró se in utihnejo ...

Sanjalo se mi je zadnjič, ko so bdele oči, pa niso videle dneva, da grem trudoma po položnem brdu vkreber. Jutranje sonce je sijalo toplo in prijetno, prav kakor je sijalo prejšnji dan in že mnogokdaj. Od vznožja pa do vrha je bilo brdo posuto s trupli ljudi, ki so ležala vsepočez in vsekriž, kakor razmetano snopje na žitnem polju; in kolikor je bilo še trave, je bila povaljana in krvava. Na vsakem obrazu, na vseh tisočernih je molčala beseda, ki se je bila ustavila na robu usten. Pokleknil sem, pristavil uho prav do teh posinelih usten, da bi slišal zamolklo trkanje, razločil vsaj šepet tega zapoznelega vzklika, ki bi enkrat za vselej vse razodel. Ustnice so ostale neme, se niso ganile; le nebesa so slišala njih edino, strašno besedo; človek, ki bi jo slišal, bi ne slišal nikoli nobene več.

(1916)

Sence

Ali je mogoče, da se je to zares primerilo? Primerilo se med živimi ljudmi, ob belem dnevu, pod soncem, ki je? – Človek ne verjame in ne občuti, da je resnično, kar je zanj preogromno, v svoji podobi do brezobličnosti spačeno in pretirano; kar plane predenj nenadoma, tuje, če strašno ali smešno; kar ga čez vsako mero poniža ali poveliča; vse, kar se neznano privali na njegovo pot, da mu zastane korak in pamet obmolkne. Morda je tako, da ima človek, vsak posebej, svoje merilo za doživljaje, ki so mu tako rekoč od vsega početka namenjeni po njegovi naturi in moči. Kar je onstran tega merila, ne velja, gre mimo njega, ni resnično. In udarec, ki bi junaka pobil ob tla, ne zadene slabiča. Doživljaji, ki so presegli mero, ostanejo za človeka brez pravega znamenja, brez posebne bolečine, brez velike škode ali koristi. Kolikor jih je še v spominu, so megleni, nedoločni, podobni licu, ki ga ugleda človek v sanjah in ne ve, kdo da je, kje in kdaj da ga je poprej že videl. Če hoče razbistriti, kar je bilo, ustvariti si popolno sliko, je ta slika nova, ni verna;

in tudi ni jasna, ni živa, zato ker je čudno tuja, čudno daljna njegovemu srcu. Podobe so sence, valovite, komaj razločne; govore v napol razumljivem jeziku, njih koraki ne odmevajo, njih smeh je brez zvoka; in mahoma se pogreznejo v nič.

Stotisoči padajo; ali jih vidiš? Ne vidiš jih, niti ene solze še nisi pretil zanje. Če bi te zob zbolel, bi begal brezumen po izbi, bi vzdihoval in klel. Prevelik je čas, zato gre mimo tebe; šele tvoj vnuk bo trepetal in bo vriskal, se bo jokal in smejal. Čez mero je vse, kar je; pogled je zastrt, srce je otopelo; človek gleda silne fantome, ne razloči jim oblik, ne spozna njih grozote in ogromnosti; strahoma se skriva v tesno lupino bolečine, ki mu je bila namenjena in ki jo more premagati. –

Ležal je na Gradu, na tleh, na nizki slamnici; v tilniku ga je bolelo, ker ni bilo vzglavja. Po sobi se je gnetlo in prerivalo mnogo ljudi; brez opravila so bili, ali vsem se je nekam mudilo, vsi so bili nagli in hlastni v svojih kretnjah, razdraženi v besedah, prisiljeni v smehu. Nekateri so ležali in spali, glavo skrito med komolce. Nikoli poprej ni videl teh ljudi in tudi ga niso zanimali. Bilo mu je, kakor da je na plesišču in da se mu je brigati za sople-salce le toliko, kolikor ga motijo. Od prve ure, ko je živel med njimi, se mu je zdelo, da so vsi v nekakšni megli, v gostem, z rumenim prahom napolnjenem, komaj pro-zornem vzduhu – in prav tako se mu je zdelo, kadar je bil na plesišču. Stopil je kdo časih nenadoma tako blizu

predej, naravnost iz megle, da je bil ves kakor od rezke luči obžarjen in da bi mu lahko pogledal v duše dno; in se je takoj v meglo povrnil. Prerekal se je z nekaterimi, smejal se z mnogimi, razgovarjal se veselo in na glas; ali »na drugem kraju«, v srca drugem kotu je občutil, da je tako ravnal v sanjah, da je bil senca med sencami.

Vedel je, da jezdi preko vesoljne zemlje Böcklinov strašni jezdec, nasilna smrt. Vedel je, da se pod svetopi-semskega konja kopiti rušijo in porajajo svetovi, da nosi ogenj v svoji grivi, kugo v svoji sapi. Tako je nadalje še vedel, da je to samo njegovo življenje na slamnici in v družbi senc podobno mrzlemu dihu, ki ga pošlje zunanji vihar skozi špranjo ob oknu na posteljo lenuha. Potrudil se je časih, da bi si natanko razložil, kje da je in čemu; in da bi spoznal svoje dobe strahotno veličino, kakor jo je zdaleč slutil. Ta trud pa je bil prisiljen in neodkritosrčen; kakor da bi bral zgodovino kitajskega cesarstva, si prigovarjal, da je sila zanimiva, ter hkrati zehaje občutil, da ga ne zanima čisto nič. Zalotil se je celo, da mu je bilo dolgčas in da se mu je zadremalo ob belem dnevu. Še te sence, ki so se gnetle in prerivale po sobi, so bile nerazločne sence le zategadelj, ker jih je bil na kopico nagrmadil zunanji vihar.

Njegovo resnično življenje je bilo vse drugje; bilo je v krajih, v upanjih, spominih, ki niso bili v prav nikakšni zvezi s tem življenjem med sencami. Posegel je s smehljajočo ljubeznijo daleč nazaj v najmlajša svoja

leta. Domislil se je svoje prve prave ljubice, srne, rjavooke Anke, in spreletelo ga je po telesu kakor pritajeno ihtenje. Anka je bila mrtva; komaj so bile izpregledale njene oči, so že ugasnile. Dalje je romal njegov spomin, od groba do groba; mnogo jih je bilo, ob malokaterem je stalo znamenje. Obšla ga je grenka, neusmiljeno pekoča zavest, da med vsemi tistimi, ki so tiho spali, ni bilo niti enega, kateremu bi nikoli ne bil storil krivice. Z grozo je pomislil: »Med ranami, ki so parale njih srca, je bila vselej tudi ena od mojega noža!«

Okrenil se je k tovarišu, ki je ležal poleg njega na slamnici.

»Ti, veš, kam se napotim koj, kadar pojdem od tod? Naravnost k očetu. Star je in čisto sam. Živela bova kakor dvoje zvestih prijateljev. Če mu olajšam eno samo večerno uro življenja, bo obilo tolažbe za vse, kar sem kdaj storil hudega njemu in drugim. Tako bo vsaj eden med mnogimi, vsaj eden, ki bo še v grobu smehljaje in brez očitanja mislil name!«

Tovariš ga je pogledal z zamolklim očesom, pomislil je, nazadnje je rekel:

»Danes dopoldne sem govoril s svojo nevesto.«

»Kaj je povedala?«

»Nič posebnega. Zdaj, ko padajo stotisoči, kakor bi travo kosil ... Povedala je, da ti je oče umrl; že pred tednom dni.«

»Pa kaj je drugega še povedala?«

»Nič novega ... Po Visli plavajo trupla kar od brega do brega ... in po Drini ...«

»Ali je morda rekla, da je umrl oče čisto sam?«

»Menda čisto sam ...«

Vzdignil se je s slamnice težak in truden, ozrl se je po sencah, ki so se do stropa majale pred njim, nato se je napotil na hodnik. Ko se je vrnil, je bil bled in star. –

(1915)

Kralj Matjaž

Videl sem tako razločno, kakor zdajle tebe vidim, tovariš.

Videl sem kralja Matjaža, ko je sedel na svojem visokem prestolu od jekla. Dvorana je bila prav tista, ki jo poznamo: nizka, mračna in sila prostrana, tako da nikjer ni bilo ne zidov, ne kotov; za vsako vrsto sivih stebrov se je v noč in hlad razprostrla druga dvorana, še večja od prejšnje. Nikjer ni bilo ne bakle ne sveče, pa vendar so tihe luči prepletale mrak, kakor da bi poletavale bele vešče tik pod stropom.

Bil sem med njimi in nisem bil; njih težko sapo sem dihal, njih bela lica sem videl in njih rdečo kri; pa vendar je bilo tam, zdi se mi, le moje breztelesno srce.

Na tem svojem jeklenem prestolu je sedel kralj Matjaž, visok in silen. V obraz je bil hudo bled, pod širokimi čeljustmi so se bočili valovi mogočne črne brade; oči so ležale v globokih jamah in so gorele z motnim plamenom; orjaške pesti, na gosto porastle, so počivale na hrastovi mizi, pripravljene, da se vzdignejo. Tako je

sedel kralj Matjaž in tako so sedeli, sloneli in ležali tudi vojščaki njegovi; nobeden se ni ganil, ali nobeden ni spal, kajti vsaka ura bi lahko bila tista, ki je bila oznanjena pred tisoč leti.

V motnem plamenu oči Matjaževih in njegovih vojščakov je bilo napeto pričakovanje. Kakor da se je bil kazalec na uri pomaknil tik do dvanajste in da vsak hip udari kladivo na zvon. Vse pesti, mogočne, so čakale trdo stisnjene, da se razklenejo ter zgrabijo za meč.

Zapihal je hladen nočni veter, kakor da so se bila nekje v daljnem mraku odprla nevidna vrata; črni valovi Matjaževe brade so se vzdramili in so zašumeli; plamen v njegovih očeh je zaplapolal in je bil svetlejši.

V dvorani se je prikazal čuden človek, kdo ve kako in od kod; stal je nenadoma pred hrastovo mizo kralja Matjaža. Obraz mu je bil ves polit s krvjo, da ga je bilo komaj razločiti; s krvjo in blatom je bila pokrita obleka, raztrgana v cunje; levi rokav mu je visel ohlapno nizdol in je bil prazen. Tak je stopil med vojščake Matjaževe in ni rekel besede; koj jim je bil enak, stal je med njimi tiho in nepremično, desnico sključeno v pest; in v temnih očeh se mu je vžgal plamen velikega pričakovanja.

Prišel je drugi; ta je prišepal ob bergli, ker je imel eno samo nogo; storil je takisto kot prejšnji. Za njim se je takoj prikazal tretji; in ta je, čudo prečudno, nesel lastno glavo v naročju; glava je bila okrvavljena od strnjenih las do čeljusti, toda živela je, oči so gledale nezastrite; in

komaj je stopil med tovariše, je vzdignil glavo ter jo postavil med ramena.

Ta čuda sem gledal in se nisem čudil; zdelo se mi je, da se vse vrši po pravici, kakor se drugače ne more vršiti.

Tudi se nisem čudil, ko so prihajale dolge procesije od vseh strani; procesije, kakor jih človeško oko še ni videlo. Ni še videlo toliko krvi, bolečine in trpljenja. Tiho so prihajale procesije, iz ust ni bilo glasu, tudi koraka ni bilo čuti – tisoč za tisočjo molčečih senc, ki so vse imele živa telesa, imele oči, ki so gledale, srca, ki so utripala. Procesijam ni bilo konca; noč jih je brez nehanja valila iz mračnega svojega naročja; in ta noč, mislim, da je bila daljša od leta. Dvorana se je širila in razmikala v neskončnost, da je bilo za vse prostora.

Kralj Matjaž se ni ganil, tudi ni trenil s plamenečim očesom, ko je gledal, kako je bil njegov tabor že prostran, kakor ob sodnem dnevu dolina Jozafat. Tej strašni noči, v njeni tišini še strašnejši, ni bilo kraja; polno leto je bila dolga in že se je prelila v drugo, prelila v tretje.

Brezštevilne legije obrazov sem videl, toda razločil in spoznal sem jih vse do zadnjega, v bližini in v temni daljavi; kajti kakor so bila lica okrvavljena, so se blede svetila iz mraka, velikim belim večam podobna. Ni ga človeškega obraza, da bi ga ne bilo med njimi, vojščaki Matjaževimi. Mladenci nežni, golobradi, komaj lesenemu konjiču odrasli; moški zagorelih lic, močnih čeljusti in resnobnih oči; sključeni starci s povešenimi sivimi

brki in košatimi obrvmi. Bilo pa je vmes tudi veliko šte-
vilo žensk, mladih in lepih, starih in zgrbljenih; in bili
so vmes otroci, ki so pravkar shodili, celo dojenca sem
videl v naročju mater.

Zbrali so se bili od vseh strani in krajev tega sveta;
kolikor je narodov zemlja rodila, vsi so bili tam, so ča-
kali v taboru kralja Matjaža ure oznanjenja. Nisem videl
samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronasto rjave
in čisto črne. Kakor pa so si bili obrazi različni po rodu
in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar
sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor
ne da razložiti z besedo. Ni bila samo strjena, črna kri,
ki je bila njih vseh, vojščakov Matjaževih, očitno zna-
menje. Bilo je vse kaj drugega in vse kaj več – kakor da
je vsak med njimi nosil na dlani svoje živo, trepetajo-
če srce. V tem srcu je bil spomin na bolelost, do zadnje
pekoče kaplje izpito, na nezasluženo, nezaslišano gorje,
na brezbožne krivice, na kazen brez greha in sodbe, na
sramoto in ponižanje, na ošabno poteptano ljubezen, na
izdano zvestobo in ogoljufano zaupanje. Ali nad vsem
tem črnim jezerom grenkobe – in iz jezera grenkobe
se je bila rodila – je neugasljivo sijala mirna luč priča-
kovanja, močne, čiste vere v tisto veliko uro, ki je bila
oznanjena.

To je bil človek, bičan in oropan, ponižan in osramo-
čen od krivice. To je bil vojščak kralja Matjaža.

Črni strop se je razmaknil, zasvetila so se nebesa,
vzdignil se je silni Kralj Matjaž in –

Ničesar nisem videl več.

Kdaj in kje je bilo vse to! Kdaj bo in kje? –

(1916)

Vrzenec

Moja mati je bila doma z Vrzenca.

Ta vas je, pravijo, tam nekje v Horjulski dolini; jaz ne vem, če je res, ker je nikoli nisem videl in je tudi na nobenem zemljevidu ni zaznamovane. Ali da je na svetu in da je celo prav blizu, je čisto gotovo. Morda sem bil že do nje samo še za uro hoda; morda sem jo bil kdaj na dolgih svojih potih ponevedoma že ugledal, pa je nisem spoznal po imenu in mi je bila tuja in nema kakor vsaka druga vas. Zdi se mi prav zares, da sva nekoč stala z materjo na hribu ter gledala nanjo. Zgodaj zjutraj je bilo, mislim. V dolini so bile še bele megle, iznad megla se je vzdigal holmec, na holmcu je bila cerkev z visokim obzidjem in na to cerkev je sijalo žarko sonce. Na materinem obrazu je odseval ta nebeški svit. Iztegnila je roko in je pokazala na cerkev. »Tam je Vrzenec!« Njen glas je bil globok, mehak in zamišljen, kakor da bi rekel otrok: »Tam so nebesa!« In kakor da bi jetnik strmel skozi omrežje: »Tam je polje!« ... Morda pa je vas čisto kje drugje in čisto drugačna in so bile vse to samo sanje.

Nikoli nisem bil na Vrzdencu in vem, da nikoli ne bom. Tudi ne, če bi bil en sam korak do tja. Spomnim se na to vas, kadar sem zelo potrta ali zelo bolan. Takrat se mi približa, kakor se časih razboleli in preplašeni duši približa smrt. Prešinila me je nekoč misel, iz temne globočine, iz bolesti je bila segla, da bom ob tisti uri, ko se bo treba napraviti na zadnjo pot, ugledal s slamo krito kočo, kjer se je rodila moja mati, ugledal tudi še njeno zibko, z rdečimi srci pomalano; in videl drobnega otroka v predolgem zelenem krilcu, njegove prve, nebogljene korake, slišal njegov tanki smeh, njegove jecljajoče, napol razumljive besede ... in da bodo vsenaokoli, kakor cvetice na polju, cvetele bele misli srca, ki še ni bilo ranjeno od spoznanja. Prešinila me je taka misel in ne dvomim nič, da se bo res tako zgodilo. Ker spomin, ki se človeku oglasi iz onih krajev, ne laže nikoli.

Dan pred smrtjo se je mati selila. Bil je že pod mrak in truden sem bil. Mati je mirno sopla in zdelo se mi je, da spi; zato sem šel po prstih iz izbe ter se napotil k sosedu, da si odpočijem ob kozarcu vina. Ostal sem tam, dokler se ni do dobrega znočilo. Ko sem se vrnil ter prižgal svetilko, me je zgrabila za grlo neznana groza. Materina postelja je bila prazna. Stal sem in trepetal in se nisem mogel ganiti. Nič ne vem kako in nič ne vem, kedaj sem se prestopil, hodil s svetilko v roki po izbi, po veži; in vse, kakor da hodi neki drug, čisto tuj človek, jaz pa da stojim za mizo ter gledam in čakam, kdaj da bo opravil.

Tako sem prišel skozi vežo in po dveh lesenih stopnicah v malo kamrico, kjer je imela stara ženska svoj kot. Na postelji je ležala moja mati. Ko sem jo ugledal, mi je stisnilo, do kaplje izželo srce nekaj tako čudnega, da nikjer ni temu imena; bolelost in ljubezen, oboje in še več. Mati je bila mlada, lica so bila zdrava, oči jasne in vesele, na ustnicah smehljaj. Gledala me je z nekako tiho, pritaženo prešernostjo, nespametnega otroka, ki trepeče, da sam ne ve zakaj.

»Kako ste prišli v to posteljo, mati?«

»Sama sem prišla. Nikar ne misli, da sem tako hudo bolna! Če Bog da, bova kmalu na Vrzdencu. Saj se meniva že toliko let! Ko sem vstala, se mi je kar zdelo, da bi se napotila naravnost tja, pa nisem našla obleke. Kam ste jo spravili?«

Ob teh besedah, ob tem pogledu in smehljaju mi je bilo, da bi šel kam v samoto, v temo in tam potožil nebesom. Ker občutil sem, da je v kamrici še nekdo tretji, ki se sklanja nad naju bled in visok ter naju poslušča.

»Tista postelja tam ni prav postлана; peče me, kakor da ste mi nasuli žerjavice pod rjuho. Tukaj je boljše, le malo daleč je. Saj bi že skoraj bila prišla do Vrzdenca, tako sem hodila. Stopim in tudi zid stopi na stran, kakor da bi se otroci lovili ... Mislim, da bi si naročila voz do Vrzdenca, drugače ne prideva nikoli tja. Kako bodo gledali, ko se pripeljeva! Saj bi Mrovec dal voz, kajne?«

»Čemu bi ga ne dal?«

»Zares, čemu bi ga ne dal? Rano zjutraj se odpeljeva, nedelja bo in sonce. Jaz vem, da bo vse lepo, kakor da bi bilo v Svetem pismu. Zgodilo pa se bo kmalu; nocoj še ne, ker je že noč, ali jutri najbrž ... stopi no k Mrovcu in povprašaj zaradi voza ... Čemu jokaš?«

Vroč se mi je bilo izlilo iz oči in mi je žgalo na licih. Mati se je ozrla name z globokim, nemirnim, čudno plahim pogledom; obrnila je glavo k zidu, spet je bil bolan, ubog, od trpljenja in bridkosti izsesan njen obraz.

Človek, ki je imel pelin za kosilo in pelin za večerjo, ki je škropil ljubezen, koderkoli je hodil, sam pa ni okusil nobene kaplje, si na tihem, prav na skritem dnu svoje duše ustvari svetle sanje, brez katerih bi moral skopneti od vsega hudega. Najprej se mu zasveti od nekod le prav ponižna lučka, spomin na nekaj milega, želja po nečem lepem, mehkem, kar morda nikoli nikjer ni bilo in nikjer ni. Luč pa je zmerom lepša in svetlejša, kolikor več je bridkosti in kolikor bliže je odrešenje. Dokler se svetloba nazadnje veličastno ne izlije v ono, ki je zadnja in večna; ter je tako izpolnjena obljuba, srcu dana, in doseženo plačilo za verno zaupanje.

Spomnim se na Vrzdeneč, kadar mi je v dušo mraz, kadar mi zahladi v lica tesnobni strah, ki je spomin na smrt ... Kaj je res že blizu tisti čas, tista sončna nedelja? Mrovec, pripravi brž voz, da se popeljeva z materjo na Vrzdeneč! ...

(1917)